T.C.

MARMARA ÜNİVERSETİSİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

SELĪM S̱ĀBİT

[ö. 1911]

Mİ'YĀRU'L-KELĀM

(Metin-İnceleme-Sözlük)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hasan GÖKÇE

İstanbul 2006

T.C.

MARMARA ÜNİVERSETİSİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

SELİM SABİT

[ö. 1911]

Mİ'YĀRU'L-KELĀM

(Metin-İnceleme-Sözlük)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hasan GÖKÇE

TEZ DANIŞMANI: Dr. Ömer ZÜLFE

İstanbul 2006

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Hasan Gökçe'nin "Selim Sabit (1829-1910) Mi'yaru'l-Kelam (İnceleme-Metin-Sözlük)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

		İmza
Tez Danışmanı	: Dr. Ömer Zülfe	....
Üniversitesi	Marmara	
Üye	: Prof.Dr. Mustafa S. Kaçalin	....
Üniversitesi	Marmara	
Üye	: Prof.Dr. Nihat Öztoprak	....
Üniversitesi	Marmara	

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ..01../..02../ 2007 tarih ve ..25...... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusu, Tanzimat Dönemi aydınlarından Selim Sâbit Efendi [ö. 1911]'nin belagat üzerine yazdığı yegâne eser olan *Mıyâru'l-Kelâm* [sözün ölçüsü] adlı kitabının incelenmesidir. Çalışmamızda, bu güne kadar üzerinde akademik herhangi bir inceleme yapılmamış olan *Miyâru'l-Kelâm* 'ın [sözün ölçüsü] transkripsiyonlu metni tesis edilmiş, kitap muhteva bakımından incelenerek, esere ait bir sözlük ve dizin oluşturulmuştur. Ana hatlarıyla bu şekilde tarif edebileceğimiz yüksek lisans tezimiz, beş ana bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümü, Selim Sâbit Efendi'nin hayatı oluşturmaktadır. Bu bölümde, yazarın hayatının yanı sıra eserleri hakkında da genel hatlarıyla bilgiler verilmiş; Selim Sâbit Efendi'nin bu güne kadar tespit edilebilmiş kitapları, kronolojik sırası ve baskı tarihleriyle birlikte sunulmuştur.

İkinci bölümde, *Miyâru'l-Kelâm*'ın incelenmesi yer almaktadır. Bu bölümde, eldeki bulgulara dayanılarak kitabın baskı tarihleri ortaya konulmuş ve eserin içeriği mercek altına alınmıştır.

Üçüncü bölümde eserin transkripsiyonlu metni, dördüncü bölümdeyse sözlük ve dizini yer almaktadır. Gerek çeviri yazımında gerekse sözlük ve dizinin oluşturulmasında genel kabul görmüş yöntemlere müracaat edilmiştir.

Çalışmamızın son bölümünde de *Miyâru'l-Kelâm*'ın Türkiye Diyânet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nde 45991 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan, 1302/1875 tarihli Matbaa-i Osmânîye tabının tıpkıbasımı verilmiştir.

Ortaya koyduğumuz bu çalışmayla Türk Edebiyatı'nın önemli bir cüzünü teşkil eden belagat alanında yazılmış *Miyâru'l-Kelâm* [sözün ölçüsü] adlı eser gün ışığına çıkarılarak incelenmiş, kitabın edebiyat ve eğitim tarihimiz açısından değerinin belirlenmesine gayret edilmiştir.

Hasan GÖKÇE

İstanbul 2006

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Hasan GÖKÇE
Ana Bilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	: Eski Türk Edebiyatı
Tez Danışmanı	: Dr. Ömer ZÜLFE
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – 2006
Anahtar Kelimeler	: Selim Sâbit, Miyâru'l-Kelâm, Türk Edebiyatı, Belagat

ÖZET

Miyâru'l-Kelâm Selim Sâbit Efendi tarafından, Rüştiye Mektepleri [orta okul]'ndeki öğrencilere Türk Dil zevkini verebilmek üzere kaleme alınmış, eğitim amaçlı bir belagat kitabıdır. Bu yüksek lisans çalışmasında adı geçen eserin Türkiye Diyânet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nde 45991 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan, 1302/1875 tarihli Matbaa-i Osmânîyye baskısı esas alınmıştır. Çalışmamız, metnin incelenmesi, yazı çevirimi, sözlüğü ve dizininden oluşur. Metnin en doğru şekilde okunması ve dizininin yapılması asıl amacımızı oluşturdu.

INTRODUCTION / GENERAL INFO

Name and Surname	: Hasan GÖKÇE
Department	: Turkish Language and Literature
Programme	: Old Turkish Literature
Adviser	: Dr. Ömer ZÜLFE
Degree / Date	: M.A. / 2006
Key Words	: Selim Sâbit, Miyâru'l-Kelâm, Turkish Literature

ABSTRACT

This study is basically on *Miyâru'l-Kelâm*, written with Ottoman Turkish. This master, thesis consists of a transcription and an analytical index of the text. The main goal of this study is to provide a correct transcription and an analytical index.

ÇEVİRİ YAZI ABECESİ

أ	:	a, e, A, E
آ	:	ā, a, Ā, A
ب	:	b, B
پ	:	p, P
ت	:	t, T
ث	:	s̱, S̱
ج	:	c, C
چ	:	ç, Ç
ح	:	ḥ, Ḥ
خ	:	ḫ, Ḫ
د	:	d, D
ذ	:	ẕ, Ẕ
ر	:	r, R
ز	:	z, Z
ژ	:	j, J
س	:	s, S
ش	:	ş, Ş

ص	:	ṣ, Ṣ
ض	:	ż, ḍ, Ż, Ḍ
ط	:	ṭ, Ṭ
ظ	:	ẓ, Ẓ
ع	:	‘
غ	:	ġ, Ġ
ف	:	f, F
ق	:	ḳ, Ḳ
ك	:	k, ň, g, K, Ň, G
ل	:	l, L
م	:	m, M
ن	:	n, N
و	:	v, V (u, ū, ü, o, ö)
ه	:	h, H (a, e)
ي	:	y, Y (ı, i, ī)

KISALTMALAR

age.	: Adı Geçen Eser
agm.	: Adı Geçen Makale
Ar.	: Arapça
bk.	: Bakınız
C	: Cilt
Far.	: Farsça
hzl.	: Hazırlayan
Lat.	: Latince
nu	: Numara
S	: Sayı
s.	: Sayfa
Yun.	: Yunanca
yyl.	: Yayımlayan

GİRİŞ

Edebiyat araştırmacıları, yüzyıllardır hangi tür özellikleri taşıyan eserlerin, 'edebî eser' kapsamında değerlendirileceği sorusunun cevabını aramaktadırlar. Bu güne kadar ortaya konulmuş tarifleri birleştirerek edebî eseri, "malzemesi dil olup, sanat gayesiyle estetik kaygı taşıyarak yazılan, heyecana yönelik bir anlatım veya ifade tarzının oluşturduğu yapı" olarak tarif etmek mümkünse de bu kapsama girmeyen gerek yazılı gerek sözlü dile ait ürünlere "Edebî eser değildir." demek yanlış olacaktır.

Yukarıdaki tarifte görüldüğü üzere edebî eser sayılması gereken mahsullerin sınırı, "Malzemesi dil olacak", "Sanat eseri olma endişesi ile meydana getirilecek", "Estetik zevke hitap edecek" şeklinde belirlenmiş, bu temel vasıfları taşımayan yazılı ve sözlü ürünler, edebî eser kapsamının dışında bırakılmıştır.

Edebiyat, her şeyden evvel bir sanat olduğuna göre, bütün sanat dallarının oluşumunda bulunması tabii olan temel prensiplerin, edebiyatta da olması gayet doğaldır. Bu prensipler, eser meydana getirilirken, dil kullanımından, üsluba, edebî sanatlardan, ifade şekillerine kadar bir edebî eserde görülebilecek her türlü özelliği belirleyen ana hususlardır. Bu hususlar, sözlü edebî ürünlerin ortaya çıktığı ilk dönemden bugüne kadar sürekli incelenmiştir.

Edebiyat biliminin temel esasları, bütün dünyada olduğu gibi Türk Edebiyatı'nda da araştırılmış ve 'belagat ilmi' olarak ele alınan bu bilim, uzun

asırlar boyunca eğitim kurumlarımızda temel dersler içinde yer almıştır. Sözlük anlamı itibariyle 'erişmek', 'nihayete ermek', 'kâfi gelmek' manalarına gelen 'belaga' kökünden türemiş bir kelime olan 'belagat'ın edebiyattaki ıstılah anlamı hakkında tarih boyunca çeşitli tarifler yapılmıştır. Fahreddin-i Râzî'nin, edebiyat araştırmacıları arasında kabul görmüş olan tanımıyla ifade etmek gerekirse belagat, "söz sahibinin kalbindeki mananın özünü, halel verici ve usandırıcı uzatmalardan sakınmak şartıyla ifade etmesinden" ibarettir.

Bu tanımdan hareketle, yalın bir şekilde; "akıcı, etkili ve güzel konuşma sanatı" olarak tarif edebileceğimiz 'ilm-i belagat'a dair bizde görülen eserler, ne yazık ki on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar, Arap ve İran belagat kitaplarının tercümesi yahut şerhi hüviyetindedir. Öyle ki, bu kitapların pek çoğundaki örnekler dahi Arap ve Acem ediplerinin eserlerinden seçilmiştir.

Edebî ürünlerin, belagata ait unsurları bakımından incelenmesinin, o dilde ortaya konulmuş yazılı metinlerin niceliğiyle alakalı olduğu düşünülürse, Türk Edebiyatı için bu sonuç gayet tabiidir. Fakat söz konusu sonucu meydana getiren nedenler XIX. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Çünkü Batı'yla daha sıkı ilişkiler içine giren Osmanlı âlimleri, onların etkisi altında kalmaya başlayarak, eski hayat tarzlarıyla birlikte, ilim ve edebiyat dili olarak kullandıkları Arapça ve Farsçadan uzaklaşmış, Fransız Edebiyatında gördüğü yenilikleri Türk Edebiyatı'na aktarmaya çalışan yenilik taraftarlarının sayısı gün geçtikçe artmıştır.

İşte bizde modern anlamda 'belagat' çalışmalarının hızlanması, bu döneme rastlar. Türk Edebiyatı'nı modernleştirerek Klasik Türk Edebiyatı'nın kaidelerini

aşmaya çalışan Tanzimat dönemi aydınları, 1870–1910 yılları arasında belagat, edebiyat teorileri ve edebî tenkit alanlarında birçok eser telif etmişlerdir.

Esasen, çalışmamıza konu olan Selim Sâbit Efendi'nin *Miyâru'l-Kelâm* [sözün ölçüsü] adlı eseri de bu dönemin mahsullerinden olması yönüyle önemlidir. Zira *Miyâru'l-Kelâm,* [sözün ölçüsü] asırlardır medrese eğitiminde kullanılıyor olan 'klasik belagat'a yeni bilgi, düşünce ve Türkçe örnekleri ekleyerek, 'Bedii', 'Beyan', 'Fesâhat', 'Meânî' kısımlarıyla ele alınan belagatın çerçevesini genişletmeye çalışmakla kalmamış, aynı zamanda eski anlayışla yeni anlayışın bir sentezini oluşturmaya da gayret etmiştir.

Genel hatlarıyla anılan yönleri dolayısıyla, gerek edebiyat gerekse eğitim tarihimiz açısından istifadeli olacağına inandığımız bu çalışmanın hazırlanmasında, Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dallarında bu güne kadar yapılmış tezlerin takip ettiği, genel kabul görmüş metodlardan faydalanılmıştır. Tezin oluşturulması esnasında ana yönerge olarak Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün tez yazım kılavuzu esas alınmıştır.

Yabancı ad ve kelimelerin, sayıların, kısaltmaların, eklerin ve noktalama işaretlerinin yazılışı hususunda Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzu[1] temel alınmıştır. Metnin yazı çevriminde kullanılan transkripsiyon abecesi de tezle birlikte verilerek çalışmayı inceleyecek olan yabancı anabilim dallarına kolaylık sağlanmıştır.

---

[1] Türk Dil Kurumu, Yazım Kılavuzu, 24. Baskı, Ankara 2005.

Çalışmamızın ilk bölümünün tesisinde, öncelikle eserin sahibi hakkında genel hatlarıyla bilgi verme yolu tercih edilmiş, yine aynı bölümde yazarın diğer eserleri hakkında çok kapsamlı olmamakla birlikte aydınlatıcı ve doyurucu bilgiler verilmiştir. Metnin incelemesinin yer aldığı ikinci bölümde eserin kendi içerisindeki bölümleri teker teker ele alınarak araştırmacılar için kolaylık sağlanması amaçlanmıştır. Zira tezimize konu olan eser, her ne kadar hacimce göz dolduracak nitelikte olmasa da muhtevası bakımından oldukça çeşitli ve çok başlıklıdır.

Eserin çeviri yazımının yer aldığı üçüncü bölümde, iç kapağı da dâhil olmak üzere kitabın tam metni verilmiş yabancı dilden seçilmiş örnek metinler dipnotta günümüz diliyle sunulmuştur. Ayrıca bu bölümde, eserin aslındaki sayfa numaraları da metnin içinde gösterilmiştir. Çalışmamızın ana direklerinden birini oluşturan sözlük ve dizin bölümünde, kitabın tamamında geçen bütün kelimeleri madde başı yapmak yerine günümüzde yaygın olarak kullanılmayan kelimelerin seçilmesine gayret edilmiştir. Her bir madde başında sözcüklerin köken itibariyle geldiği dil, kelimenin metindeki anlamı ve geçtiği yerler sırasıyla verilmiş böylelikle bir de kelime dizini tesis edilmiştir.

Son bölümde, çalışmaya ek olarak metnin fotokopisinin sunulduğu bu tezin, edebiyat ve eğitim tarihi araştırmacıları için istifadeli olacağı kanaatini taşıyor, bu alanda yapılacak yeni çalışmalar için bir basamak teşkil etmesini temenni ediyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM: SELİM SÂBİT EFENDİ

A) HAYATI

Selim Sâbit Efendi, 1245[2]/1829 senesinde, Kırklareli[3] vilayetinin Saray ilçesine bağlı bulunan Vize[4] kasabasında, çiftçilikle uğraşan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası, taşıdığı 'ağa' unvanından anlaşıldığı kadarıyla, maddî imkânları iyi bir çiftçi olan Mehmet Ağa'dır.[5]

İlköğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra, orta tahsiline devam etmek üzere İstanbul'a gelen Selim Sâbit Efendi, Çırçır semtinde bulunan Topkapı Sarayı Harem Ağası Gazanfer Ağa Medresesi'nde ikâmet ederek Fatih Medresesi'ndeki dersleri takip etmiş ve "ulûm-ı Arabiye'de tekmîl-i nüsh-ile icâzetnâme"[6] almıştır.

---

2 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sicill-i Ahvâl Defteri, Nu. 1, s. 260.

3 Vize, günümüzde Kırklareli sınırlarında yer alsa da Selim Sâbit Efendi'nin dünyaya geldiği yıllarda Edirne'ye bağlıdır.

4 Selim Sâbit Efendi'nin doğum yeri, birinci dipnotta belirtilen Sicill-i Ahvâl Defteri'ndeki kayda göre 'Saray' nahiyesi olarak geçmektedir. Fakat o tarihte Saray, Vize'ye bağlı bir bucak olduğu için olsa gerek, Selim Sâbit Efendi, Saraylı değil Vizeli olarak ün kazanmıştır.

5 *Türk Ansiklopedisi,* C XXVIII, M.E.B. Basımevi, Ankara 1980, s.395.

6 *Musavver Nevsâl-i Osmânî*, "Selim Sâbit Efendi", s. 226.

Selim Sâbit Efendi, medrese eğitimini tamamladıktan sonra, Osmanlı Devleti'nin ilk 'erkek öğretmen okulu' olarak, 1848 yılında, İstanbul'da açılmış olan darulmuallimine[7] [öğretmen okulu] kaydolmuştur. Bu okulu, Tevfik Efendi'den Farsça, Esseyyid Osman Sâib Efendi'den cebir ve geometri, Yahya Tevfik Efendi'den Arapça ve tarih dersleri okuyarak,[8] 1854 yılında bitiren Selim Sâbit, darülmualliminin [öğretmen okulu] ilk mezunlarından birisi olmuştur.[9] Bu okuldan almış olduğu diploma, Temmuz 1855 tarihlidir.[10]

Mezun olduktan sonra, 25 Şubat 1855 tarihinde, Meclis-i Maarif Tâlimatnâmesi'nin [eğitim kurulu talimatnamesi] yayımlanması, Selim Sâbit Efendi'nin hayatında yeni bir sayfa açılmasına vesile olmuştur. Çünkü Selim Sâbit Efendi, bu talimatname gereğince, döndüklerinde darülfünun [üniversite] hocalığına atanmak şart ve "Mekâtib-i şâhâne ile mahâll-i sâireden Paris'te tahsilde bulunan efendileri okutmak ve Hristiyan tebaa-ı Devlet-i Âliyeden orada

---

7 darülmuallimin: 16 Mart 1848'de İstanbul'da iki yıl önce açılmaya başlayan rüştiyelere öğretmen yetiştirmek üzere kurulan okul. (Geniş bilgi için bk. ÖZTÜRK, *Türkiye'de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul 1998, s. 150–155)

8 "Daru'l-muallimîn talebesinden Vizeli Selim Efendi, Arabî ve Farîsî'de usûl-i ifade ve istifade-i tahsil ve riyaziyâtdan dahi tahsis olunmuş olan mikdârı tekmil etmiş olduğunu musaddak, efendi-i mümaileyhin yedine şehâdetname i'ta olundu." (Muallim-i Arabî, Yahya Tevfik; Muallim-i Riyâzi, Es-seyyid Osman Sâib; Muallim-i Farîsî, Tevfik. 21 Şevval 1271.)

9 Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilat ve İcraâtı,* s. 110.

10 Akyüz, "Vizeli Selim Sabit Efendi", s. 15–21.

olanlara dahi Türkçeyi öğretmek"[11] vazifesiyle, 1856 yılında Hoca Tahsin Efendi [1812–1881] ile birlikte Paris'e gönderilmiştir.[12]

Burada altı yıl boyunca Fransızca, Hesap, Cebir, Hendese [geometri], Müsellesât [trigonometri], Cerr-i Eskâl [mekanik], Heyet [astronomi], Hikmet-i Tabiiye [fizik] alanlarında eğitim almıştır.[13] Paris yıllarında, Fondary Sokak 13 numarada ikamet eden Selim Sâbit Efendi, yukarıda zikredilen derslerin haricinde, ekonomi-politik de tahsil etmiştir.[14] Öğrenimi sırasında Paris'te açılmış olan Mekteb-i Osmanî'de,[15] Muradyan Mektebinde ve daha başka birçok eğitim merkezinde Türkçe öğretmenliği yapmıştır.[16]

Selim Sâbit Efendi, Paris'te altı yıl kaldıktan sonra, 1861 senesinde, tahsilini tamamlayarak İstanbul'a geri dönmüştür.[17] İstanbul'a döndükten sonra ilk olarak Süleymaniye semtinde açılan bir taş mektepte eğitim vermiştir.[18] Paris'te kaldığı yıllarda Fransız eğitim sisteminden etkilenerek, Batı'nın bilimsel

---

11 Mahmud Cevad, age., s. 64–65.

12 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sicil-i Ahvâl Defteri, Nu. 1, s. 260.

13 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, age., Nu. 1, s. 260.

14 Şişman, "Mekteb-i Osmanî", s. 97.

15 Mekteb-i Osmanî: Tanzimat devrinde eğitim amacıyla Fransa'ya gönderilen Osmanlı öğrencilerinin, kendi kültürlerinden kopmadan, Fransız asıllı öğretmenlerden Fransızca öğrenmelerini sağlamak üzere Paris'te açılan okul. (Geniş bilgi için bk. Osman Ergin, *Türk Maârif Tarihi,* I-II, İstanbul 1977, s. 454–459.

16 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, age., Nu. 1, s. 260.

17 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, age., Nu. 1, s. 260.

18 Temizyürek, "Eğitim Tarihimizde Önemli Bir İsim Selim Sabit Efendi", s. 220.

metotlarını benimseyen Selim Sâbit, fikir babalığını da yaptığı usul-i cedide [yeni tarz] göre eğitim ve öğretimi ilk defa bu okulda uygulamıştır. Fransa'da eğitim aldığı okullarda gördüğü, sıra, masa, hesap tahtası ve harita gibi eğitim araç gereçlerini sınıflara koydurmuş, lâkin kısa bir süre sonra, içinde bulunduğu zamanın şartlarına göre oldukça yeni sayılan bu araç ve gereçler, diğer hocaların dikkatini çekmiştir. Kur'an-ı Kerim'e ve İslâm'a karşı saygısızlık olarak yorumlanan bu hareketler dolayısıyla Selim Sâbit Efendi, devrin şeyhülislamına şikâyet edilmiştir.[19] Hatta söz konusu şeyhülislam Selim Sâbit Efendi'yi Kur'an-ı Kerim'i, "sıra üzerinde bacak sallaya sallaya" okuttuğu gerekçesiyle, cezaya çarptırmak için bir de fetva yazdırmıştır. Durumdan haberdar edilen padişah Abdülhamid, meseleyi hafifletmiş ve Selim Sâbit Efendi'ye, maarif nazırı [eğitim bakanı] vasıtasıyla, "Birden bire değil, tedricen [yavaş yavaş] ilerleyelim. Efkâr-ı umûmiyeyi [halkın düşüncesini] de unutmayalım."[20] şeklinde tavsiyede bulunmuştur.

Bunun üzerine Selim Sâbit Efendi, "Biz hareketimizi biraz tadil eyledik." diyerek kendisini savunmuşsa da vazifesinden alınmaktan kurtulamamış, 1862 yılında 800 kuruş maaşla İstanbul Belediyesi'nin Beyoğlu'ndaki Altınca Daire Rüsûmât Kalemi'nde [vergi dairesi] görevlendirilmiştir. 1864'te, bizzat padişahın iradesi ve 1800 kuruş maaşla Nâfia Nezareti'nde Turuk ve Ma'abir Muhasebeciliği'ne, [Bayındırlık Bakanlığı, Yollar ve Geçitler Muhasebeciliği] 1867'de de yine padişahın isteği ve 4000 kuruş maaşla Altıncı Daire Muhasebeciliği'ne tayin

---

19 Kilisli Muallim Rıfat (Bilge), "Mektep Hatıraları", s. 1352.

20 Kilisli Muallim Rıfat (Bilge), agm., s. 1352.

edilmiştir.[21] Bu tayinle birlikte Selim Sâbit Efendi'ye 'Rütbe-i Sâlise Nişânı' [üçüncü rütbe nişanı] verilmiştir.[22]

1868 yılında, Mekteb-i Sultânî [Galatasaray Lisesi] müdür-i sâniliğine [ikinci müdürlüğüne] getirilen[23] Selim Sâbit Efendi, Fransız asıllı ikinci müdürle geçinememiş,[24] bu sebeple 23 Eylül 1869'da 2500 kuruş maaşla Meclis-i Kebîr-i Maarif [Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu] üyeliğine atanmıştır. Yine aynı tarihte darülfününda Türk Edebiyatı öğretmenliğine de tayin olunarak, beş ders saati karşılığı 1500 kuruş da oradan maaş almış, söz konusu iki vazifeyi birlikte yürütmüştür.[25]

1872'de 2850 kuruş maaşla Meclis-i Kebîr-i Maarif [Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu] ikinci başkanlığına tayin olunan Selim Sâbit, bu görevini 27 Aralık 1875 tarihine kadar sürdürmüş, sonra tekrardan Meclis-i Kebîr-i Maarif [Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu] üyeliğine dönmüştür.

13 Haziran 1879'da maaşında herhangi bir değişiklik yapılmadan becayiş usulüyle Mekâtib-i Rüştiye[26] [ortaokullar] İdaresi müdürlüğüne tayin olunmuştur. Aynı yıl içinde Selim Sâbit Efendi'nin rütbesi, 'Rütbe-i Ûla Sınıf-ı

---

21 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, age., Nu. 1, s. 260.

22 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, age., Nu. 1, s. 260.

23 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadâret Mektub-i Mühimme Tasnîfi, Dosya Nu. 420, Vesika Nu. 25.

24 Engin, *Türkiye Maârif Tarihi,* s. 402.

25 Mahmud Cevad, age., s. 110–111.

26 Eskiden iptidai mekteplerle idadi mekteplerin arasında bulunan, üçü ilk üçü orta olmak üzere altı sınıflık bir okul.

Sâniliğine'[birinci rütbe, ikinci kademe] yükseltilmiş, 13 Mayıs 1880'de maaşına 150 kuruşluk bir zam yapılarak toplam maaşı 3000 kuruş olmuştur. 31 Temmuz 1884 tarihinde ise ikinci rütbeden Mecidiyye Nişânı[27] ile taltif edilmiştir.[28]

16 Kasım 1884'te 4000 kuruş maaş ile Meclis-i Kebîr-i Maarif [Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu] üyeliğine son kez dönmüş, daha sonra 22 Kasım 1886 tarihinde, becayiş sûretiyle Encümen-i Teftiş ve Muâyene Riyâseti'ne [basın kontrol komisyonu başkanlığı] tayin olunmuştur.[29]

Encümen-i Teftiş ve Muâyene Riyâseti'ne [basın kontrol komisyonu başkanlığı] tayin olunana kadar, bulunduğu görevlerden nakil yahut tayin sûretiyle ayrılmış, memuriyeti ile ilgili hiçbir konuda suçlanmamış ve yargılanmamış olan[30] Selim Sâbit Efendi'nin, memuriyeti hakkındaki tek ve en önemli olumsuzluk Encümen-i Teftiş ve Muâyene Riyâseti [basın kontrol komisyonu başkanlığı] görevini ifa ederken meydana gelmiştir.

İbrahim Alaeddin Gövsa, Selim Sâbit Efendi'nin "kitap sansürcülüğü" demek olan bu son vazifesinden alınışını, Abdülhamid'in istibdâdına uygun hareket etmemesine[31] bağlasa da mevcut kaynaklar, Selim Sâbit Efendi'nin ilkokullar için yazmış olduğu *Muhtasar Târîh-i Osmânî* [kısa Osmanlı tarihi] adlı ders kitabında, Sultan Abdülazîz'in tahttan indirilişi ve ölümü hakkında sarf ettiği,

---

27 Sultan Abdülmecid zamanında çıkarılmış olan bir tür nişan.

28 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, age., Nu. 1, s.260.

29 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, age., Nu. 1, s.260.

30 Temizyürek, age., s. 221.

31 Gövsa, *Türk Meşhurları,* s. 350.

"Evâhir-i saltanatlarında umûr-u idâreye bazı mertebe sekte geldiğinden müşârünileyh hal olunup, yerine Sultan Murâd-ı Hâmis iclâs edilmiş ve bir ay sonra Abdülaziz kendi kendini telef etmiş."[32] satırlarının dikkat çekmesi üzerine 3 Ocak 1888 tarihinde adı geçen son vazifesinden azledildiğini açıkça ortaya koymaktadır.[33]

Bahsi geçen azledilme olayından sonra, Selim Sâbit Efendi'nin eğitim hayatının başlangıcından beri süregelen parlak geçmişi, birkaç satırla kâbusa dönüşmüş ve "Bir ömrün hikâyesi bir kitabın hikâyesinin başladığı yerde adetâ manen bitmiştir."[34] Selim Sâbit Efendi, iki yıl üç ay kadar zaruret içinde perişan bir vaziyette bekledikten sonra, Zühtü Paşa zamanında, 9 Nisan 1890 tarihinde 1598 kuruş maaşla emekliye sevk edilmiştir.[35]

Selim Sâbit Efendi, emekliye ayrıldıktan sonra darülmuallimin psikoloji öğretmenliğine tayin edilmiştir.[36] Burada ikisi iptidaide, [ilkokul] ikisi rüştiyede, [ortaokul] üçü âliyede [yüksekokul] olmak üzere toplam yedi senelik öğretmenlik hayatı olmuştur. Bu süre zarfında iptidaide *Usul-i Tedrîs*, [eğitim yöntemleri] ve

---

32 Selim Sâbit, *Muhtasar Târîh-i Osmânî*, s. 37.

33 Selim Sâbit Efendi'nin resmi sicilinde azli için şu satırlar yer almaktadır: "mukaddemâ tab'ına ruhsat almış olduğu 'Muhtasar Târîhi Osmânî' nam kitabı muahharen tashih etmiş olduğu hâlde tekrar müsaade istihsal etmeksizin tab ettirmiş olmasından dolayı azledildiği…" (Bk. Osmanlı Arşivi, Sicil-i Ahvâl Defteri, Nu. 1, s.260.)

34 Birinci, *Bir Kaderi Değiştiren Kitap, Selim Sabit Efendi ve Eseri Muhtasar Tarih-i Osmânî,* s. 18.

35 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, age., Nu. 1, s. 260.

36 Mahmud Cevad, age., s. 111.

Terbiye-i Beşer; [insan eğitimi] Rüştiye'de, *Kavâid* [dil bilgisi] ve *Kitâbet-i Gayri Resmiye*; [resmi olmayan yazışma] âliyede ise *İlm-i Ahvâl-i Rûhiye* [psikoloji] ve *Ahlâk* dersleri vermiştir.[37] Kilisli Muallim Rıfat (Bilge), Selim Sâbit Efendi'nin darülmualliminde ders verdiği yıllarla alakalı olarak şunları dile getirmiştir:

> "Merhum müşarünileyh [adı geçen] bize İbtidâîye kısmında Usul-i Tedris [eğitim yöntemleri] ile Terbiye-i Beşer [insan eğitimi] dersleri verirdi. Haftanın bir saatinde birincisini, bir saatinde de ikincisini okutur idi. Rüşdîye [ortaokul] kısmında bir saat *Kavâid*, [dil bilgisi] bir saat *Kitabet-i Gayr-ı Resmiyye* [resmi olmayan yazışma] gösterir idi. Âliye kısmında haftada bir saat *Ahval-i Rûh*, [psikoloji] bir saat *Ahlâk* dersi verir idi."[38]

Selim Sâbit Efendi, yukarıda zikredildiği üzere her ne kadar darülmualliminndeki derslerine devam ediyor idiyse de emekliye ayrıldıktan sonra bir bakıma İstanbul içinde sürgün hayatı yaşamıştır. Zira ölümüne kadar, Sarıyer'deki evi ile darülmuallimin arasında kat ettiği yollar da dâhil olmak üzere, herhangi bir yere uğramaması için de peşine hafiye tayin edilmiştir.[39]

İhtişamlı bir geçmişin ardından pek de hoşnut olmadığı bir hayatı yaşamak zorunda kalan Selim Sâbit Efendi, ömrünün sonlarına doğru sağırlaşmış kulakları ile hayatını idame ettirmek zorunda kalmış ve nihayet 5 Ocak 1911 tarihinde

---

37 Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923),* s. 98.

38 Kilisli Muallim Rıfat (Bilge) age., s.1339.

39 İnançalp, "Selim Sâbit Merhum Hakkında" s. 362.

Sarıyer'deki evinde vefat ederek,[40] Eyüp'te, Kaşgarî Dergâhı yakınlarında bulunan aile kabristanına defnedilmiştir.[41]

B) ESERLERİ

Selim Sâbit Efendi, gerek kendisinin gerekse ilmî sahalarda yapmış olduğu araştırma ve yayınların çok yönlülüğüyle tanınmış, yine bu nedenle yaşadığı dönemdeki birçok ilim erbabından ayrılarak eğitim tarihinde kendisine mahsus bir alan oluşturmuş önemli bir şahsiyettir. Kendi devrindeki eğitim sisteminin bütün kademelerinde öğretmenlik yapmış olan Selim Sâbit Efendi, seksen bir yıllık ömrüne, ilmin muhtelif sahalarında verilmiş birçok eser sığdırmıştır.

Tanzimat dönemi (1839–1876) eğitimcileri arasında, farklı sahalarda olmak kaydıyla, onun kadar kitap yazan ikinci bir eğitimci daha yoktur.[42] Kütüphanecilikle ilgili çalışmalardan, okuma-yazmayla alakalı kitapçıklara; oradan, tarih, pedagoji, coğrafya, dil bilgisi, belagat ve ölçü çevirme alanlarına kadar birçok alanda eserler vermiştir. Yayınladığı kitaplarından birçoğu, dönemin eğitim kurumlarında ders kitabı olarak okutulmuş, okuma-yazma, matematik, coğrafya ve tarih konulu kitapları sıbyan mekteplerinde; dil bilgisi, belagat ve cümle bilgisi konulu çalışmaları ise rüştiye mekteplerinde kullanılmıştır.

---

40 Bilim, "Selim Sâbit Efendi ve Rehnüma-i Muallimin", s.197.

41 Mahmud Cevad, age., s. 111.

42 Temizyürek, age., s. 229.

Selim Sâbit Efendi, sadece eğitim kurumlarında kullanılabilecek eserler vermekle kalmamış, halkın birçok kesimi için çalışmalar yapmıştır. Örneğin, ölçüleri kıyaslama ve birbirine çevirme hakkında kaleme aldığı eseri,[43] eski ölçülerden yeni ölçülere geçiş döneminde hemen herkesin faydalandığı bir başucu kitabı olmuş, öğretmenler için yazdığı pedagoji kitabı ise muallimler için uzun yıllar bir eğitim rehberi niteliği taşımıştır. Kütüphanecilik alanında yaptığı tek çalışma olan *Hamîdiye Kütüphânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir* [Hamidiye Kütüphanesi'nde bulunan kitapların kataloğudur] isimli eseri ise Hamîdiye Kütüphanesi'ndeki eserlerin düzenli bir şekilde fişlenmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kütüphanecilik alanına yeni açılımlar getirmiştir. Bütün bunların yanında Selim Sâbit Efendi, yurt dışında eserleri basılıp, ders kitabı olarak okutulan ilk eğitimcimizdir. Onun eserleri Tataristan'dan Kıbrıs'a kadar geniş bir coğrafyada okutulmuştur.[44]

İlk kitabını, *Risâle-i Elifbâiyye* [abece kitapçığı] adıyla 1280/1887 tarihinde İstanbul'da, son kitabını da yine İstanbul'da *Nahv-ı Osmânî* [Osmanlıca cümle bilgisi] ismiyle 1301/1884 senesinde yayınlayan Selim Sâbit Efendi'nin en uzun kitabı 152+1 sayfa olarak yayınlanan *Hamîdiye Kütüphânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir* [Hamidiye Kütüphanesi'nde bulunan kitapların kataloğudur] adlı çalışmasıdır. En kısa kitabı ise ilk baskısını 30 sayfa olarak yapmış olan *Risâle-i Elifbâiyye* [abece kitapçığı] adlı eseridir. Hayatı hakkındaki bilgilerin, eğitim

---

43 Tahvîl-i Mikyas Levhaları

44 Mert, "Kıbrıslı Hacı Ahmet Derviş Paşa (1843–1910), s. 365

tarihleriyle sınırlı kaldığı Selim Sâbit Efendi'nin yazmış olduğu eserleri, eldeki verilere göre şu şekilde sıralamak mümkündür: [45]

1- Risâle-i Elifbâiyye [abece kitapçığı]
2- Hamîdiye Kütüphânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir [Hamidiye Kütüphanesi'nde bulunan kitapların kataloğudur]
3- Miyâru'l-Kelâm [sözün ölçüsü]
4- Muhtasar Coğrafya Risâlesi [kısa coğrafya kitapçığı]
5- Muhtasar Hesâb Risâlesi [kısa hesap kitapçığı]
6- Muhtasar Sarf-ı Osmânî [kısa Osmanlıca dil bilgisi]
7- Muhtasar Târîh-i Osmânî [kısa Osmanlı tarihi]
8- Nahv-i Osmânî [Osmanlıca cümle bilgisi]
9- Rehnümâ-yı Muallimîn [öğretmenler için kılavuz]
10- Tahvîl-i Mikyâs Levhaları [ölçü karşılaştırma tablosu]
11- Yengi Elifbâ-yı Türkî [yeni Türk abecesi]

45 Eserlerin baskıları hakkında daha geniş bilgi için bk. Kaçalin, "Eğitimci Selim Sâbit Efendi (1829–1911) ve Abece Çalışmaları" s. 99–102

1- Risâle-i Elifbâiyye [abece kitapçığı]

Selim Sâbit Efendi'nin yazmış olduğu eserlerin ilkidir. 1280/1863[46] yılında kaleme alınmış, ilkin *Risâle-i Elifbâiyye*, [abece kitapçığı] daha sonra *Elifbâ-yi Osmânî* [Osmanlıca abecesi] adıyla birçok kez yayınlanmıştır. Eserin bu güne kadar tespit edilebilen baskıları; 1280/1863,[47] 1282/1865,[48] 1290/1873,[49] 1291/1874,[50] 1292/1875,[51] 1301/1884,[52] 1302/1885,[53] 1303/1886,[54] 1321/1904,[55] 1323/1906,[56] 1326/1909,[57] 1330/1914,[58] 1331/1915,[59] 1340/1924[60] tarihli

---

46 *Risâle-i Elifbâiyye,* İstanbul 1280, 64 s.

47 *Risâle-i Elifbâiyye,* İstanbul 1280, 64 s.

48 *Elifbâ-yi Osmânî,* İstanbul 1282.

49 *Elifbâ-yi Osmânî,* İstanbul 1290.

50 *Elifbâ-yi Osmânî,* İstanbul 1291.

51 *Elifbâ-yi Osmânî,* (üçüncü baskı), İstanbul 1292, 35 s.

52 *Elifbâ-yi Osmânî,* (beşinci baskı), İstanbul 1301, 46 s.

53 *Elifbâ-yi Osmânî,* İstanbul 1302.

54 *Elifbâ-yi Osmânî,* İstanbul 1303.

55 *Elifbâ-yi Osmânî,* İstanbul 1321.

56 *Elifbâ-yi Osmânî,* (beşinci baskı), Şirket-i Sahâfiye-i Osmânîye Matbaası, İstanbul 1323, 46 s.

57 *Elifbâ-yi Osmânî,* (beşinci baskı), İstanbul 1326, 32 s.

58 *Elifbâ-yi Osmânî,* (beşinci baskı), İstanbul 1330, 46 s.

59 *Elifbâ-yi Osmânî,* İstanbul 1331.

60 *Elifbâ-yi Osmânî,* (beşinci baskı), İstanbul 1340, 46 s.

olanlarıdır. Bu baskılara ek olarak miladî 1894 yılında, Tatarca'ya çevrilmek suretiyle Kazan'da da baskısı yapılmıştır.[61]

Dönemin Maarif Nezareti [eğitim bakanlığı] tarafından, sıbyan mekteplerinde ders kitabı olarak okutturulmak üzere bastırılmış olan bu eser, Selim Sâbit Efendi'nin kitapları arasında *Muhtasar Hesâb Risâlesi*'nden [kısa hesap kitapçığı] sonra en fazla basılan ikinci kitap olmuştur. Kitap, ilk baskısında 64, diğer baskılarda ise 46 sayfalık bir hacme sahiptir.

Risâle-i Elifbâiyye, [abece kitapçığı] okuma-yazma öğretimi tarihinde müstesna bir yere sahiptir. Zira abece öğretimine, o güne kadar kullanılan klasik 'Elifbâ Cüzü'ne nazaran birçok yenilik getirmiştir. *Risâle-i Elifbâiyye,* [abece kitapçığı] yahut diğer adıyla *Elifbâ-yi Osmânî*, [Osmanlıca abecesi] eski abece öğretim aracı olan Elifbâ cüzlerinde bulunmayan p, ç, j ve ň harflerini de abece kitabına alarak, okuma ve yazmanın birlikte öğretilmesini esas almıştır.

Risâle-i Elifbâiyye'de [abece kitapçığı] eskiden harflerin isimlerinin söyletilmesiyle başlayan abece öğretiminin yerine, sadece sesleri öğretme yolu tercih edilmiş, ayrıca hecelemede harfleri isim ve harekeleriyle uzun uzun okuyup ezberlemek yerine bilinen bir harfin yanına, başka bir harf getirerek heceleme yolu önerilmiş; hecelettirilecek olan kelimelerin de genellikle günlük hayatta kullanılan sözcüklerden seçilmesine dikkat gösterilmiştir.

Selim Sâbit Efendi, söz konusu eserinde, rika, nesih, divanî adlarıyla anılan yazı şekillerinin tamamının bir ders yılı içerisinde öğretilmesine karşı

61 Temizyürek, "Eğitim Tarihimizde Önemli Bir İsim Selim Sabit Efendi", s. 231.

çıkmış, buna alternatif olarak, yazı sitillerinin her birinin, farklı bir yıl içerisinde öğretilmesini teklif etmiştir.

Kitapta, heceler, sayılar, yer isimleri, gök cisimlerinin adları, zaman ve inanca ait kelimeler, imlâ gibi başlıklara yer verilmiş, ayrıca Arapça'ya ait harekeler de gösterilmiştir. Bütün bunların yanında kitapta, 'Vezâyif-i Esâsiye' [asıl görevler] başlığıyla, çocuklarda bulunması gereken özelliklerden bahsedilmiştir. Eserin sonunda ise Hicrî ve Rûmî ayların isimleriyle, bir takım coğrafî bilgiler, soru-cevap yöntemiyle kavratılmaya çalışılmıştır.

2- Hamîdiye Kütüphânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir

[Hamidiye Kütüphanesi'nde bulunan kitapların kataloğudur]

Bu kitap,[62] Selim Sâbit Efendi'nin, Rüştiye Mektepleri'nin [ortaokullar] müdürüyken, Maarif Nezareti [eğitim bakanlığı] tarafından kendisine verilen bir vazifeyle vücuda getirdiği bir eserdir.[63] "İstanbul'da bulunan kütüphanelerin gözden geçirilmesi ve bu kütüphanelerdeki eserleri içeren numune defterlerin düzenlenmesi" olarak tanımlanan bu göreve Selim Sâbit Efendi, II. Abdülhamid'in kütüphanesini tarayarak başlamıştır. Çalışmalar esnasında Lala

---

62 *Hamîdiye Kütüphânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir,* İstanbul (tarihsiz), 152+1.

63 Özeçoğlu, "Osmanlı Eğitiminin Modernleşmesinde Çok Yönlü Bir Entelektüel Selim Sâbit Efendi" s. 98.

İsmail Efendi tarafından Hamîdiye Kütüphanesi'ne bırakılmış olan yedi yüz altmış dört kıymetli eser, Selim Sâbit Efendi'nin başkanlığını üstlendiği bir grup tarafından fişlenmiştir.[64] İşte, *Hamîdiye Kütüphânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir* [Hamidiye Kütüphanesi'nde bulunan kitapların kataloğudur] adlı eser bu fişlemeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Söz konusu defter, isminden de anlaşılacağı üzere Sultan II. Abdülhamid Han'ın kütüphanesindeki kitapların kataloğu hüviyetindedir. Selim Sâbit Efendi, *Hamîdiye Kütüphânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir* [Hamidiye Kütüphanesi'nde bulunan kitapların kataloğudur] adlı eserinde, kitapların haricinde kütüphanede bulunan süreli yayınlara da yer vermiş ve yukarıda bahsi geçen 764 eserin tamamını fişleyerek günümüze kadar ulaşan bir kültür hizmeti sunmuştur.

Selim Sâbit Efendi'nin, adı geçen eseri, bugün Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde 105512 numarayla kayıtlıdır. Defterin, kitap hâline getirilip basılma macerası hakkında net bir bilgi bulunmasa da Prof. Dr. Özcan MERT'in verdiği bilgilere göre *Hamîdiye Kütüphânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir*, [Hamidiye Kütüphanesi'nde bulunan kitapların kataloğudur] sadece bir kere tabedilmiştir.[65] Selim Sâbit Efendi'nin, eseri Rüştiye Mektepleri'nde [ortaokullar] müdürken yazdığı bilindiğine ve bu vazifeyi 1879-1884[66] yıllarında ifa ettiğine

---

64 Selim Sâbit Efendi, *Hamîdiye Kütüphânesi'nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir,* s. 140.

65 Mert, "Selim Sâbit Efendi ve Muhtasar Târîh-i Osmânî", s. 101.

66 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, age., Nu. 1, s. 260.

göre, kitabın da bu zaman aralığında vücuda getirildiğini ifade etmek, yerinde bir fikir olacaktır.

3- Mi'yâru'l-Kelâm [sözün ölçüsü]

Maarif Nezareti [eğitim bakanlığı] tarafından Rüştiye Mektepleri'nde [orta okullar] okutturulmak üzere basılan bu eserin tarafımızca tespit edilen baskıları; 1287/1870,[67] 1289/1872,[68] 1293/1876,[69] 1300/1882,[70] 1302/1885[71] ve 1309/1892[72] tarihli olanlarıdır.

Kitabın girişinde yazar, sözü 'Kelâm-ı Nefsî' ve 'Kelâm-ı Lafzî' olmak üzere iki bölüme ayırır. Selim Sâbit'e göre Kelâm-ı Nefsî, "Mütekellimin nefs ü zihninde mutasavver olan maʿânî-i mürettebeden ibâretdir." Kelâm-ı Lafzî ise, "zihinde mutasavver olan maʿânî-i mürettebeyi kavâlib-i elfâza ifrâğ ve isâğa ederek mütekellimin bahs ve îrâd eylediği nutk ve ibâreye" denilir.

Kitabın giriş bölümünde, okura malumat sadedinde, zamanın gençlerinin Türk Dili'ni hakkıyla bilip kullanamadıkları hakkında malumat verip *Miyâru'l-*

---

67 *Mi'yâru'l-Kelâm*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1287, 46 s.

68 *Mi'yâru'l-Kelâm*, (ikinci baskı), Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289, 46 s.

69 *Mi'yâru'l-Kelâm*, (üçüncü baskı), İstanbul 1293, 46 s.

70 *Mi'yâru'l-Kelâm*, Erzurum Matbaası, Erzurum 1300 48 s.

71 *Mi'yâru'l-Kelâm*, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul 1302, 47 s.

72 *Mi'yâru'l-Kelâm*, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul 1309, 45 s.

Kelâm gibi bir eserin gerekliliğini ifade eden Selim Sâbit, daha sonra kitabında genel olarak şu başlıklar üzerinde durur: Cümle, cümle çeşitleri, isim cümlesi, fiil, fiil cümlesi, aruz vezni, imale, zihaf, vezin hataları, zihaf çeşitleri, söz sanatları, redif, kafiye, kafiye türleri, nazım biçimleri.[73]

4- Muhtasar Coğrafya Risâlesi [kısa coğrafya kitapçığı]

Uzun yıllar, sıbyan mekteplerinde ders kitabı olarak okutulan bu eserin ilk baskısı 1287/1870[74] tarihlidir. Tespit edebildiğimiz diğer baskıları ise sırasıyla şu şekildedir: 1292/1875,[75] 1297/1880,[76] 1301/1884,[77] 1302/1885.[78]

Bu eserinde Selim Sâbit Efendi, harita kavramını enine boyuna anlatıp, haritaları tanıttıktan sonra; karalar, kıtalar, denizler, adalar, yarımadalar, dil, burun, ova, çöl, dağ, sıradağ, yanardağ, derbent, körfez, liman, boğaz, ırmak, göl, ark, havuz vb. konuları genişçe ele alır ve ilköğretim öğrencileri seviyesinde anlatır.

---

73 Eser hakkında ileriki sayfalarda daha detaylı bilgi verileceği için burada ayrıntılı bir tanıtıma lüzum görülmedi.

74 Temizyürek, "Eğitim Tarihimizde Önemli Bir İsim Selim Sabit Efendi", s. 234.

75 *Muhtasar Coğrafya Risâlesi,* (ikinci baskı), La Türkî Matbaası, İstanbul 1292, 53 s.

76 *Muhtasar Coğrafya Risâlesi,* (üçüncü baskı), La Türkî Matbaası, İstanbul 1292, 46 s.

77 *Muhtasar Coğrafya Risâlesi,* (dördüncü baskı), La Türkî Matbaası, İstanbul 1292, 45 s.

78 *Muhtasar Coğrafya Risâlesi,* Tersâne-i Âmire Matbaası, İstanbul 1292, 46 s.

Yukarıda zikredilen konular anlatıldıktan sonra kitapta kıtaların ayrıntılarından söz edilerek, kıtalarda bulunan devletler, denizler, körfezler, boğazlar, dağlar, sıradağlar, yanardağlar, ırmaklar ve göller hakkında kısa kısa bilgiler verilir.

Muhtasar Coğrafya Risâlesi'nin [kısa coğrafya kitapçığı] Türk eğitim tarihinde yer edinmesini sağlayan başlıca husus ise eserin bir haritayla birlikte istifadeye sunulmuş olmasıdır. Bu yönüyle *Muhtasar Coğrafya Risâlesi,* [kısa coğrafya kitapçığı] sıbyan mekteplerinde okutulan coğrafya kitapları arasında haritaya yer veren ilk eser olması bakımından dikkat çekicidir. Yazar, bu haritadan istifade ederek, coğrafya dersinde öğrencilere harita ve yer küre üzerinde beş kıtayı tanıtmayı ve harita çizimini öğretmeyi amaçlamıştır.[79]

5- Muhtasar Hesâb Risâlesi [kısa hesap kitapçığı]

Selim Sâbit Efendi, *Muhtasar Hesâb Risâlesi*'nde, [kısa hesap kitapçığı] eserin isminden de anlaşılacağı üzere, matematik ilminin dört işlemini konu edinmektedir. Kitabın ilk baskısı 1290/1873,[80] tarihinde *"Muhtasar Hesâb Risâlesi"* [kısa hesap kitapçığı] adıyla İstanbul'da yapılmıştır. Daha sonra birçok kez baskısı yapılıp okullarda ders kitabı olarak kullanılan *Muhtasar Hesâb*

---

79 Selim Sâbit, *Rehnümâ-yı Muallimîn,* s. 22–23.

80 *Muhtasar Hesâb Risâlesi,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1290, 32 s.

Risâlesi'nin [kısa hesap kitapçığı] Tespit edebildiğimiz baskıları sırasıyla şöyledir: 1293/1876,[81] ikinci 1295/1878,[82] üçüncu 1299/1882,[83] 1304/1887,[84] 1310/1892.[85]

Matematik ilmi, Selim Sâbit Efendi'nin hayatında önemli bir yer tutar. Çünkü o, Paris'te kaldığı yıllarda özellikle matematik ilminin üzerinde durmuş ve bu ilmi kendi tabiriyle 'son derece olmak üzere' tahsil etmiştir. darülmualliminde hocalık yaparken matematikle ilgili bir konuşmasında şöyle der: "Avrupa'da bilhassa fünûn-u riyaziye tahsil ettim. Hem de her türlüsünü son derece olmak üzere tahsil ettim. O derecesi bugün memleketimizde mateessüf okunmuyor. Yalnız Harbiyede, Erkân-ı Harp kısmı okuyor, diğerleri hiçtir. Fakat kader bana riyaziye okutmak nasip etmedi. Ne yapalım maksat hizmettir."[86]

Yukarıdaki düşüncelerle, tahsil etmiş olduğu matematik ilmini, çocukların istifadesine sunabilmek için kaleme aldığı *Muhtasar Hesâb Risâlesi*'nde [kısa hesap kitapçığı] Selim Sâbit Efendi, toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemlerini anlatıp, örneklerle izah ettikten sonra, çocuklara hesap öğretiminde ilk olarak ezberden sayabilme ve hesap yapabilme tekniğinin öğretilmesini, daha sonra da

---

81 Daha geniş bilgi için bk. Temizyürek, "Eğitim Tarihimizde Önemli Bir İsim Selim Sabit Efendi", s. 233.

82 *Muhtasar Hesâb Risâlesi,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1295, 32 s.

83 *Muhtasar Hesâb Risâlesi,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1299, 32 s.

84 *Muhtasar Hesâb Risâlesi,* (21. Baskı) Matbaa-i Âmire, İstanbul 1304, 32 s.

85 *Muhtasar Hesâb Risâlesi,* Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniye Matbaası, İstanbul 1310, 32 s.

86 Kilisli Muallim Rıfat (Bilge),age., Muallimler Mecmuâsı, S 33, Nisan 1925, s. 1354–1355.

rakamların ve şekillerin yazılışlarının öğretilmesini önermektedir. Bahsi geçen konuların akabinde, 'ondalık' ve 'yüzdelik' sayılar gibi farklı sayı kısımlarının ifade edilmesinin faydalı olacağı kanaatini enine boyuna anlatmaktadır.

Selim Sâbit Efendi'nin talebesi Kilisli Muallim Rıfat (Bilge), Selim Sâbit'in *Muhtasar Hesâb Risâlesi*'nde [kısa hesap kitapçığı] savunduğu matematik öğretimi ile alakalı görüşlerini şu şekilde ifade eder:

> "Merhum derdi ki ulûm-i riyaziyeyi tedrîs ederken takrîrden ziyâde talebeye yaptırmağa gayret ediniz. Mesela, mevcut talebenin her birine ayrı ayrı yaptırınız. Gerek vazife tahsisinde, gerekse fikir tahsisinde talebenin şevkini kırmayınız. Bazı hataları âtîye bırakarak hoş görünüz ve talebenin fikrini tashih ederken, "Böyle de olabilir, fakat şöyle olsa daha münâsiptir zannındayım." gibi cümleler kullanınız derdi."[87]

Selim Sâbit, vermiş olduğumuz bilgilerden de anlaşılacağı üzere, *Muhtasar Hesâb Risâlesi*'nde matematik öğretiminde de bir metot önermekte, bununla birlikte dersin, okuma ve yazma şeklinde yapılmasını istemektedir. Ayrıca kitapta, sayı sayma öğretiminde kolaylık olması amacıyla 'parmak, bakla, nohut, fasulye' gibi ders araçlarından yararlanılmasını tavsiye edilmektedir.

6- Muhtasar Sarf-ı Osmânî [kısa Osmanlıca dil bilgisi]

Muhtasar Sarf-ı Osmânî, [kısa Osmanlıca dil bilgisi] Selim Sâbit Efendi'nin sıbyan mekteplerinde öğrenim gören çocuklara, Türkçe dil kaidelerini öğretmek

[87] Kilisli Muallim Rıfat (Bilge), age., s. 1354–1355.

gayesiyle yazdığı kitapların ikincisidir. Yazarın bu maksatla kaleme aldığı diğer kitap ise *Nahv-i Osmânî* dir. [Osmanlıca cümle bilgisi] *Muhtasar Sarf-ı Osmânî* [kısa Osmanlıca dil bilgisi] de yazarın diğer birçok kitabı gibi farklı tarihlerde defalarca basılmış ve öğrencilerin istifadesine sunulmuştur.[88] Eserin bugüne kadar tespit edilebilmiş baskıları şu şekildedir: 1290/1873,[89] 1291/1873,[90] 1292/1874,[91] 1293/1876,[92] 1295/1878,[93] 1297/1880,[94] 1298/1881,[95] 1301/1883,[96] 1303/1885,[97] 1306/1889,[98] 1307/1890,[99] 1308/1891.[100]

---

88 Dipnotlardaki basım bilgilerinden de anlaşılacağı üzere, *Muhtasar Sarf-ı Osmânî* ilk birkaç baskısından sonra Selim Sâbit Efendi'nin eklemeleriyle 96 sayfaya çıkarılmış ve Sarf-ı Osmânî adıyla tekrar basılmıştır. Her ne kadar bazı kaynaklarda bu iki kitap farklı eserler olarak değerlendiriliyorsa da biz genele uyarak tek bir kitap başlığı altında vermeyi uygun bulduk. (Daha geniş bilgi için bk. Mert, "Selim Sâbit Efendi ve Muhtasar Târîh-i Osmânî")

89 *Muhtasar Sarf-ı Osmânî,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1290, 48 s.

90 *Muhtasar Sarf-ı Osmânî,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1291, 48 s.

91 *Muhtasar Sarf-ı Osmânî,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1292, 48 s.

92 *Muhtasar Sarf-ı Osmânî,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1293, 48 s.

93 *Muhtasar Sarf-ı Osmânî,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1295, 48 s.

94 *Muhtasar Sarf-ı Osmânî,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1295, 48 s.

95 *Sarf-ı Osmânî,* Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1297, 96 s.

96 *Sarf-ı Osmânî,* Matbaa-i Osmâniye, İstanbul 1301, 96 s.

97 *Sarf-ı Osmânî,* 1303.

98 *Muhtasar Sarf-ı Osmânî,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1306, 48 s.

99 *Sarf-ı Osmânî,* Matbaa-i Osmâniye, İstanbul 1307, 96 s.

100 Daha geniş bilgi için bk. Temizyürek, "Eğitim Tarihimizde Önemli Bir İsim Selim Sabit Efendi", s. 231.

Selim Sâbit Efendi, *Muhtasar Sarf-ı Osmânî* [kısa Osmanlıca dil bilgisi] adlı eserinde Türkçe dil bilgisi kurallarıyla alakalı hemen her konuya temas etmiş fakat konuları enine boyuna işlememiştir. Genellikle konular hakkında kısa ve öz bilgiler vermeyi yeğlemiştir. Daha çok Türkçenin yapı ve görev bahislerine ağırlık vererek hazırladığı bu kitapta Selim Sâbit Efendi, harfler, kelime çeşitleri, edatlar, zaman ekleri, Arapça ve Farsça kelimelerin çeşitleri gibi bir çok konuda kısa fakat yeterli malumatlar verir.

7- Muhtasar Târîh-i Osmânî [kısa Osmanlı tarihi]

Selim Sâbit Efendi, tarih ile ilgili ilk kitabını Abdülaziz devrinde kaleme almıştır. Yazarın *"Muhtasar Târîh-i Osmânî"* [kısa Osmanlı tarihi] adlı eseri ise ilk olarak 1291/1874 yılında Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.[101] Daha sonraki baskıları sırasıyla şu şekilde verilebilir: 1295/1878,[102] (iki baskı) 1299/1882,[103] (iki baskı) 1301/1884,[104] 1305/1888.[105] Eserin ilk altı baskısı 38, son baskısı ise 30 sayfadan ibarettir.

---

101 *Muhtasar Tarih-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1291.

102 *Muhtasar Târîh-i Osmânî*, İstanbul 1295.

103 *Muhtasar Târîh-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1299.

Muhtasar Târîh-i Osmânî, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1299.

104 *Muhtasar Târîh-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1301.

105 *Muhtasar Târîh-i Osmânî*, Mekke Hicaz Vilayeti Matbaası, Mekke 1301.

Söz konusu eserin ehemmiyet arz ediyor olmasının başlıca nedeni, dönemin Maarif Nazırı [eğitim bakanı] Saffet Paşa'nın, 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ni yayınlamasından sonra sıbyan mekteplerinde *Muhtasar Târîh-i Osmânî*'nin [kısa Osmanlı tarihi] ders kitabı olarak okutulmasıdır.[106] Bu karar, o döneme kadar sıbyan mekteplerinde tarih dersi okutulmaması bakımından fevkalâde önemlidir. Ayrıca *Muhtasar Târîh-i Osmânî*, [kısa Osmanlı tarihi] bu kararın ardından yazılan ilk kitaptır. Bu karardan sonra *Muhtasar Târîh-i Osmânî* [kısa Osmanlı tarihi] başta İstanbul olmak üzere; Edirne, Hicaz ve bu bölgelere komşu bir çok vilayette ilkokullar için ders kitabı olarak kullanılmıştır.[107]

Muhtasar Târîh-i Osmânî'nin [kısa Osmanlı tarihi] ilgi çekici yanlarından bir diğeri de kitabın altıncı baskısının Mekke'de yapılmış olmasıdır. Özcan MERT'e göre bu baskının Mekke'de yapılmış olmasının nedeni, o bölgede vazifeli Osmanlı bürokratlarının çocuklarıdır.

Selim Sâbit, eserin başlangıcında, Osmanlı hanedanın, Kayıhan kabilesine ait olduğunu belirtir. Ardından, Kayıhan kabilesinin serdarı Süleyman Şah'ın, Moğolların zulüm ve cebrinden bîzar olarak kabilesiyle beraber Horosan'dan Anadolu'ya göç ettiğini, tekrar Horosan'a geri dönmekte iken Halep civarında Fırat nehrine düşerek boğulduğunu bildirmektedir. Daha sonra ise Süleyman Şah'ın yerine geçen Ertuğrul Bey'in, Horosan'a gitmekten vazgeçip Selçuklu hükümdarından Anadolu'da kalmak için uygun bir yer istediği ve kendisine önce

---

106 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a),* s. 142.

107 Mert, "Selim Sâbit Efendi ve Muhtasar Târîh-i Osmânî", s. 102.

Ankara civarında Karacadağ Yaylağı verilmişken, bir hizmetinden dolayı Söğüt ve Eskişehir ovalarının tahsis edildiğinden bahsetmektedir.

Selim Sâbit Efendi, *Muhtasar Târîh-i Osmânî*'nin [kısa Osmanlı tarihi] başında bu malumatı verdikten sonra, ilk Osmanlı padişahı Osman Bey'den, 33. Osmanlı padişahı Sultan Abdülmecid devrine kadar, geniş bir dönemi ele alır. Hemen her padişaha bir sayfa ayırmak suretiyle kaleme aldığı *Muhtasar Târîh-i Osmânî*'de [kısa Osmanlı tarihi] Selim Sâbit, bahsettiği padişahın dönemini ana hatlarıyla okuyucuya aktarır. Padişahların doğumu, tahta çıkış tarihleri, dönemlerindeki önemli olaylar ve ölümleri hakkında kısa ve öz bilgiler verir.

8- Nahv-i Osmânî [Osmanlıca cümle bilgisi]

Selim Sâbit Efendi'nin kaleme aldığı *Nahv-i Osmânî* [Osmanlıca cümle bilgisi] adlı eser ilk olarak 1298/1881[108] yılında, İstanbul'da basılmış ve uzun yıllar Rüştiye Mektepleri'nde ders kitabı olarak okutulmuştur. Tespit edilen diğer baskısı ise 1301/1884 tarihinde Matbaa-i Osmânîye'de tabedilen nüshadır.

Nahv kelimesi Osmanlıca'da, bu gün kullandığımız 'cümle bilgisi' kavramının karşılığı olarak ve genellikle 'sarf' sözcüğüyle birlikte 'sarf ve nahiv' şeklinde kullanılmıştır. Selim Sâbit Efendi de kaleme aldığı *Nahv-i Osmânî*'de [Osmanlıca cümle bilgisi] Rüştiye Mektepleri'nde [ortaokullar] okumakta olan öğrenciler için cümle bilgisini öğretmeyi amaçlamıştır. Kitapta harf, cümle, cümle

108 *Nahv-i Osmânî,* Mahmûd Bey Matbaası, İstanbul 1298, 63 s.

kuruluşu, cümle çeşitleri, isim, fiil, mübtedâ, [sözde özne] haber, mef'ul [tümleç] çeşitleri ve tamamlamalar gibi cümle bilgisiyle alakalı olan konular işlenmiştir.

9- Rehnümâ-yı Muallimîn [öğretmenler için kılavuz]

Maarif Nezareti'nin [eğitim bakanlığı] 1 Eylül 1869 tarihli 'Maarifi Umumiye Nizamnamesi', Osmanlı eğitim sisteminin tekrardan ele alınarak tanzim edilmesini gaye edinmiştir. Bu nizamnameye göre mektepler düzenlenmekle kalmayacak, aynı zamanda mekteplerde okutulacak ders kitaplarının seçilmesiyle ilgili dört kişilik bir Islah-ı Mekatip Komisyonu [okulları düzelteme komisyonu] kurulacaktır.[109]

Bu nizamnamenin yayınlanmasıyla birlikte Selim Sâbit Efendi, sıbyan mekteplerinin yeniden düzenlenmesiyle alakalı bir rapor hazırlayarak Islah-ı Mekâtip Komisyonu'na [okulları düzelteme komisyonu] sunar. Selim Sâbit Efendi'nin hazırlamış olduğu bu rapor, söz konusu komisyon tarafından kabul edildikten sonra Maarif Nezareti'ne [eğitim bakanlığı] arz edilir. Maarif Nezareti'nin [eğitim bakanlığı] de onayı alınınca, Selim Sâbit Efendi'nin raporu 8 Mayıs 1870 tarihli Takvîm-i Vakâyi gazetesinde, 'Ulûm-ı Terbiyye-i Etfâl' [çocuk terbiyesi bilgileri] başlığı altında yayınlanır.

İşte Selim Sâbit Efendi'nin sonradan *Rehnümâ-yı Muallimîn* [öğretmenler için kılavuz] adıyla yayınlayacağı kitap, daha önce Islah-ı Mekâtip Komisyonu'na

---

109 Temizyürek, "Eğitim Tarihimizde Önemli Bir İsim Selim Sabit Efendi" s. 229-230.

[okulları düzelteme komisyonu] sunduğu öğretim metotlarıyla ilgili raporun bizatihi kendisidir. Buraya kadarki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, *Rehnümâ-yı Muallimîn*'in [öğretmenler için kılavuz] yayımlandığı ilk tarih 1870'tir. Eserin daha sonra Rüştiye Mektepleri'nde [ortaokullar] okutulmak üzere defalarca baskısı yapılmıştır. Bugüne kadar tespit edilen nüshalarını şu şekilde sıralamak mümkündür: 1287/1870, 1290/1873, 1294/1877[110] ve 1299/1882.[111]

Selim Sâbit Efendi'ye asıl şöhretini kazandıran eseri budur. İlköğretimle ilgili olan bu kitabında Selim Sâbit, 'usul-i cedit' [yeni yöntem] adını verdiği, yeni bir eğitim metodu ortaya koymuş ve bu metodun esaslarını açıklamıştır. Zamanın ilkokul öğretmenlerine yol gösterici birçok malumat veren *Rehnümâ-yı Muallimîn*'de [öğretmenler için kılavuz] yazar, öğretmenlerin ders araç ve gereçlerinden nasıl yaralanacağına kadar birçok ayrıntıya yer verir.

Selim Sâbit Efendi, eğitim tarihimize kaynaklık etmesi açısından oldukça önemli olan bu kırk sekiz sayfalık eserine, insanın bedenî ve ruhî açıdan belirli bir süreç içersinde kemale ereceğini, yeni doğmuş bir bebeğin hızla gelişip, önce ağlama ve gülme gibi davranışlar gösterdiğini anlatarak başlar. Daha sora bütün çocukların 0–3 yaşlarında kendi ana dillerinde a, b, c, d, m, p gibi harfleri ve bunlardan türettikleri 'dede', 'mama', 'baba' gibi tek hecelerin tekrarından oluşan kelimeleri telaffuz ettiklerine değinir. Yazara göre çocuklar, 3–6 yaşları arasında birtakım konularda konuşmaya başlar. Fakat bu öğretim için hazır oldukları

---

110 İlk üç baskı için bk. Mert, "Selim Sâbit Efendi ve Muhtasar Târîh-i Osmânî", s. 100.

111 *Rehnümâ-yı Muallimîn,* Matbaa-i Osmânîye, İstanbul 1299, 48 s.

anlamına gelmez. *Rehnümâ-yı Muallimîn*'e [öğretmenler için kılavuz] göre çocuğun öğretime başlaması için altı yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. [112]

Rehnümâ-yı Muallimîn'de [öğretmenler için kılavuz] Selim Sâbit Efendi, öğrenme metotlarına köklü değişiklikler önerir. Öğrenci merkezli bir eğitim-öğretim faaliyetinin daha verimli olacağı ana fikrini savunur. Muallim Cevdet, Tedrisat Mecmuası'nın 68. sayısında[113] yayımlamış olduğu bir hatırasında *Rehnümâ-yı Muallimîn* [öğretmenler için kılavuz] hakkında şu satırları kaleme almıştır:

> "…Efendinin eserlerinden en mühimi ismini zikreylemediğimiz *Rehnümâ-yı Muallimîn*'dir ki bizde ilk rehberdir.[114] Piyasada matbuu bulunmayan bu risâlenin münderecâtını maârif tarihimize alakadar olanlar için kopya ediyorum:
>
> 1- Usul-i İnfiradiye[115] nedir. Usul-i İçtimaiye[116] nedir, Usul-i Mütekabile[117] nedir. Bu üç usul karşısında yeni usul[118] nedir. Sınıf ve

---

112 *Rehnümâ-yı Muallimîn,* Matbaa-i Osmânîye, İstanbul 1299, s. 2–4.

113 *Tedrisat Mecmuâsı*, S 68, Teşrin-i Evvel 1341, s. 360–367.

114 Konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi,* s. 176–179.

115 Bu metot, öğretmenin bütün öğrencileriyle tek tek ve yanına çağırarak ders okutması metodudur. Bu metot her ne kadar birkaç kişinin yetiştirilmesi hususunda istifadeli ise de öğrenci sayısının arttığı yerlerde tatbiki kabil değildir. (Ayrıntılı bilgi için bk. Aşıkoğlu, "Selim Sâbit ve *Rehnümâ-yı Muallimîn* Adlı Eserindeki Eğitim Görüşleri")

116 Öğrenim süresi dikkate alınarak öğrencilerin yıllara göre sınıflara ayrılması, öğretmenin ise her sınıfın öğrencisini toplu, yani sınıf sınıf huzuruna alması ve ders vermesi esasına dayanır. (Ayrıntılı bilgi için bk. Aşıkoğlu, agm.)

şubeler ne sûretle ayrılmalı, dersler kaç saat ve nasıl verilmeli; tahsîl-i ibtidâînin devam ettiği dört sene içinde verilecek sınıf derslerinin cetveli.

2- Harflerin usul-i tâlimi, yazının usul-i tâlimi, hüsn-i hat, imlâ ve kitâbet, hesabın usul-i tâlimi, coğrafyanın usul-i tâlimi, tarihin usul-i tâlimi, lisânın usul-i tâlimi.

3- Muallimlerin evsâfı, idarî vazifeleri, kalfa, sınıf başı, müzâkereciler, mektepte üç defterin lüzûmu.

4- Şakirdânın evsâf ve vezâifi, teneffüs usulü.

5- Mükâfat ve mücâzat ahkâmı, şeref levhası.

6- İmtihan ahkâmı.

7- Sıbyan mekteplerine dair 17 maddelik nizamname.

Rehnümâ-yı Muallimîn, Selim Sâbit Efendi'nin şu sözleriyle biter:

---

117 Öğrenim süresi dikkate alınarak yıllara göre sınıflar oluşturulur. Daha sonra üst sınıflardan bir iki tane müzâkereci seçilir, dersler bu müzâkereciler aracılığıyla öğretilir.

118 Selim Sâbit Efendi anılan üç metodun da iyi ve kötü yanlarının bulunduğunu hiçbirinin aynen kullanılamayacağını, her birini iyi yanlarının alınarak yeni bir yol tutmanın en iyisi olduğunu söylemiştir. Bu eğitim sisteminde öğrencilerin öğrenim yılı sayısınca sınıflara ayrılırlar, sınıflar da bir takım şubelere ayrılarak her sınıfa bir tane sınıf başkan ve her şubeye de üst sınıflardan veya o şubedeki seçkin öğrencilerden bir tane müzâkereci seçilir ki okulun nizam ve intizamı işte bu müzâkereciler kanalıyla sağlanır. Öğretmen de buları huzuruna çağırarak bizzat kendisi eğitir ve öğretir. (Ayrıntılı bilgi için bk. Aşıkoğlu, agm.)

“Mekteplerin gerek ebniye ve müştemilâtı ve gerek edevât-ı ilmiyesine müteallik daha bir takım maddeler varsa da sarf-ı nazar etmiş. Yalnız tâlim ve tedrisin usul ve mevzuâsı derc olunmuş. Usul-i mezkûre şimdiye kadar bu yolda yazılmış olan resâilin zübdesi ve husûsiyle on beş yirmi seneden beri bizzat ve bilvâsıta-ı acizâne icra olunan tecrübelerin hülâsa ve netîcesidir. Bununla beraber sıbyanın tâlim ve terbiyeleri hususunda usul-i tâlimiyye ancak bundan ibârettir demek olmayıp beli murad-ı acîzânem bu yolda bir çığır açmak olduğu cihetle bu babda muallim efendilere nâçizâne muâvenet etmek niyet-i hâlisasıyla işbu risâle tertip olunmuştur. Bu usul refte refte mevkî-i icrâya konuldukça zaman ve ihtiyaca göre hissolunan noksanlarının Islah ve ikmâli husûsu temenni ediliyor…”

10- Tahvîl-i Mikyâs Levhâları [ölçü karşılaştırma tablosu]

İlk ve son olarak 1287/1871[119] yılında İstanbul Şevki Bey Matbaası’nda basılan[120] bu eser, eskiden kullanılan, arşın, endaze, murabba, aşar vb. ağırlık ve uzunluk ölçü birimlerini modern ölçü birimlerine çevirmeye yarayan tablo ve çizelgelerden oluşmaktadır. 47 sayfadır.

Yayınlandığı dönemde ciddi bir rağbet gören ve yeni ölçü birimlerine uyum sağlama sürecinde halkın hemen her kesimi için bir başucu kitabı

119 Mert, “Selim Sâbit Efendi ve Muhtasar Târîh-i Osmânî”, s. 101

120 *Tahvîl-i Mikyâs Levhâları,* Şevki Bey Matbaası, İstanbul 1287, 47 s.

hüviyetinde olan bu kitapta, ağırlık ve uzunluk ölçüleri ile bunların birbirleriyle olan oranları listeler hâlinde gösterilmiştir.

Kitapta karşılığı verilen ölçülerden bazıları şunlardır: Arşın, endaze, murabba, aşar, mikâb, parmak, kulaç, rub'u, kile, dirhem, denk, kırat, miskal, kıyye, kantar, çeki, kile, şinik, kutu, merhale, mil, fersah.

11- Yengi Elifbâ-yı Türkî

Bu eser, Selim Sâbit Efendi’nin yukarıda kendisi hakkında bilgi verilen *Risâle-i Elifbâiyye* [abece kitapçığı] adlı kitabının Tatar Türkçesi’ne çevrilmek suretiyle Kazan’da basılmış hâlidir.

İKİNCİ BÖLÜM: Mİ'YÂRU'L KELÂM İNCELEME

Selim Sâbit Efendi'nin *Miyâru'l-Kelâm* [sözün ölçüsü] adlı eseri, yazarın Rüştiye Mektepleri'nde [ortaokullar] idarecilik yaptığı yılların mahsulüdür. Yazar, Rüştiye Mektepleri'nde [ortaokullar] okutulmak üzere kaleme aldığı bu eserinde, genel hatlarıyla Türkçenin güzelliklerini ve Türk Dili'nin layıkıyla kullanımı için gerekli asgari malumatı aktarmayı gaye edinmiştir. Çünkü ona göre Türkçenin, "kavâid-i mevzûası lâyık-ı vech-ile bir zâbıta-i hasene tahtına alınarak teshil ve teşhirine rağbet ve himmet" olunamamıştır.[121]

Bu nedenle Türkçenin "talim ve taallümü hususunda ötedenberi pek çok zahmet ve meşakkatler çekilmekte"dir. Selim Sâbit, *Miyâru'l-Kelâm* 'ın [sözün ölçüsü] girişinde, bu görüşlerine yer verdikten sonra, haklılığını ispat edebilmek için yukarıda zikredilmiş olan ihmallerin ne gibi sonuçlar doğurduğunu uzun uzun açıklamış, *Miyâru'l-Kelâm*'ı [sözün ölçüsü] kaleme alma nedeni olarak da bu hususları göstermiştir. Zira ona göre, o güne kadar bütün kaideleriyle derinlemesine incelenip ortaya konulamamış olan Türkçeyi öğrenip kullanmakta zorluk çeken kimselerin bazıları, "bütün bütün okuyup yazmadan yüz çevirip cehl ü nâdânide kalmakta"[122] bazıları, "Arabî ve Fârisî tahsiline müddet-i medîde dal-dıkdan sonra lisân-ı mezbûreyi yine dürüstçe okuyup yazamamakda"[123] bazıları

121 Selim Sâbit, *Miyâru'l-Kelâm,* s. 2.

122 Selim Sâbit, *age.,* s. 2.

123 Selim Sâbit, *age.,* s. 3.

da "elsine-i ecnebiyye tahsiline meyl ve rağbet ederek hezâr meşakkatle gerçi elsine-i mezkûreyi tahsil ve tekellüm ve ol lisânlarda bulunan fünûn-ı mütenevviayı tederrüs ve taallüm etdikleri meşhûd ve müsellem ise de ekserisi lisân-ı mâder-zâdarını lâyıkıyla bilmediklerinden fünûn-ı mezkûrenin lisân-ı rûşen-beyân-ı Türkîye nakl ve tercümesiyle ber-vech-i matlûb vatanımızda neşr u teşhiri"nde muvaffak olamamaktadır.[124]

Selim Sâbit Efendi'nin ifade ettiği bu ve benzeri hususlar, Türkçenin Tanzimat Dönemi'ndeki (1839–1876) durumuyla yakından alakalıdır. Zira bu dönemde Batı'nın, siyaset, sanayi, hukuk, edebiyat, coğrafya ve tarih alanında ortaya koyduğu eserleri ancak Fransızca aslından okuyarak öğrenebilen genç kuşak, tahsil ettikleri ilim ve okuyup öğrendikleri kavramların manalarını anlamakta zorlanıyor, özümseyemedikleri meseleleri hakkıyla aktaramıyorlardı.[125] Tanzimat Dönemi aydınlarının zihinlerini kurcalayan bu sorun, Selim Sâbit Efendi'yi *Miyâru'l-Kelâm*'ı [sözün ölçüsü] yazmaya sevk eden hususlardan birisi, belki de en önemlisidir.

Uzun yıllar yurt dışında bulunmuş, matematikten, coğrafyaya, geometriden, astronomiye kadar birçok alanda eğitim almış olan Selim Sâbit Efendi de hiç şüphesiz edindiği bilgi ve tecrübeyi aktarma konusunda muasırlarıyla aynı sıkıntıyı çekmiş ve Türk Dili'nin inceliklerini anlatan bir eseri ortaya koymanın ehemmiyetine katiyetle inanmıştır. Nitekim Selim Sâbit Efendi, kendi dilinin inceliklerini kavramış bir ferdin, diğer diller vasıtasıyla edindiği

---

124 Selim Sâbit, *age.,* s. 3.

125 Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 261.

birikimi rahatlıkla aktarabileceğine olan inancını *Mıyâru'l-Kelâm*'ın [sözün ölçüsü] önsözünde şu şekilde dile getirmektedir:

> "…bir adam tevellüd ve tavattun eylediği memleket ve tâbi ve mensûb olduğu devlet ve milletin lisânı üzre kavâid-i sarfiyye ve terâkîb-i nahviyyeyi güzelce öğrendikden sonra her kangı lisân tahsiline mübaşeret etmiş olsa ber-vech-i suhûlet ele getireceği derkâr ve lisân-ı mezbûr üzre taallüm ve tederrüs eylediği fünûn-ı nâfiayı kendi lisânına nakl ve tercümeye kesb-i liyakat edeceği bedîhi ve aşikâr olmağıla…"[126]

İşte Selim Sâbit Efendi tarafından, anılan nedenler dolayısıyla yazıldığı ifade edilen *Miyâru'l-Kelâm*'ın ilk baskısı, Maarif Nezareti [eğitim bakanlığı] tarafından Rüştiye Mektepleri'nde [ortaokul] okutturulmak üzere, 1287/1870,[127] yılında yapılmıştır. Tarafımızdan tespit edilen diğer baskıları ise şu şekildedir: 1289/1872,[128] 1293/1876,[129] 1300/1882,[130] 1302/1885[131] ve 1309/1892.[132]

Basıldığı dönem itibariyle bir 'ilk' olma özelliğini taşıyan *Miyâru'l-Kelâm*'ın, [sözün ölçüsü] gerek edebiyat gerekse eğitim tarihimiz açısından ehemmiyet arz etmesinin başlıca nedeni, o güne kadar okullar için yazılmış ve

---

126 Selim Sâbit, *age.,* s. 3.

127 *Mi'yâru'l-Kelâm*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1287, 46 s.

128 *Mi'yâru'l-Kelâm*, (ikinci baskı), Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289, 46 s.

129 *Mi'yâru'l-Kelâm*, (üçüncü baskı), İstanbul 1293, 46 s.

130 *Mi'yâru'l-Kelâm*, Erzurum Matbaası, Erzurum 1300 48 s.

131 *Mi'yâru'l-Kelâm*, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul 1302, 47 s.

132 *Mi'yâru'l-Kelâm*, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul 1309, 45 s.

telif edilmiş ilk Türkçe belagat kitabı olmasıdır. Her ne kadar *Miyâru'l-Kelâm*'dan [sözün ölçüsü] bir sene evvel, Mugni'l-Küttâb [katipleri zengin eden şey] (1869),[133] isimli eser basılmış ise de bu kitap darülmualliminde kitâbet hocası olan Mehmed Nüzhet'in, 'levâzım-ı tahsîliyye', [ilim öğrenmenin gerekleri] 'tehzîb-i ahlâk-ı etfâle' [çocukların ahlakını süsleme] ve 'adâb-ı kalem ve usul-i inşâ [metin tesisi] ve kitâbete dair' dikte ettirdiği notlardan meydana getirilmiş,[134] okullar için kaleme alınmamıştır. Dolayısıyla *Miyâru'l-Kelâm,* [sözün ölçüsü] Maarif Nezareti'nin [eğitim bakanlığı] müsaadesiyle Rüştiye Mektepleri'nde [ortaokullar] okutulması karalaştırılıp Türkçenin doğru, güzel ve estetik kullanımını öğretmeyi amaçlayan ilk resmî belagat kitabıdır. *Miyâru'l-Kelâm*'ın [sözün ölçüsü] bu husûsiyeti, ilm-i belagatın Arap ve Fars edebiyatlarıyla sınırlı bir alanının olduğuna inanan aydın sayısının ciddi bir yekûn teşkil ettiği bir dönemde oldukça ilgi çekici bir ayrıcalıktır.

Selim Sâbit Efendi, elde edeceği bu ayrıcalıkların farkında olarak kaleme aldığı *Miyâru'l-Kelâm*'da, [sözün ölçüsü] hitap ettiği okur kitlesini göz ardı etmeyerek, işlediği her bir konu hakkında kısa, öz fakat konunun ana hatlarını yeterli derecede açıklayacak bilgiler verme yolunu tercih etmiş, kitabı gereksiz ayrıntılara boğmamıştır.

Selim Sâbit Efendi, *Miyâru'l-Kelâm*'ı, [sözün ölçüsü] üç fasıl ve bir hatime şeklinde tertip etmiş, birinci fasılda, 'Telif-i Kelâm'ı, ikinci fasılda, 'İfade-i

---

133 Okçu, "Edebiyat Bilminin Temelleri Üzerine Bir Araştırma", s. 35.

134 Yetiş, "Belâgat-Türk Edebiyatı", s. 385.

Merâm'ı, üçüncü fasılda 'Nazm u Nesr'i, hatimede de 'Muhassenât-ı Kelamiye'yi [sözün üstünlük sebepleri] konu edinmiştir.

Kitabına, 'Osmanlı Saltanatı'nın kuruluşundan, içinde bulundukları zamana kadar Şark'ta geniş bir sahaya yayılmış olarak kullanılan Türk Dili'nin, esasen Çağatay, Arap ve Fars dillerinin "kuvvet ve şivesinden" müteşekkil olduğunu, üstelik fesahat ve belagat bakımından ün kazanmış bir dil olmasına rağmen gramer kaidelerinin lâyıkıyla yazılmadığını söyleyerek başlayan Selim Sâbit Efendi, yine kendi ifadesiyle, kaleme aldığı *Muhtasar Sarf-ı Osmânî*, [kısa Osmanlıca dil bilgisi] *Nahv-i Osmânî* [Osmanlıca cümle bilgisi] ve *Mıyâru'l-Kelâm* [sözün ölçüsü] isimli eserlerini Türkçeye hak ettiği yeri kazandırmak için yazmıştır.

Zira ona göre Türkçe dil kaidelerinin o güne kadar düzgün bir şekilde ortaya konulmaması, dilin öğrenilmesi ve öğretilmesi hususunda birçok aksaklığa sebebiyet vermektedir. Bu zorluklar nedeniyle vatan evlatlarının kimisi okuyup yazmaktan yüz çevirerek cahil kalmış, kimisi Arapça ve Farsça öğrenme hevesiyle uzun yıllar uğraşmış fakat tam manasıyla başarılı olamamış, hatta "dürüstçe" okuyup yazmayı dahi öğrenememişlerdir. Bu çocukların bir kısmı da Avrupa lisanlarının tahsiline rağbet etmiş fakat ana dillerini gerektiği şekilde bilmedikleri için öğrenmeye çalıştıkları dillerde de muvaffak olamamış yine aynı sebeple söz konusu dillerden kendi dilimize tercüme yapmakta güçlük çekmişlerdir. Çünkü Selim Sâbit'e göre, kendi anadilini hakkıyla bilmeyen birinin bir başka lisanı iyice öğrenmesi mümkün değildir. Fransa'da eğitim gördüğü yıllarda edindiği birikimi ana yurda döndükten sonra aktarma konusunda aynı sıkıntıları yaşadığını rahatlıkla tahmin edebileceğimiz Selim Sâbit Efendi, ortaya koyduğu inceleme,

araştırma ve yayınlarla medeniyete uzanan zorlu yolculukta anadil eğitiminin ne denli önemli bir husus olduğunu ısrarla vurgulamaktadır.

Üstelik Selim Sâbit Efendi, bu hususu dönemin aydınlarına hatırlatmakla kalmamış, aynı zamanda savunduğu fikirler için somut adımlar atarak örneklerini kendisi oluşturmuştur. *Miyâru'l-Kelâm* 'ın [sözün ölçüsü] önsözünde de belirttiği üzere, dilimizin hak ettiği yere ulaşması için daha evvel "sarf-ı nakdîne-i efkâr" ederek, "lisân-ı ʿOsmânînin kavâ'id-i sarfiyye ve zavâbıt-ı asliyesini şâmil bir kıtʿa *sarf* [135] *ve nahv* [136] risâlesi tertîb ve terkîm" etmiştir. "Bu defa da" vatan evlatlarına, dolayısıyla Türk Dili'ne hizmet etmek için Türkçenin söyleyiş güzelliğini ve gramer kaidelerini açıklayan *Miyâru'l-Kelâm*'ı [sözün ölçüsü] istifadeye sunmaktadır.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız girişten sonra Selim Sâbit Efendi, kitabın birinci bölümü olan 'Te'lif-i Kelâm' (s. 5–16) bahsine geçer. Bu bölümde daha çok ifade ve cümle konuları üzerinde duran yazar, sözü "kelâm-ı nefsî" ve "kelâm-ı lafzî" olarak ikiye ayırdıktan sonra, bu tabirleri şu şekilde izah eder: Kelâm-ı Nefsi, "mütekellimin nefs ü zihninde mutasavver olan maʿâni-i mürettebeden ibâretdir."[137] Kelâm-ı Lafzî ise, "zihinde mutasavver olan maʿânî-i mürettebeyi kavâlib-i elfâza ifrâğ ve isâğa ederek mütekellimin bast ve îrâd eylediği nutk ve ibâreye"[138] denilir.

---

135 *Muhtasar Sarf-ı Osmânî,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1290, 48 s.

136 *Nahv-i Osmânî,* Mahmûd Bey Matbaası, İstanbul 1298, 63 s.

137 Selim Sâbit, *Miyâru'l-Kelâm,* s. 5.

138 Selim Sâbit, *Miyâru'l-Kelâm,* s. 5.

Bu ayrımı yaptıktan sonra Türkçede yer etmiş cümle çeşitlerini, örnekler vererek açıklayan Selim Sâbit Efendi, sırasıyla şu başlıklara değinir: Cümle-i İsmiyye, Cümle-i İhbâriye, Cümle-i İnşâ'iye, Sebk-i Mevsûl, Sebk-i Mefsûl, Sebk-i Mürekkeb, Îcâz, Îcâz-ı Makbûl, Îcâz-ı Muhil, İtnâb, İtnâb-ı Makbûl, İtnâb-ı Mümill, Müsâvât, Tenâfür-i Kelimât, Tetâbuʿ-i İzâfât, Garâbet ve Taʿkîd.

Zikredilen başlıkların tamamını teker teker ele alarak ayrıntılı olmamakla birlikte hitap ettiği kesim nazarı dikkate alındığında yeterli bilgiler sunan Selim Sâbit Efendi, eserin genelinde önce verdiği kuralın basit bir açıklamasını yapmış, daha sonra işlediği konuları günlük hayattan, basit örnekler vererek açıklamıştır. Eserin tamamında hâkim olan bu metodolojiyle Selim Sâbit, meselenin anlaşılırlığını artırmayı planlamıştır. Hatta yer yer, açıklama ve örneklerin de yeterli olamayacağını düşünerek meselenin ehemmiyetine binaen 'tenbih' ve 'faide' başlıklarıyla konuların aralarına girerek kendince gerekli gördüğü hususlara dikkat çeker.

"Te'lif-i Kelâm" bölümünde yazar, cümle çeşitlerini izah ettikten sonra sırasıyla, İcaz[139] ve İtnâb'ı[140] türleriyle birlikte ele aldıktan sonra, Tenâfür-i Kelimât,[141] Tetâbuʿ-i İzâfât,[142] Garâbet[143] ve Taʿkîd[144] gibi fesâhate ait bahisleri

---

139 Meramı lafı az, manası çok olacak sûrette ifade etmektir. (Terimlerin açıklaması hakkında daha geniş bilgi için bk. Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri)

140 Kast edilen maksadın, alışılmış olan ibarelerden fazla sözle ifade edilmesidir.

141 Kendisini meydana getiren harflerin imtizacıyla telaffuz zorluğu hâsıl olan kelimelerdir.

142 İkiden ziyade ismin teşkil ettiği terkibe denir.

143 Bir ibarede alışılmamış olan sözlerin kullanılmasından doğan fesahat arızasıdır.

144 İfadenin kastedilen manaya nüfuz edebilme imkânından uzak olmasına denir.

açıklamaktadır. Zikrolunan konular dikkate alındığında bu bölümü, belagat ilminin şubelerinden olan meânînin kısmen Türkçeye tatbîki olarak düşünmek mümkündür.[145]

"Te'lif-i Kelâm"la alakalı üzerinde durulması gereken bir başka husus da Selim Sâbit Efendi'nin konuları izah ederken kullandığı dil bilgisi terminolojisinin büyük çoğunluğunun Arapça oluşudur. Buradan hareketle, Tanzimat'la birlikte başlayan dilde sadeleşme hareketlerine rağmen, Türk dilinin kendine özgü bir gramer terminolojisi ortaya koyamadığını ifade etmek mümkündür.

Kitabın ikinci bölümü, (s. 16–20) "İfâde-i Merâm" başlığını taşımaktadır. Selim Sâbit Efendi bu bölümde, ilm-i belagatın bir başka şubesi olan ilm-i beyânı incelemekte, sırasıyla hakikat, mecaz, mecâz-ı mürsel, kinâye ve istiâre konularına değinmektedir. Selim Sâbit'e göre, "merâm ve maksûdu edâ ve ifâdenin" yolu "hakikât" ve "mecaz" olmak üzere ikidir. Bunlardan hakikât, "Makâm-ı ifâdede irâd olunan nutk ve ibârenin şâmil olduğu kelimeleri manâ-yı hakîkilerinde istimâl eylemek", mecaz ise, "Kelimât-ı mezbûreyi bazı karineler ile mâna-yı hakîkilerine münâsip diğer bir manâda istimâl" etmektir.

Selim Sâbit Efendi, yukarıdaki izahtan da anlaşılacağı üzere, "kelimeleri bazı ipuçlarıyla gerçek manalarına uygun fakat farklı bir anlamda kullanmak" şeklinde tarif ettiği mecazı, kendi içinde üç kısma ayırarak örneklerle incelemektedir. Bu kısımlar, "Manâ-yı hakîki ile manâ-yı mecâzî beyninde cüziyet ve külliyet, hâliyet ve mahalliyet, umûmiyet ve husûsiyet, sebebiyet ve

---

145 Çınar, "Modern Eğitimci Selim Sâbit Efendi ve Sözün Ölçütü: Miyâru'l-Kelâm", s. 211.

müsebbebiyet alaka ve münâsebetlerinden biri bulunan mecaz" olarak tarif edilen Mecâz-ı Mürsel; "manâ-yı hakiki ile manâ-yı mecazî beyninde lâzımiyet ve melzûmiyet alakası bulunan mecaz" olarak açıklanan Kinâye ve "manâ-yı hakiki ile manâ-yı mecâzi beynlerinde müşâbehet alakası bulunan" mecaz şeklinde tanımlanan İstiâre'dir. Yazar, bu bölümün sonunda İstiâre'yi de kendi içinde ikiye ayırmakta ve "istiare-i musarraha" ve "istiare-i mekniyye" başlıkları altında örnekleriyle birlikte işlemektedir.

Eserin üçüncü bölümüne "mâlûm ola ki kelâm-ı lafzî mensur[146] ve yahud mevzun[147] olur" diyerek başlayan Selim Sâbit Efendi, daha sonra nesri 'Mensûr-ı Ârî' ve 'Mensûr-ı Müseccâ' olarak iki kısma ayırır. Kitabın genelinde olduğu gibi bu kısımlarda da konuyu örnekleriyle izah eden yazar daha sonra sırasıyla, Seci, Seci-i Murassa, Seci-i Mütevâzî, Seci-i Mutarraf[148] başlıklarına değinir.

Selim Sâbit Efendi, üçüncü bölümün ana başlıklarından birisi olan "Kelâm-ı Mevzûn"a, "Ebyât ü eşârın ahirlerine tekerrürü lâzım gelen hurûf-ı ahîrenin harekât ve sekenâtda ittihâd ve ittifâkına denilir."[149] şeklinde tarif ettiği kafiyenin türlerini, Klasik Türk Edebiyatı'ndan seçtiği örnek beyitlerin eşliğinde inceleyerek başlamaktadır. Bu bölümde ele alının konu başlıkları şu şekildedir: Kâfiye, Kâfiye-i Mücerrede, Kâfiye-i Mürekkebe, Kâfiye-i Müreddefe, Ridf-i

---

[146] Kendisinde vezn ve kafiye muteber olmayan kelamdır. (bk. Selim Sâbit, *Miyâru'l-Kelâm,* s. 21)

[147] Kendisinde vezn ve kafiye muteber olan kelamdır. (bk. Selim Sâbit, *age.,* s. 23)

[148] Açıklamalar için bk. Selim Sâbit, *age.,* s. 22

[149] Selim Sâbit, *age.,* s. 23–24.

Vâvî, Ridf-i Elifî, Ridf-i Yâ'î, Kâfiye-i Mü'essese, Kâfiye-i Mukayyede, Beyt-i Hasiyy, Beyt-i Müfred, Mesnevî, Rubâî, Kıta, Gazel, Cedvel-i Evzân ve Esâmî-i Zihâfât.

Bu bölümün dikkat çekici özelliklerinden birisi, mesnevi, rubai ve gazel gibi klasik edebiyat ürünlerinin örnekler üzerinden açıklanması, hatta tanımlarının örnekler vasıtasıyla verilmesidir. Yine bu bölümün ayrıcalıklarından birisi de bölüm sonuna konulan "Cedvel-i Evzân" ve "Esâmî-i Zihâfât" tablolarıdır. Bu tabloların ilkinde, klasik edebiyatımızda kullanılan bahir ve vezinleri şema hâlinde sunan Selim Sâbit, aynı uygulamayı zihaflar için de yapmış ve zihaf isimlerini müstakil bir tablo içerisinde vermiştir. Cedvel-i Evzân'da yer alan bahirleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Hezec, Recez, Remel, Kâmil, Mütekârib, Mütedârik, Vâfir, Tavîl, Medîd, Basît, Münserih, Muktadab, Muzâri, Müctes, Serî, Hafîf, Karîb, Cedîd, Müşâkil.[150] Esâmî-i Zihâfât tablosunda bulunanlar ise sırasıyla; Kabz, Keff, Harm, Harb, Hazf, Kasr, Hetm, Ceb, Zelel, Nahr, Şeter, Habn, Ref, Şekl, Hazz, Beter, Reb, Tay, Hal, Habl, Vakf, Kesf, Salm, İzmâr, Akl, Tesbîğ, İzâle, Terfîl, Cezz ve Şatr şeklindedir.[151]

Miyâru'l-Kelâm'ın son bölümü olan Hatime'nin konusu "Muhassenât-ı kelâmiyye"dir. [sözün üstünlük sebepleri] Selim Sâbit Efendi bu bölüme, 'Muhassenât-ı kelâmiyye'nin [sözün üstünlük sebepleri] iki çeşit olduğunu ifade ederek başlar. Ona göre kelamın güzelliği "Lafziye" [kelimenin yapısına ait] ve

---

150 Selim Sâbit, *age.,* s. 34.

151 Selim Sâbit, *age.,* s. 35–39.

"Maneviye" [kelimenin manasına ait] olmak kaydıyla iki çeşittir.[152] Bu noktadan hareketle, hatimenin devamında Selim Sâbit Efendi, sözü güzelleştiren unsurların "Lisân-ı Türkîde meşhûr ve müteâref" olanlarını "Muhassenât-ı Lafziye" [kelimenin yapısına ait güzellikler] ve "Muhassenât-ı Mâneviye" [kelimenin manasına ait güzellikler] başlıkları altında okura aktaracaktır. Selim Sâbit; Cinâs, İktibâs, Tazmin, Telmih-i akd ve Hall-i Seci sanatlarını "Muhassenât-ı Lafziye" [kelimenin yapısına ait güzellikler] başlığının altında, Tezâd, Tenâsüb, Aks, Mübâlağa, Îhâm, İrsâl-i Mesel sanatlarını da "Muhassenât-ı Mâneviye" [kelimenin manasına ait güzellikler] başlığının altında, örnekleriyle beraber incelemektedir.

Sonuç olarak Selim Sâbit Efendi'nin Miyâru'l-Kelâm [sözün ölçüsü] adlı bu eseri, belagat ilminin temel öğelerini devrinin ilköğretim çağındaki öğrencileri için basit, anlaşılır ve farklı bir tarzda ele aldığını söyleyebiliriz. Hatta konuların arasında, örneklerde, faide ve tenbih bölümlerinde verdiği kısa edebî birtakım bilgiler nazarı dikkate alındığında, Miyâru'l-Kelâm'ın [sözün ölçüsü] muhtasar bir edebî bilgiler kitabı olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

---

[152] Selim Sâbit, *Miyâru'l-Kelâm,* s. 40.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MİYÂRU’L-KELAM TRANSKRİPTSİYONLU METİN

Mİ‘YĀRU’L-KELĀM

EṮER

SELĪM ṮĀBİT

MEKĀTİB-İ RÜŞDİYYEDE OḲUTDURULMAḲ ÜZRE İNTİḪĀB ÉDİLMİŞDİR.

DER-İ SA‘ĀDET

MAṬBA‘A-İ ‘OṮMĀNİYYE

1302

Mİ‘YĀRU’L-KELĀM

Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

(2) Maḥāmid-i lāyıḳa refʿ-i bārgāh-ı cenāb-ı Kirdgār ve ṣalavāt-ı fā’iḳa ‘arż-ı pīş-gāh-ı Nebiyy-i Muḫtār ve teslīmāt-ı rā’iḳa bi’l-cümle aṣḥāb ve ebrāra ihdā’ ve īs̱ār ḳılındıḳdan ṣoñra basṭ-ı güftāra şu vech-ile ibtidār olunur ki ibtidā-yı ẓuhūr-ı salṭanat-ı ‘Os̱māniyyeden bu āna degin aḳṭār-ı şarḳıyyede zebān-zed olup kesb-i iştihār éden lisān-ı Türkī fī’l-aṣl Çağatay ve ‘Arabī ve Fārisī lisānlarınıñ ḳuvvet ve şīvesinden mürekkep bir lisān-ı ‘az̲bü’l-beyāndır ki feṣāḥat ve belāġat cihetiyle meşhūr-ı āfāḳ ve müsellem-i cihān olmuşdur. Ne çāre ki lisān-ı mezbūruñ ḳavā‘id-i mevżū‘ası lāyıḳı vech-ile bir żābıṭa-i ḥasene taḥtına alınaraḳ teshīl ve teşhīrine raġbet ve himmet olunmadığından ta‘līm ve ta‘allümü ḫuṣūṣunda ötedenberi pek çoḳ zaḥmet ve meşaḳḳatler çekilmekde olduğu cihetle ebnā-yı vaṭanıñ birṭaḳımı bütün bütün oḳuyup yazmadan yüz çevirip cehl ü nādānīde ḳalmaḳda ve birṭaḳımı daḫi mevḳūfun ‘aleyh żannolunan (3) ʿArabī ve Fārisī taḥṣīline müddet-i medīde ṭaldıḳdan ṣoñra lisān-ı mezbūreyi yine dürüstçe oḳuyup yazamadıḳları görülmekde ve baʿżıları elsine-i ecnebiyye taḥṣīline meyl ve raġbet éderek hezār meşaḳḳatle gerçi elsine-i mez̲kūreyi taḥṣīl ve tekellüm ve ol lisānlarda bulunan fünūn-ı mütenevviʿayı tederrüs ve taʿallüm étdikleri meşhūd ve müsellem ise de eks̱erīsi lisān-ı māder-zādarını lāyıḳıyla bilmediklerinden fünūn-ı mez̲kūreniñ lisān-ı rūşen-beyān-ı Türkīye naḳl ve tercümesiyle ber-vech-i maṭlūb vaṭanımızda neşr u teşhīri ḳażıyye-i ḫayriyyesine ʿadem-i muvaffaḳıyetleri

maʿa’t-teessüf müşāhede ḳılınmaḳdadır. Çünki bir adam tevellüd ve tavaṭṭun eyledigi memleket ve tābiʿ ve mensūb olduğu devlet ve milletiñ lisānı üzre ḳavāʿid-i ṣarfiyye ve terākīb-i naḥviyyeyi güzelce ögrendikden ṣoñra her ḳangı lisān taḥṣīline mübāşeret étmiş olsa ber-vech-i suhūlet ele getirecegi derkār ve lisān-ı mezbūr üzre taʿallüm ve tederrüs eyledigi fünūn-ı nāfiʿayı kendi lisānına naḳl ve tercümeye kesb-i liyāḳat édecegi bedīhī ve āşikār olmaġıla evvelā lisānımızıñ bir żābıṭa-i ḥasene taḥtına vażʿıyla uṣūl-i taḥṣīliyyesiniñ teshīl ve tervīcine bir çāre ve ṭarīḳ aranılmaḳ aḳdem-i umūrdan bulunduğuna binā’en min ġayrı ḥaddin bu yolda ṣarf-ı naḳdīne-i efkār édilerek aḳdemce lisān-ı ʿOs̱mānīniñ ḳavā’id-i ṣarfiyye ve żavābıṭ-ı aṣliyesini şāmil bir ḳıṭʿa *ṣarf*[153] *ve naḥv*[154] *risālesi* tertīb ve terḳīm étdigim mis̱illū bu kere daẖi mücerred aẖlāf-ı vaṭana nāçīzāne bir ẖıdmet étmek niyet-i ẖāliṣasıyla (4) lisān-ı mezbūruñ uṣūl-i terkībiyye ve muḥassenāt-ı lafẓıyyesini müştemil bir ḳıṭʿa risāle taḥrīr ve tanẓīm édüp ismine *Miʿyāru’l-Kelām* tesmiye ve tevsīm eyledim. Ancaḳ müṭālaʿasına raġbet buyuran erbāb-ı kemāl muṭṭaliʿ olduḳları sehv u ḳuṣūrı dāmen-i ʿafv ile pūşīde ve mestūr buyurmaları ricā ve niyāz olunur. *Ve billāhi’t-tevfīḳ.*

153 *Muhtasar Sarf-ı Osmânî,* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1290, 48 s.

154 *Nahv-i Osmânî,* Mahmûd Bey Matbaası, İstanbul 1298, 63 s.

TAVṬİ’A

Cenāb-ı Feyyāż u Mennān nevʿ-i benī-Ādeme ʿināyet ü iḥsān buyurduġu ʿaḳl u ʿirfān dimāġ-ı insānīde mevdūʿ ve mevżūʿ bir cevher-i nūrānīdir ki maʿḳūlāt ve maḥsūsātı insan anıñla derk u iẕʿān étdikden ṣoñra iktisāb ve istiḥṣāl eyledigi umūr-ı maʿlūmeyi ẕihninde bi’t-tertīb muḫāṭaba ʿarż u beyān murād eyledikde ḥancere-i ḥulḳūmdan çıḳan ṣavt u ṣadāyı baʿżı keyfiyyet-i maḫṣūṣa ile imsāk ve irsāl éderek teşkīl eyledigi ḥarflerden birṭakım kelimeler terkīb ve tanẓīm édüp laḥm-pāre-i lisān ile anları telaffuẓ ve tekellüm vāsıṭasıyla murādını beyān ve tefhīm eyler. İmdi ber-vech-i meşrūḥ maʿānī-i ẕihniyyeyi edā ve ifāde éden ẕāta mütekellim ve ṣūret-i ifādesine kelām denilür ki uṣūl-i terkīb ve te’līfi fuṣūl-i s̱elās̱e-i ātiyede ve vücūh-ı taḥsīni daḫi ayrıca bir ḫātimede ẕikr ü beyān olunacagından bu risāle üç faṣl ve bir hatimeden ʿibāret olup Faṣl-ı Evvel Te’līf-i Kelām, Faṣl-ı S̱ānī İfāde-i Merām, Faṣl-ı (5) S̱āliṣ Naẓm u Nes̱r, Ḫātime daḫi *Muḥassenāt-ı Kelāmiyye* beyānında olacaḳdır.

FAṢL-I EVVEL DER-BEYĀN-I TE'LĪF-İ KELĀM

Maʿlūm ola ki kelām iki ḳısımdır *kelām-ı nefsī kelām-ı lafẓī. Kelām-ı nefsī* mütekellimiñ nefs ü ẕihninde mutaṣavver olan maʿānī-i mürettebeden ʿibāretdir. *Kelām-ı lafẓī* ẕihinde mutaṣavver olan maʿānī-i mürettebeyi ḳavālib-i elfāẓa ifrāġ ve iṣāġa éderek mütekellimiñ basṭ ve īrād eyledigi nuṭḳ ve ʿibāreye denilür ki ḳavāʿid-i ṣarfiyye ve terākīb-i naḥviyeye tevfīḳan birṭaḳım cümle ve mütemmimāt-ı cümleniñ te'līf ve terkībinden ḥāṣıl olur. Cümle daḫi fiʿl ile fāʿil veya nā'ib-i fāʿil veyāḫud mübtedā ile ḫaberden terekküb edüp muḫātaba fā'ide-i tāmme ifāde éden söze dérler ki iki nevʿdir: *Cümle-i Fiʿliye, Cümle-i İsmiye. Cümle-i Fiʿliye* muṭlaḳā fiʿl ile fāʿil veya nā'ib-i fāʿilden terkīb olunan ʿibāredir ki fiʿlleriñ āḫirine birṭaḳım żamīr-i nisbīler ʿilāvesiyle taḥaṣṣul édüp ḥükmüñ teceddüd ve ḥudūs̱una delālet éder. Mis̱āl: "Efendi geldi. Daʿvā görüldü." gibi. Nitekim mis̱āl-i meẕkūr iki cümleyi şāmil olup cümle-i ūlāda *geldi* lafẓı fiʿl, *efendi* lafẓı fāʿil ve cümle-i s̱āniyede keẕālik *görüldü* lafẓı fiʿl, *daʿvā* lafẓı nā'ib-i fāʿil olduḳları cihetle cümleteyn-i meẕkūreteyn fiʿl ile fāʿil ve nā'ib-i fāʿilden terekküb étmişlerdir.

(6) Cümle-i İsmiyye

Cümle-i ismiyye mübtedā ile ḫaberden terkīb olunan ibāredir ki ḫaberleriñ āḫirine keẕālik żamīr-i nisbīler ʿilāvesiyle taḥaṣṣul édüp ḥükmüñ devām ve istimrārına delālet éder. Mis̱āl: "Efendi ʿālimdir. Sen maʿlūmsun." gibi. Nitekim mis̱āl-i meẕkūr iki cümleyi ḥāvī olup cümle-i ūlāda *efendi* lafẓı mübtedā, *ʿālim*

lafẓı ḫaber, *dir* lafẓı żamīr-i nisbī, keẕālik cümle-i s̱āniyede *sen* lafẓı mübtedā, *maʿlūm* lafẓı ḫaber, *sın* lafẓı żamīr-i nisbī olduḳları cihetle cümleteyn-i meẕkūreteyn mübtedā ile ḫaberden terekküb etmişlerdir.

Tenbīh

Fāʿil ile nā'ib-i fāʿil ve mübtedā isimlerden yapılmaḳ veyāḫud isim ḥükmünde olan żamā'ir ve maṣādır ve kināyelerden biri olmaḳ her ne kadar ḳavāʿid-i mevżūʿadan ise de baʿżı kere ṣıfatlar daḫi mevṣūfları iʿtibāriyle fāʿil ve nā'ib-i fāʿil ve mübtedā olabilirler. Mis̱āl: "Çalışan oḳur. Oḳuyan sevilir. Sevilen baḫtiyārdır." gibi. Nitekim terkīb-i meẕkūr, "Çalışan adam oḳur. Oḳuyan adam sevilir. Sevilen adam baḫtiyārdır." taḳdīrinde olduġundan mis̱āl-i meẕkūrede vāḳiʿ olan, *çalışan, okuyan, söyleyen* lafıẓları ṣıfat olduḳları ḥālde fāʿil ve nā'ib-i fāʿil ve mübtedā olmuşlardır.

(7) Keẕālik ḫaberler daḫi dā'imā ṣıfatlardan yapılmaḳ her ne ḳadar ḳavāʿid-i merʿiyyeden ise de baʿżı kere isimler veyāḫud isim ḥükmünde olan żamā'ir ve maṣādır ve kināyeler daḫi ḫaber olabilirler. Mis̱āl: "Oḳuyup yazmak hünerdir. Hünerleriñ aʿlāsı oḳuyup yazmaḳdır." gibi.

Nitekim terkīb-i meẕkūrda *hüner* lafẓı isim ve *oḳuyup, yazmaḳ* lafıẓları maṣdar olduḳları ḥālde ḫaber vāḳiʿ olmuşlardır. Beyān-ı meẕkūrdan añlaşıldığı vech-ile cümle-i fiʿliyyelerde fiʿl ile fāʿil ve nā'ib-i fāʿil ve cümle-i ismiyyelerde mübtedaʿ ile ḫaber kelāmıñ erkān-ı aṣliyesinden olup ikmāl-i fā'ide içün erkān-ı meẕkūreye mefʿūl ve ṣıfat ve mużāfun-ileyh ve ḥāl ve temyīz gibi ḥasbe'l-īcāb

daha birṭaḳım maʿmūlāt-ı sā'ire żamm u ʿilāve ḳılınur ki anlara daḫi *mütemmimāt-ı cümle* dérler. Faḳaṭ mütemmimāt-ı meẕkūre *Naḥv-i Türkī* risālemizde ber-vech-i tafṣīl beyān ḳılınmış olduġundan bu maḳāmda īrād ve ẕikrinden ṣarf-ı naẓar olundu. Bundan ṣoñra maʿlūm ola ki cümleler nisbet cihetiyle daḫi iki nevʿdir. Nevʿ-i evvel *cümle-i iḫbāriyye* nevʿ-i s̱ānī *cümle-i inşā'iyye*.

Cümle-i İḫbāriye

Ṣıdḳ u kiẕbe muḥtemel olaraḳ bir şey'iñ vuḳūʿ veyāḫud ʿadem-i vuḳūʿını iḫbār ve işʿār éden cümledir. Mis̱āl: "Efendi ʿālimdir kātib degildir." gibi. Nitekim mis̱āl-i meẕkūr iki cümleyi ḥāvī (8) olup cümle-i ūlāda ʿilmiñ vuḳūʿı ve cümle-i s̱ānīyede kitābıñ ʿadem-i vuḳūʿı iḫbār ve işʿār ḳılındıġı ve bu iḫbārıñ ṣıdḳ u kiẕbe iḥtimāli bulunduġu cihetle meẕkūr cümleler iḫbārī ḳabīlinden olmuş olur.

Cümle-i İnşā'iye

Ṣıdḳ u kiẕbe muḥtemel olmayaraḳ bir şey'iñ vuḳūʿ veyāḫud ʿadem-i vuḳūʿını inşā ve īcāda delālet éden cümledir ki *ṭalebī ve istifhāmī ve temennī* ḳısımlarına münḳasım olur *inşā'-ı ṭalebī* bir şey'iñ ḫāricde ḥuṣūlini veyāḫud terkini emr ve ṭalebe delālet éden cümledir ki emr-i ḥāżır ve emr-i ġā'ib ṣīġalarından yapılır. Mis̱āl: "Vaḳtiñ bīhūde geçmesün taḥṣīl-i hüner eyle" gibi. Nitekim mis̱āl-i meẕkūr iki cümleyi ḥāvī olup cümle-i ūlāda fiʿliñ terki ve cümle-i s̱āniyede ḥuṣūli emir ve ṭaleb ḳılındıġından meẕkūr cümleler *inşā'-i ṭalebī*

ḳabīlinden olmuş olur. *İnşā-ı istifhāmī* bir fiʿliñ ẕihinde ḥuṣūlini ṭaleb ve su'āle delālet éden cümledir ki gerek *cümle-i fiʿliyye* ve gerek *cümle-i ismiyye*lerde erkān-ı cümle veyāḫud mütemmimāt-ı cümleden biriniñ āḫirine *mi* edāt-ı istifhāmiyesiniñ żamm ve ʿilāvesi veyāḫud evvellerine şu *ḳangı* ve *kim* ve *ne* ve *ḳaç* ve *nice* ve *nere* ve *ḳaçan* kelimelerinden biriniñ ziyādesiyle ḥāṣıl olur. Miṡāl: "Ḥesāb oḳuyor musun? Oḳudıġuñ ḥesāb mıdır? Kimden oḳuyorsun?" (9) gibi. Nitekim ʿibāre-i meẕkūre üç cümleyi şāmil olup cümle-i ūlāda fiʿliñ ve cümle-i ṡāniyede ismiñ āḫirine *mi* edātı ve cümle-i ṡāliṡede *kim* lafẓı getirilerek meẕkūr cümleler *inşā'-i istifhāmī* ḳılınmışdır.

İnşā'-ı temennī bir fiʿliñ ḥuṣūlini veyā terkini temennī ve ārzūya delālet éden cümledir ki fiʿl-i temennī ve fiʿl-i iltizāmī ṣīġalarından yapılır. Miṡāl: "Gece gündüz yazmalısın ki kātib olasın." gibi. Nitekim ʿibāre-i meẕkūrede cümle-i ūlā fiʿl-i iltizāmī ve cümle-i ṡāniye fiʿl-i temennī ṣīġalarından terekküb édüp temennī ve arzūya delālet eyledikleri cihetle meẕkūr cümleler *inşā'-i temennī* ḳabīlinden olmuş olur.

Fā'ide

İnşā'-i ṭalebīde melḥūẓ ve muʿteber olan ṭaleb eger istiʿlā ve tenbīh ṭarīḳiyle vuḳūʿ bulur ise aña *emir* denilür. Nitekim büyükler ṭarafından küçüklere īrād olunan evāmir gibi ve eger ṭaleb-i meẕkūr tażarruʿ ve niyāz ṭarīḳiyle vuḳūʿ bulur ise aña *duʿā* ve *ricā* dénilür. Nitekim küçükler ṭarafından büyüklere ʿarż

olunan istidʿālar gibi ve eger ṭaleb-i mezbūr iẖṭār ṭarīḳiyle vuḳūʿ bulur ise aña *iltimās* dénilür. Nitekim aḳrāndan aḳrāna olunan iẖṭārāt gibi.

İmdi bir mütekellim ẕihninde mutaṣavver olan maʿānī-i mürettebeyi gerek (10) iẖbārī ve gerek inşā'ī ṣūretlerinden biriyle muẖāṭaba beyān ve tefhīm eylemek murād etdikde ya taḳrīren ifāde-i ḥāl veyāẖud taḥrīren ʿarż-ı mā-fī'l-bāl édebilür ki mütekellim-i mezbūruñ maḳāle-i taḳrīriyesine *ẖiṭābet* ve ifāde-i taḥrīriyesine *kitābet* dénilür. Bu ṣūretde ber-vech-i meşrūḥ īrād olunan gerek maḳāle-i taḳrīriyye ve gerek ifāde-i taḥrīriyyeniñ şāmil olduġı cümle ve mütemmimāt-ı cümleleri muḳteżā-yı ḥāl ve maḳāma tevfīḳan tertīb ve tanẓīm etmege sebk ve inşā taʿbīr olunur ki üç kısımdır: *Sebk-i Mevṣūl*, *Sebk-i Mefṣūl*, *Sebk-i Mürekkeb*.

Sebk-i Mevṣūl

Maḳām-ı ifādede basṭ olunan nuṭḳ ve ʿibāreniñ şāmil olduġu cümle ve mütemmimāt-ı cümleleri vaṣl ve ʿaṭıf ṭarīḳiyle īrād ve ityān étmege dérler ki cümel-i meẕkūre iẖbāriyet ve inşā'iyetde müttaḥid olmaḳ ve maʿṭūf ile maʿṭūfun ʿaleyh beynlerinde fī'l-cümle münāsebet bulunmaḳ lāzımedendir. Miṯāl: "Efendi iyi ata biner ve güzel yazı yazar." gibi. Nitekim miṯāl-i meẕkūrda vāḳıʿ olan cümleler ikisi de iẖbārī ve fāʿilleri daẖi muttaḥid olduġundan ʿibāre-i meẕkūre sebk-i mevṣūle tevfīḳan vaṣl ve ʿaṭıf ṭarīḳiyle īrād olunmuşdur.

Sebk-i Mefṣūl

Maʿraż-ı ifādede basṭ olunan nuṭḳ ve ʿibāreniñ ḥāvī olduġu (11) cümle ve mütemmimāt-ı cümleleri faṣl ṭarīḳiyle īrād ve ityān étmege dérler ki ṣūret-i mez̠kūrede cümleler iḫbāriyyet ve inşā'iyyetde muḫtelif olduġu ve mütemmimāt-ı cümle beynlerinde aṣlā münāsebet bulunmadıġı cihetle yekdīgere vaṣl ve ʿaṭıfları cā'iz olamaz. Mis̠āl: "Bu risāleyi ben yazdım sen oḳu." gibi. Nitekim mis̠āl-i mez̠kūrda cümle-i ūlā iḫbārī ve cümle-i s̠āniye inşā'ī olduġundan ībāre-i mez̠kūre *sebk-i mefṣul*e tevfīḳan faṣl ṭarīḳiyle īrād olunmuşdur.

Sebk-i Mürekkeb

Ṣaded-i beyānda basṭ olunan nuṭḳ ve ʿibāreniñ müştemil olduġu cümle ve mütemmimāt-ı cümleden baʿżılarını vaṣl ve ʿaṭıf ṭarīḳiyle īrād ve baʿżılarını daḫi faṣl ṭarīḳiyle ityān étmekdir. Mis̠āl: "Efrād-ı beşeriñ yekdīgere nisbetle derkār olan ḳadr ü meziyeti ve belki ḥayvanāt-ı sā'ireden nevʿ-i beşeriñ farḳ ve imtiyāzı ciheti ancaḳ fażā'il-i ʿulūmiye iledir. Bu ṣūretde her bir adam esbāb-ı lāzime-i taḥṣīliyyeye yapışıp hiç olmaz ise kendisini envāʿ-ı müştereke-i ḥayvāniyyeden temyīz ve tefrīḳa çalışmalıdır." Nitekim mis̠āl-i mez̠kūrda münderic olan fıḳralardan birṭaḳımı vaṣl ve baʿżıları daḫi faṣl ṭarīḳiyle z̠ikr ve ityān ḳılınmış olduġundan ʿibāre-i mezbūre *sebk-i mürekkeb* uṣūlüne tevfīḳan tertīb ve īrād olunmuşdur. Bundan ṣoñra maʿlūm ola ki ber-vech-i meşrūḥ te'līf ve terkīb olunan nuṭḳ ve ʿibārelerde muḳteżā-yı (12) ḥāl ve maḳāma riʿāyet olunmaḳ ve *tenāfür-i kelimāt* ve *tetābuʿ-ı iżāfāt* ve *ġarābet* ve *taʿḳīd* ṣūretlerinden iḥtiraz

ḳılınmaḳ lāzimedendir. Çünki ʿuḳūl-i beşeriyye ẕekāvet cihetiyle mütefāvit olduġundan maḳām-ı ifādede īrād olunan nuṭḳ ve ībāre dā'imā muḫāṭabıñ derece-i idrākine göre tertīb ve ityān olunmaḳ īcāb ve iḳtiżā éder yaʿnī muḫāṭab ẕekī olduġu ḥālde īcāz ve iḫtiṣār ṭarīḳiyle basṭ-ı kelām ve ġabī olduġu taḳdīrde iṭnāb ve taṭvīl ṣūretiyle ifāde-i merām ve mutavassıṭ olduḳda müsāvāt ṭarīḳiyle murādını beyān ve ifhām eylemek muḳteżā-yı ḥāldendir.

Īcāz

Maʿānī-i maḳṣūdeyi şāmil olan nuṭḳ ve ʿibāreniñ baʿżı eczāsını terk éderek kelāmı iḫtiṣār étmekdir ki *maḳbūl* ve *muḫill* ḳısımlarına münḳasım olur.

Īcāz-ı Maḳbūl

Muḫāṭabıñ añlayabilecegi ṣūretde kelāmı iḫtiṣār étmekdir ki erkān-ı cümleden biriniñ ḥaẕfi veyāḫud mütemmimāt-ı cümleden baʿżılarınıñ terkiyle ḥāṣıl olur. Mis̱āl: "Efendi Burūsaya gitdi mi?" denildikde "Evet gitdi." cevābı, "Efendi Burūsaya gitdi." taḳdīrinde olup ībāre-i meẕkūreden (13) fāʿil ile mefʿūlün-ileyh ḥaẕf ve terk olunaraḳ kelām iḫtiṣār ḳılınmış olduġundan cevāb-ı meẕkūr *īcāz-ı maḳbūl* ṭarīḳiyle īrād ve ityān ḳılınmışdır.

Īcāz-ı Muḫill

Eczā-yı kelāmdan maḥall-i fā'ide olan bir cüz'i ḥaẕf ve terk éderek muḫāṭabıñ añlayamayacaġı ṣūretde kelāmı iḫtiṣar eylemekdir ki bu vech-ile tertīb

ve īrād olunan nuṭḳ ve ʿibāre murād ve maḳṣūdu tamāmiyle edā ve ifāde édemediginden muḫtel ʿaddolunur. Mis̱āl: "Bu risāle neden baḥs̱ éder." dénildikde "Bu risāle baḥs̱ éder." cevābı "Aḥvāl-i kelāmdan baḥs̱ eder." taḳdīrinde olup cevāb-ı meẕkūrdan maḥall-i fā'ide olan mefʿūlün-ʿanh terk olunaraḳ kelām iḫtiṣār ḳılınmış olduġundan *īcāz-ı muḫill* ḳabīlinden olmuş olur.

İṭnāb

Maʿānī-i maḳṣūdeyi müştemil olan nuṭḳ ve ʿibāreye baʿżı eczā ve elfāẓ ʿilāve éderek kelāmı taṭvīl étmekdir ki bu daḫi *maḳbūl* ve *mümill* ḳısımlarına münḳasım olur.

İṭnāb-ı Maḳbūl

Muḫāṭaba melāl ve fütūr vérmeyecek ṣūretde kelāmı taṭvīl (14) étmekdir ki cümle-i te'kīdiyye veya muʿteriża veyāḫud ʿaṭf-ı tefsīr vesā'ir gibi baʿżı mütemmimātıñ żamm ve ʿilāvesiyle ḥāṣıl olur. Mis̱āl: "Efendi Brūsadan geldi mi?" dénildikde "Evet efendi Brūsadan dün geldi." cevābında īżāḥ içün bir mefʿūlün-fīh ziyāde olunarak kelām taṭvīl ḳılınmış olduġundan cevāb-ı meẕkūr *iṭnāb-ı maḳbūl* ṭarīḳiyle īrād ve ityān ḳılınmışdır.

İṭnāb-ı Mümill

Muḫāṭaba melāl ve fütūr vérecek ṣūretde kelāmı taṭvīl eylemekdir ki bu vech-ile tertīb ve īrād olunan nuṭḳ ve ʿibāre bilā-fā'ide birṭaḳım ḥaşviyyātı müştemil olduġundan maḳbūl ve muʿteber degildir. Mis̱āl: "Efendi Brūsaya gitdi

mi?” dénildikde “Evet efendi vapura rākiben Gemlik ṭarīḳiyle Burūsaya gitdi.” cevābında ḥāl ve mefʿūlün ileyh gibi birṭaḳım mütemmimāt ziyāde olunaraḳ bilā-fā’ide kelām taṭvīl ḳılınmış olduġundan cevāb-ı meẕkūr *iṭnāb-ı mümill* ḳabīlinden olmuş olur.

Tenbīh

Merātib-i ʿuḳūl-i beşeriyye muḫtelif olduġundan ʿumūmca basṭ ve īrād olunan nuṭḳ ve ʿibārelerde vāḳiʿ olan baʿżı fıḳarāt-ı mufaṣṣala ẓāhirde her ne ḳadar iṭnāb ve tekrār gibi görünür ise de bu mis̱illū ʿibārelerde iḫtiyār olunan tafṣīlāt *iṭnāb-ı mümill* ḳabīlinden olmayıp (15) belki merātib-i meẕkūreye riʿāyete sevḳ ve ityān ḳılınmış birṭaḳım īżāḥāt-ı muḳteżiyyedendir.

Müsāvāt

Maʿānī-i maḳṣūdeyi ḥāvī olan nuṭḳ ve ʿibāreniñ erkān ve eczāsını tamāmiyle ẕikr ve īrād eylemekdir. Mis̱āl: “Bu risālede neden baḥs̱ olunur.” dénildikde “Bu risālede aḥvāl-i kelāmdan baḥs̱ olunur.” cevābı sā’iliñ su’āline müsāvī olaraḳ tertīb ve īrād ḳılınmış olduġundan cevāb-ı meẕkūr *müsāvāt* ḳabīlinden olur.

Tenāfür-i Kelimāt

Nuṭḳ ve telaffuẓları müteʿassir ve maḫāric-i ḥurūfda birbirine mütenāfir olan kelimeleri bir cümlede cemʿ ve īrād eylemekdir ki bu maḳūle elfāẓı şāmil

olan nuṭḳ ve ʿibāre lisāna s̱ıḳlet vérdiginden nezd-i üdebāda maḳbūl ve muʿteber degildir. Mis̱āl: "Filān ẕātıñ ḳurb-i ḳabrinde ḥarb olundı." Nitekim mis̱āl-i meẕkūrda cemʿ ve īrād olunan *ḳurb* ve *ḳabr* ve *ḥarb* kelimeleri gibi.

Tetābuʿ-i İżāfāt

Birṭaḳım mużāfun-ileyhleri mütevāliyen bir cümlede ẕikr ve cemʿ étmekdir. Mis̱āl: "S̱ervetiñ ḥuṣūlünüñ sebebleriniñ başlıcası ticāretdir." Nitekim mis̱āl-i meẕkūrda cemʿ ve īrād olunan mużāfun-ileyhler gibi.

(16) Ġarābet

Maʿnāları ġayr-ı ẓāhir olan birṭaḳım elfāẓ-ı ġarībeyi kelāmda derc ve ityān eylemekdir ki bu maḳūle elfāẓı ḥāvī olan nuṭḳ ve ʿibāreler daḫi üdebā ʿindinde pek maḳbūl ve muʿteber degildir. Nitekim zamānımızda ḳullanılan elfāẓ-ı ecnebiyye gibi.

Taʿḳīd

Kelāmıñ erkān ve eczāsından maḥall-i fā'ide olan bir cüz'ü muḳteżā-yı ḥāl ve istiʿmāle muġāyir olarak taḳdīm ve te'ḫīr étmekdir ki bu vech-ile tertīb ve te'līf olunan nuṭḳ ve ʿibāreler murād ve maḳṣūdı ṣūret-i vāżıḥada edā ve ifāde édemediginden muʿḳad ve muḫtel ʿaddolunur. Mis̱āl: "Ḳaç senedir mektebe devām édiyorsuñuz?" dénildikde "Édiyoruz devām mektebe üç senedir." cevābı muḳteżā-yı ḥāl ve su'āle muḫālif olaraḳ terkīb ve īrād ḳılınmış olduġundan cevāb-ı meẕkūr *taʿḳīd* ḳabīlinden olmuş olur.

FAṢL-I S̱ĀNĪ DER-BEYĀN-I İFĀDE-İ MERĀM

Maʿlūm ola ki merām ve maḳṣūdı edā ve ifādeniñ ṭarīḳleri ikidir: *Ḥaḳīḳat, Mecāz.*

(17) Ḥaḳīḳat

Maḳām-ı ifādede īrād olunan nuṭḳ ve ʿibāreniñ şāmil olduğu kelimeleri maʿnā-yı ḥaḳīḳīlerinde istiʿmāl eylemekdir. Mis̱āl: "Hüner ve maʿrifet insāna mūcib-i şeref ve ʿizzetdir." gibi. Nitekim mis̱āl-i mez̲kūrda münderic olan kelimeler maʿānī-i ḥaḳīḳīlerinde istiʿmāl ḳılınmış olduġundan kelām-ı mezbūr *ḥaḳīḳat* ḳabīlinden olmuş olur.

Mecāz

Kelimāt-ı mezbūreyi baʿżı ḳarīneler ile maʿnā-yı ḥaḳīḳīlerine münāsib dīger bir maʿnāda istiʿmāl étmege dérler ki bu daḫi üç nevʿdir: *Mecāz-ı Mürsel, Kināye, İstiʿāre.*

Mecāz-ı Mürsel

Maʿnā-yı ḥaḳīḳī ile maʿnā-yı mecāzī beyninde cüz'iyet ve külliyet ḥāliyet ve maḥalliyet ʿumūmiyet ve ḫuṣūṣiyet sebebiyet ve müsebbibiyet ʿalāḳa ve münāsebetlerinden biri bulunandır.

Ems̱ile

Cüz'iyet külliyet	Başıñ ṣāġ olsun.
Ḥāliyet maḥalliyet	Bu desti aḳıyor.
ʿUmūmiyet ḫuṣūṣiyet	Ḥayvanı ḥażırlasunlar.
Sebebiyet müsebbibiyet	Yaġmur otları bitürdi

gibi. (18) Nitekim mis̱āl-i evvelde ẕikr-i cüz' irāde-i küll ṭarīḳiyle *baş* lafẓı 'vücūd' maʿnāsında istiʿmāl ve mis̱āl-i s̱ānīde ẕikr-i maḥal irāde-i ḥāl ṭarīḳiyle *desti* lafẓı 'ṣu' ve mis̱āl-i s̱ālis̱de ẕikr-i ʿām irāde-i ḫāṣ ṭarīḳiyle *ḥayvan* lafẓı 'at' ve mis̱āl-i rābiʿde ẕikr-i sebeb irāde-i müsebbib ṭarīḳiyle *yaġmur* lafẓı 'Ḫāliḳ' maʿnālarında istiʿmāl ḳılınmış olduġundan ems̱ile-i meẕkūre mecāz-ı mürsel ḳabīlinden olmuş olur.

Kināye

Maʿnā-yı ḥaḳīḳī ile maʿnā-yı mecāzī beyninde lāzımiyet ve melzūmiyyet ʿalāḳası bulunandır. Mis̱āl: "Filān ẕātıñ ḫānesi açıḳdır." gibi. Nitekim mis̱āl-i meẕkūrda ẕikr-i melzūm irāde-i lāzım ṭarīḳiyle *ḫānesi açıḳ* kelimeleri mihmān-nüvāz maḳāmında istiʿmāl ḳılınmış olduġundan kelām-ı mezbūr *kināye* ḳabīlinden olmuş olur.

İstiʿāre

Maʿnā-yı ḥaḳīḳī ile maʿnā-yı mecāzī beynlerinde müşābehet ʿalāḳası bulunandır ki bu daḫi iki ḳısma münḳasim olur. *İstiʿāre-i Muṣarraḥa, İstiʿāre-i Mekniyye.*

Fā'ide

Beyān-ı mez̠kūrdan añlaşıldığı vech-ile istiʿārelerde dā'imā müşābehet (19) ʿalāḳası melḥūẓ ve muʿteber olduğundan bu maḳāmda teşbīhe müteʿalliḳ baʿżı īżāḥāt vérilmek münāsib görüldü. Şöyle ki müşābehet iki ẕātıñ bir vaṣıfda iştirāk ve ittifāḳ étmeleridir ki o ẕātlardan birine *müşebbeh* dīgerine *müşebbehün bih* ve müşterek oldıḳları vaṣfa daḫi *vech-i şebeh* dénilüp bunlarıñ mecmūʿuna birden *erkān-ı teşbīh* taʿbīr olunur. Bu ṣūretde teşbīhe müştemil olan ʿibārelerde dā'imā bir *müşebbehün ileyh* bir *müşebbehün bih* ve bir de *vech-i şebeh* ile bir *edāt-ı teşbīh* bulunmaḳ lāzımedendir. Mis̠āl: "Efendi seḫāvetde Ḥātem gibidir." Nitekim mis̠āl-i mez̠kūrda *efendi* lafẓı *müşebbeh* ve *seḫāvet* lafẓı *vech-i şebeh* ve *Ḥātem* lafẓı *müşebbehün bih* ve *gibi* lafẓı *edāt-ı teşbīh* vāḳiʿ olmuşlardır faḳaṭ lisān-ı ʿOs̠mānīde eks̠eriyā *vech-i şebeh* terk ve baʿżan daḫi mübālaġa içün *vech-i şebeh* ile *edāt-ı teşbīh* ikisi birden ḥaẕf ve terk olunabilir. Mis̠āl: "Efendi Ḥātem gibidir. Sen Ḥātemsin." Nitekim cümle-i ūlāda yalñız *vech-i şebeh* ḥaẕf ve cümle-i s̠āniyede *vech-i şebeh* ile *edāt-ı teşbīh* ikisi birden ḥaẕf ve terk olunmuşdur ki bu ṣuretde *teşbīh-i belīġ* ıṭlāḳ éderler.

İstiʿāre-i Muṣarraḥa

Erkān-ı teşbīhden *vech-i şebeh* ile *edāt-ı teşbīh* ve *müşebbeh* lafıẓlarını ḥaẕf ve terk édüp kelāmda yalñız *müşebbehün bih* lafẓını ẕikr ve īrād (20) eylemekdir. Mis̱āl: “Güzel silāḥ ḳullanur bir arslan gördüm.” gibi. Nitekim mis̱āl-i mez̠kūrda “Güzel silāḥ ḳullanur aslan gibi şecāʿatli bir bahādır gördüm.” taḳdīrinde olup *vech-i şebeh* ile *edāt-ı teşbīh* ve *müşebbeh* lafıẓları bi’l-ḥaẕf erkān-ı teşbīhden yalñız *müşebbehün bih* olan *arslan* lafẓı ẕikr ve ityān olunaraḳ bahādır maʿnāsında istiʿmāl ḳılınmış olduġundan kelām-ı mezbūr *istiʿāre-i muṣarraḥa* ḳabīlinden olmuş olur.

İstiʿāre-i Mekniyye

*Erkān-ı teşbīh*den *vech-i şebeh* ile *edāt-ı teşbīh* ve *müşebbehün bih* lafıẓlarını ḥaẕf ve terk édüp kelāmda yalñız *müşebbeh* lafẓını ẕikr ve īrād eylemekdir. Mis̱āl: “İḳbāl filān ẕāta yüz gösterdi.” gibi. Nitekim ʿibāre-i mez̠kūre “Īrās̱-ı meserretde maḥbūbe gibi olan iḳbāl filān ẕāta yüz gösterdi.” taḳdīrinde olup *vech-i şebeh* ile *edāt-ı teşbih* ve *müşebbehün bih* lafıẓları bi’l-ḥaẕf *erkān-ı teşbīh*den yalñız *müşebbeh* olan *iḳbāl* lafẓı ẕikr ve ityān olunaraḳ ‘maḥbūbe’ maʿnāsında istiʿmāl ḳılınmış olduġundan kelām-ı mezbūr *istiʿāre-i mekniyye* ḳabīlinden olmuş olur.

FAṢL-I ŞĀLİŞ DER-BEYĀN-I NAẒM U NEŞR

Bundan ṣoñra maʿlūm ola ki kelām-ı lafẓī ya menşūr veyāḫud mevzūn (21) olur. Kelām-ı menşūr kendisinde vezn ve ḳāfiye muʿteber olmayan kelāma dérler ki *Menşūr-ı ʿĀrī, Menşūr-ı Müseccaʿ* ḳısımlarına münḳasımdır.

Menşūr-ı ʿĀrī

Müştemil olduğu cümle ve fıḳralar beyninde seciʿe riʿāyet olunmayan nuṭḳ ve ʿibāredir. Mişāl: "Nevʿ-i benī Ādeme ʿināyet ve iḥsān buyurulan niʿam-ı İlāhiyeden cevher-i ʿaḳl bir niʿmet-i celīledir ki nezd-i ʿuḳalāda aña bahā taḳdīr olunamaz. İşte böyle bir gevher-i girān-bahāyı taḥṣīl-i kemālāt-ı insāniyye uğruna ṣarf étmeyüp de birṭaḳım ʿabeşiyyāt ve lehviyyāt yoluna ḫarc édenlere te'essüf olunur." Nitekim şu ʿibāreniñ ḥāvī olduğu cümle ve fıḳralar beyninde seciʿe riʿāyet ḳılınmadığından ʿibāre-i meẕküre *menşūr-ı ʿārī* ḳabīlinden olmuş olur.

Menşūr-ı Müseccaʿ

Şāmil olduğu cümle ve fıḳralar miyānında seciʿe riʿāyet olunan nuṭḳ ve ʿibāredir. Mişāl: "Maʿlūm-ı erbāb-ı ʿulūm ve meczūm-ı aṣḥāb-ı fuhūm buyuruldığı vech-ile ḥużūr u saʿādet-ḥāl ü sürūr u ferāġat-bāl ile bir ādemiñ dil-siyr-i nevāl-i iḳbāl olması ancaḳ taḥṣīl-i ʿilm ve kemāle mütevaḳḳıf idügi vāreste-i ḳayd-ı işkāldir."

Nitekim şu ʿibāreniñ şāmil olduğu cümle ve fıḳralar beyninde seciʿe (22) riʿāyet ḳılınmış olduğundan ʿibāre-i meẕkūre *menṡūr-ı müseccaʿ* ḳabīlinden olmuş olur.

Seciʿ

İki veyāḫud fıḳarāt-ı keṡīreniñ āḫirlerinde bulunan ḥarfleriñ ittiḥādı ve ḥarekāt ve sekenātında ittifāḳına dénilür ki *Muraṣṣaʿ*, *Mütevāzī*, *Muṭarraf* ḳısımlarına münḳasım olur.

Seciʿ-i Muraṣṣaʿ

Fıḳra-i ūlānıñ ḥāvī olduğu kelimelerden her biri fıḳra-i mütaʿāḳibede muḳābili bulunan lafıẓlar ile vezn ve seciʿde tevāfuḳ étmekdir. Nitekim miṡāl-i meẕkūrda *maʿlūm-ı erbāb-ı ʿulūm ve meczūm-ı aṣḥāb-ı fuhūm* fıḳralarıyla *ḥużur u saʿādet-ḥāl* u *sürūr ve ferāġat-bāl* fıḳralarında vāḳiʿ olan lafıẓlar gibi.

Seciʿ-i Mütevāzī

Fıḳra-i ūlānıñ yalñız lafẓ-ı aḫīri fıḳra-i müteʿāḳibeniñ lafẓ-ı aḫīri ile vezin ve seciʿde tevāfuḳ eylemekdir. Nitekim miṡāl-i sābıḳda *dil-siyr-i nevāl-i iḳbāl* fıḳrasıyla *vāreste-i ḳayd-ı işkāl* fıḳrasında vāḳiʿ olan *iḳbāl* ve *işkāl* lafıẓları gibi.

Seciʿ-i Muṭarraf

Fıḳra-i ūlānıñ lafẓ-ı aḫīri fıḳra-i müteʿāḳibeniñ lafẓ-ı aḫīri ile yalñız (23) seciʿde tevāfuḳ étmekdir. Miṡāl: "Meşhūd-ı bāṣira-i ehl-i baṣīret olduğu vech-ile

bir ādemiñ saʿādet-ḥāl ve āsāyiş ve istirāḥati ancaḳ taḥṣīl-i hüner ü maʿrifet ile ḥāṣıl olacağı vāreste-i ḳayd-ı ḥüccetdir." Nitekim ʿibāre-i meẕkūrda vāḳiʿ olan *baṣīret* ve *istirāḥat* ve *maʿrifet* ve *ḥüccet* lafıẓları gibi.

Kelām-ı Mevzūn

Kendisinde vezin ve ḳāfiye muʿteber olan nuṭḳ ve ʿibāredir ki aña naẓm ve şiʿr daḫi dérler.

Beyt

Mefāʿīlün/ mefāʿīlün / feʿūlün

Hezec + – – – / + – – – / + – –

Atılsa çün ḳażādan tīr-i taḳdīr

Siper olmaz aña hīç re'y ü tedbīr

Nitekim beyt-i meẕkūrda vezin ḳāfiyeye riʿāyet ḳılınmış olduġundan kelām-ı mevzūn ḳabīlinden olmuş olur.

Ḳāfiye

Ebyāt ü eşʿārıñ āḫirlerinde tekerrürü lāzım gelen ḥurūf-ı aḫīreniñ (24) ḥarekāt ve sekenātda ittiḥād ve ittifāḳına dénilür ki iki nevʿdir: *Ḳāfiye-i Mücerrede, Ḳāfiye-i Mürekkebe.*

Ḳāfiye-i Mücerrede

Yalñız bir ḥarf üzerine binā ḳılınan ḳāfiyedir ki lisān-ı şuʿarāda ol ḥarfe *revī* dérler.

Beyt

Mefʿūlü / mefāʿīlü / mefāʿīlü / feʿūlün

Hezec – – + / + – –+ / + – – + / + – –

Aġyārsız ol yār olamaz ḫār iledir gül

Gül yāġını éller sürinür çatlasa bülbül

Nitekim beyt-i meẕkūrda vāḳiʿ olan *gül* ve *bülbül* lafıẓlarınıñ lāmları gibi.

Ḳāfiye-i Mürekkebe

Ḥarf-i revīden başḳa mā-ḳablinde bulunan dīger ḥarflere daḫi riʿāyet olunan ḳāfiyedir ki *Müreddefe*, *Müʾessese*, *Muḳayyede* ḳısımlarına münḳasım olur.

Ḳāfiye-i Müreddefe

Ḥurūf-ı revīniñ mā-ḳablinde ḥurūf-ı imlādan yaʿnī *vav elif ye* ḥarflerinden biri bulunan ḳāfiyedir ki ol ḥarfe daḫi fiʿl vezni üzre *ridf* taʿbīr olunur.

(25) *Ridf-i Vāvī*

Beyt

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel + + – – / + + – – / + + – – / + + –

'Āḳil iseñ déme Ferhād ile Mecnūna deli

Eyleseñ ḫalḳa naẓar her biri bir gūne deli

Ridf-i Elifī

Beyt

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

Muzārī – – + / – + – + / + – – + / – + –

Ṣal keştī-i umūrını baḥr-i ḳaderde aḳ

Aç bādbān-ı himmeti yan gel de seyre baḳ

Ridf-i Yā'ī

Beyt

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel + + – – / + + – – / + + – – / + + –

Olma bir loḳma içün ehl-i şikem cīm gibi

Meclis-i dehrde leb-beste geçin mīm gibi

Nitekim beyt oldukḍa vāḳiʿ olan *Mecnūn ve gūne* lafıẓlarınıñ *nūn*ları revī ve *vāv*ları ridf olup beyt-i s̱āniyede vāḳiʿ *aḳ baḳ* lafıẓlarınıñ *ḳāf*ları revī, *elif*leri ridf, keẕālik beyt-i s̱ālis̱de (26) *cīm ve mīm* lafıẓlarınıñ *mīm*leri revī *yā*ları ridf olduġundan ebyāt-ı meẕkūre *ḳāfiye-i mürekkebe-i müreddefe* üzerine binā ḳılınmışdır.

Ḳāfiye-i Mü'essese

Revī ile ridf miyānına dīger bir ḥarf ḥulūl étmiş olan ḳāfiyedir ki ol ḥarfe daḫi faʿīl vezni üzre daḫīl taʿbīr olunur faḳaṭ ḥarf-i meẕkūruñ cins ve nevʿinde ittiḥād muʿteber olmayup yalñız ḥarekāt ve sekenātda ittifāḳı lāzımedendir.

Beyt

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

Hezec + – – – / + – – – / + – – – / + – – –

Bu dār-ı miḥneti ẓannétme cāy-ı emn ü rāḥatdır

Ṣafāsı ġam sürūrı bāʿis̱-i renc ü merāretdir

Nitekim beyt-i meẕkūrda vāḳıʿ olan *rāḥat* ve *merāret* lafıẓlarınıñ *tā*ları *revī* *elif*leri ridf ve bunlarıñ miyānında bulunan ḥarfler *daḫīl* olduġundan beyt-i meẕkūr *ḳāfiye-i mürekkebe-i mü'essese* üzerine binā ḳılınmışdır.

Ḳāfiye-i Muḳayyede

Ḥarf-i revīniñ mā-ḳablinde ridf ḥarfleriniñ ġayrı dīger bir ḥarf bulunan ḳāfiyedir ki ol ḥarfe daḫi *ḳayd* taʿbīr olunur.

(27) Beyt

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

Remel + + – – / + + – – / + + – – / + + –

Ḫalḳ[a] kīn eyleme var ise mürüvvet sende

Seni ẕemmeyleyeni medḥile ḳıl şermend[e]

Nitekim beyt-i meẕkūrda vākiʿ olan *sende* ve *şermende* lafıẓlarınıñ *nūn*ları gibi.

Tenbīh

Ebyāt ve eşʿārıñ āḫirlerinde baʿżı kere ḥarf-i revīden ṣoñra birṭaḳım kelimeler tekrār éder ki anlara daḫi faʿīl vezni üzre redīf taʿbīr olunur.

Beyt

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

Hezec – – + / + – – + / + – – + / + – –

Luṭf étmede cühhāl u leʾīmāna zamāne

Tercīḥ éder erẕāli kerīmāna zamāne

Nitekim beyt-i mez̠kūrda vāḳiʿ olan *zamāne* lafẓı gibi ve baʿżan daḫi birṭaḳım edevāt tekerrür éder ki anlara daḫi *vaṣl* ve *şāyegān* ıṭlāk olunur.

Beyt

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

Hezec – – + / + – – + / + – – + / + – –

Fikr étmededir hey'etini beyt-i Ḫudānıñ

Bīhūde degil ditredigi ḳıble-nümānıñ

(28) Nitekim beyt-i mez̠kūrda vāḳiʿ olan edāt-ı iżāfet gibi

Fā'ide

Kelām-ı mens̠ūruñ ḥāvī olduġu cümlelere fıḳra dénildigi mis̠illü kelām-ı mevzūnuñ şāmil olduġu cümlelere daḫi mıṣrāʿ dénilüp iki mıṣrāʿıñ mecmūʿına *beyt* taʿbīr olunur ki iki ḳısımdır: *Beyt-i Ḫaṣiyy, Beyt-i Müfred.*

Beyt-i Ḫaṣiyy

Mıṣrāʿları beyninde ḳāfiye bulunmayan naẓm ve şiʿre ıṭlāḳ olunur.

Beyt

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

Remel – + – – / – + – – / – + – – / – + –

Geh bülendi pest éder gāhī éder pesti bülend

Muḳteżā-yı gerdiş-i dōlāb-ı ʿālem böyledir

Nitekim beyt-i meẕkūruñ mıṣrāʿları beyninde ḳāfiye bulunmadıġından *ḫaṣiyy* ḳabīlinden olur.

Beyt-i Müfred

Mıṣrāʿları beyninde ḳāfiyeye riʿāyet olunan naẓm ve şiʿre dénilür.

(29) Beyt

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

Hezec + – – – / + – – – / + – – – / + – – –

Nedir sūdı bu bāzār-ı fenāda celb-i emvāliñ

Ġınā vérmez metāʿ-ı müsteʿārı dūş-ı dellāliñ

Nitekim beyt-i meẕkūruñ mıṣrāʿları beyninde ḳāfiye bulunduġından müfred ḳabīlinden olmuş olur. İmdi bir beyt-i müfrede vezinleri muttaḥid dīger ḳāfiyede bir veyāḫud birṭaḳım ebyāt-ı müfrede ʿilāve ḳılınan şiʿre mes̱nevī taʿbīr olunur.

Mes̱nevī

Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

Muzârî – – + / – + – + / + – – + / – + –

Muḥkem degil bu ḳaṣr-ı sipihriñ ʿimāreti

Bilmem bu köhne ḫānede kim éde rāḥatı

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

Muzârî – – + / – + – + / + – – + / – + –

Bu ḳaḥbe zenle var mı bir er ber-murād ola

Ġaddār-ı bī-vefāya neden i'timād ola

Nitekim mezkūr beytler *müfred* ḳabīlinden olup vezinde muttaḥid ve ḳāfiyede muḫtelif olduḳları cihetle şi'r-i mezbūr *mesnevī* ḳabīlinden olmuş olur. Kezālik bir beyt-i müfrede vezin ve ḳāfiyede muttaḥid yalñız bir *beyt-i ḫaṣiyy* 'ilāve ḳılınan şi'rlere *rubā'ī* tesmiye olunur ki buña *terāne* daḫi dérler.

(30) Rubā'ī

Mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

Muzârî – – + / – + – + / + – – + / – + –

Şeb maḥv olup hemīşe ki necm-i seḥer ṭoġar

Encām-ı inhizāmda mihr-i ẓafer ṭoġar

Ābisten-i ṣafā vü kederdir leyāl hep

Gün ṭoġmadan meşīme-i şebden neler ṭoġar[155]

[155] Beyitler Bosnalı Sâbit'e aittir.

Nitekim beyt-i evvel müfred ve beyt-i s̱ānī ḫaṣiyy olup vezin ü ḳāfiyeleri muttaḥid olduġundan şiʿr-i mez̠kūr rubāʿī ḳabīlinden olmuş olur. Kez̠ālik bir beyt-i ḫaṣiyye vezin ve ḳāfiyeleri muttaḥid bir veya iki veyāḫud üç beyt-i ḫaṣiyy ʿilāve ḳılınan şiʿrlere daḫi *ḳıṭʿa* tesmiye olunur.

Ḳıṭʿa

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

Remel + + – – / + + – – / + + – – / + + –

Vālid ü vālide vü dāyesi ṭıfl-ı hüneriñ

İʿtibār u kerem ü himmet ü iḥsān-ı tamām

Āh kim étdi felek bunları birden maʿdūm

Ḳaldı z̠illetden o bī-çāre yetīm-i nā-kām

Nitekim mez̠kūr beytler ḫaṣiyy olup vezin ve ḳāfiyeleri muttaḥid olduġından şiʿr-i mezbūr ḳıṭʿa ḳabīlinden olmuş olur.

Evṣāf-ı ḫūbānı şāmil olarak bir beyt-i müfrede vezin ve ḳāfiyeleri (31) muttaḥid dört beyt-i ḫaṣiyyden on beyt-i ḫaṣiyye ḳadar ʿilāve ḳılınan şiʿre daḫi *ġazel* dénilüp on beytden ziyāde olanlara ḳaṣīde dérler ki bir z̠ātıñ veyāḫud bir şey'iñ medḥ ü sitāyişini müştemil olur.

Ġazel

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Remel + + – – / + + – – / + + – – / + + –

Nedir ol sīm beden sīb ẕeḳan ol gül-fem

Cevher-i lā yetecezzā mı désem yāḫud fem

Yā ne ol māh-cebīn üzre dü ebrū-yı hilāl

Şems-i ḫāver hele ruḫsārına nisbet şebnem

Leb-i ḥamrāsına hem-renk olamaz la'l-i Yemen

Zīb-i dendānına dürr-i 'Aden olur mı be-hem

Çeşm-i cādūsına dil-bestedir āhū-yı Ḫoten

Ḫāl-i hindūsunuñ efgendesidir Rūm u 'Acem

Müşke teşbīh ḫaṭādır şiken-i ṭurrasını

Ḳırılur ḫāṭırı bir deste-i sünbül de désem

Ḳadd-i mevzūnını ger 'ar'ar-ı bī-'ār görse

Bükülürdü beli reşk ile olup ḳāmeti ḫam

Böyle mi eyler idi vaṣf dil-ārāyı Selīm

Neyleyim farṭ-ı küdūretle şikest oldı ḳalem

Nitekim beyt-i evvel *müfred* dīgerleri *ḫaṣiyy* olup vezin ve ḳāfiyeleri (32) müttaḥid olduġundan naẓm-ı mezkūr ġazel ḳabīlinden olmuş olur. Bundan ṣoñra maʿlūm ola ki kelām-ı mevzūnı taḳdīr ve tevzīn étmek içün şuʿara on ṭoḳuz *baḥr* ve mīzān vażʿ étmişlerdir ki ber-vech-i ātī beyān olunur.

Hezec, recez, remel, kāmil, vāfir, müteḳārib, mütedārik, ṭavīl, medīd, basīṭ, münseriḥ, muḳtaḍab, mużāriʿ, müctes̱, serīʿ, ḫafīf, ḳarīb, cedīd, müşākil baḥrleridir ki buḥūr-ı mezkūre (feʿūlün fāʿilün fāʿilātün müstefʿilün mefāʿīlün mütefāʿilün müfāʿaletün mefʿūlātün) şu sekiz eczā ve erkāndan biriniñ tekerrürü veyāḫud birbiriyle terkībinden taḥaṣṣul édüp eczā-yı mezkūre daḫi *sebeb, veted, fāṣıla*dan terekküb éderler. Iṣṭılāḥ-ı şuʿarāda sebeb iki ḳısımdır. *Sebeb-i Ḫafīf, Sebeb-i S̱aḳīl. Sebeb-i Ḫafīf* bir ḥarf-i müteḥarrik ile bir sākine dénilür *ben ve sen* gibi. *Sebeb-i S̱aḳīl* mütevāliyen iki ḥarf-i müteḥarrike dénilür *bize size* gibi. *Veted* daḫi iki nevʿdir: *Veted-i Mefrūḳ, Veted-i Mecmūʿ. Veted-i Mecmūʿ* mütevāliyen iki müteḥarrik ile bir sākine dénilür *benim seniñ* gibi. *Veted-i Mefrūḳ* iki müteḥarrik ile beynlerinde bir sākine dénilür *bende, sende* gibi. Fāṣıla daḫi iki nevʿdir: *Fāṣıla-i Ṣuġrā, Fāṣıla-i Kübrā. Fāṣıla-i Ṣuġrā* mütevāliyen üç müteḥarrik ile bir sākine dénilür *pederim, severim* gibi. *Fāṣıla-i Kübrā* mütevāliyen dört müteḥarrik ile bir sākine dénilür *hünerimiz* (33) *şerefimiz* gibi. Bu ṣūretde erkān-ı mezkūreden *feʿūlün* cüz'ü bir Veted-i Mecmūʿ ile bir Sebeb-i Ḫafīfden terekküb édüp *fāʿilün* cüz'ü bir Sebeb-i Ḫāfīf ile bir Veted-i Mecmūʿdan fāʿilātün cüz'i iki Sebeb-i Ḫafīf ile beynlerinde bir Veted-i Mecmuʿdan mürekkeb olur ki dīger eczā ve erkānıñ keyfiyet-i terekkübleri bunlara ḳıyās oluna. İmdi ber-vech-i meşrūḥ eczā-yı mezkūreden terekküb éden on ṭoḳuz baḥriñ vezinleri güzelce bellenip sühūletle żabṭ olunmaḳ üzre cedvel-i ātī vażʿ u tersīm ḳılınaraḳ buḥūr-ı

mez̲kūreniñ evzān ve esāmīsi derc ve terḳīm olundu ki bunlardan *Ṭavīl, Basīṭ, Kāmil, Vāfir* baḥrleri eşʿār-ı ʿAraba ve *Cedīd, Ḳarīb, Müşākil* baḥrleri eşʿār-ı ʿAceme maḫṣūṣ olup bāḳīleri müştereken istiʿmāl olunurlar.

(34) Cedvel-i Evzān

Esāmī-i Buḥūr	Mıṣrāʿ-ı Evvel				S̱ānī
Hezec	Mefāʿīlün	Mefāʿīlün	Mefāʿīlün	Mefāʿīlün	Kez̲ā
Recez	Müstefʿilün	Müstefʿilün	Müstefʿilün	Müstefʿilün	“
Remel	Fāʿilātün	Fāʿilātün	Fāʿilātün	Fāʿilātün	“
Kāmil	Mütefāʿilün	Mütefāʿilün	Mütefāʿilün	Mütefāʿilün	“
Müteḳārib	Feʿūlün	Feʿūlün	Feʿūlün	Feʿūlün	“
Mütedārik	Fāʿilün	Fāʿilün	Fāʿilün	Fāʿilün	“
Vāfir	Müfāʿaletün	Müfāʿaletün	Müfāʿaletün	Müfāʿaletün	“
Ṭavīl	Feʿūlün	Feʿūlün	Feʿūlün	Feʿūlün	“
Medīd	Fāʿilātün	Fāʿilün	Fāʿilātün	Fāʿilün	“
Basīṭ	Müstefʿilün	Fāʿilün	Müstefʿilün	Fāʿilün	“
Münseriḥ	Müstefʿilün	Mefʿūlāt	Müstefʿilün	Mefʿūlāt	“
Muḳtaḍab	Mefʿūlāt	Müstefʿilün	Mefʿūlāt	Müstefʿilün	“
Mużāriʿ	Mefāʿīlün	Fāʿilātün	Mefāʿīlün	Fāʿilātün	“

Müctes̱	Müstefʿilün	Fāʿilātün	Müstefʿilün	Fāʿilātün	“
Serīʿ	Müstefʿilün	Müstefʿilün	Mefʿūlāt		“
H̱afīf	Fāʿilātün	Müstefʿilün	Fāʿilātün		“
Ḳarīb	Mefāʿīlün	Mefāʿīlün	Fāʿilātün		“
Cedīd	Fāʿilātün	Fāʿilātün	Müstefʿilün		“
Müşākil	Fāʿilātün	Mefāʿīlün	Mefāʿīlün		“

(35) Cedvel-i meẕkūrede münderic olan eczā ve erkān işbu on ṭoḳuz baḥriñ evzān-ı sālimesi olup bunlara baʿżı ʿillet ve ziḥāf ʿārıż olaraḳ birṭaḳım vezinler daha teşekkül éder ki ʿarūż risālesinde beyān ve tafṣīl ḳılınmış olduḳlarından bu maḳāmda evzān-ı meẕkūreniñ īrād ve ẕikrinden ṣarf-ı naẓar olunub yalñız ziḥ̱āfların̄ beyānı münāsib görüldi.

Esāmī-i Ziḥāfāt

Ḳabż	Erkān-ı aṣliyeden beşinci sākini ḥaẕf étmekdir. Mefāʿīlün cüz’ünden mefāʿilün gibi.
Keff	Yedinci sākini ḥaẕf étmege dérler. Fāʿilātün cüz’ünden fāʿilāt gibi
H̱arm	Veted-i mecmūʿuñ müteḥarrikini ḥaẕf étmekdir. Mefāʿīlün cüz’ünden mefʿūlün gibi

Ḫarb	Keff ve ḫarm ziḥaflarınıñ ictimaʿıdır. Mefāʿīlün cüz'ünden mefʿul gibi.
Ḥaẕf	Āḫirdeki sebeb-i ḫafīfi ḥaẕf étmekdir. Fāʿilātün cüz'ünden fāʿilün gibi
Ḳaṣr	Sebeb-i ḫafīfiñ sākinini ḥaẕf ve müteḥarrikini sākin ḳılmaḳdır. Feʿūlün cüz'ünden feʿūl gibi

(36)

Hetm	Ḥaẕf ve ḳaṣr ziḥāflarınıñ ictimāʿıdır. Mefāʿīlün aṣlından feʿūl gibi
Ceb	Āḫirdeki iki sebeb-i ḫafīfi ḥaẕf étmekdir. Mefāʿīlün cüz'ünden faʿl gibi
Zelel	Hetm ve ḫarm ʿilletleriniñ ictimāʿıdır. Mefāʿīlün aṣlından fāʿ gibi
Naḥr	Veted-i mefrūḳ ile bir sebeb-i ḫafīfi isḳāṭ étmekdir. Mefʿūlāt cüz'ünden faʿ gibi
Şeter	Ḳabż ve ḫarm ziḥāflarınıñ ictimāʿıdır. Mefāʿīlün cüz'ünden fāʿilün gibi
Ḫabn	İkinci sākini ısḳāṭ étmekdir. Fāʿilātün cüz'ünden feʿilātün gibi
Refʿ	Evveldeki sebeb-i ḫafīfi ısḳāṭ étmekdir. Fāʿilātün cüz'ünden feʿūlün gibi
Şekl	Ḫabn ve keff ziḥāflarınıñ ictimāʿıdır. Fāʿilātün cüz'ünden feʿilāt gibi
Ḥaẕẕ	Erkān-ı aṣliyeden veted-i mecmūʿı ısḳāṭ étmekdir. Mefāʿīlün aṣlından feʿilün gibi
Beter	Bir sebeb-i ḫafīf ile bir veted-i mecmūʿı ḥaẕf étmekdir. Fāʿilātün aṣlından faʿ gibi

(37)

Rebʿ	Ḥaẕẕ ve ḫabn ziḥāflarınıñ ictimāʿıdır. Fāʿilātün cüz'ünden faʿl gibi
Ṭay	Dördünci sākini ḥaẕf étmekdir. Müstefʿilün cüz'ünden müfteʿilün gibi
Ḫalʿ	Ḫabn ve ḫarm ziḥāflarınıñ ictimāʿıdır. Müstefʿilün cüz'ünden feʿūlün gibi
Ḫabl	Ḫabn ve ṭay ziḥāflarınıñ ictimāʿıdır. Mefʿūlātün cüz'ünden feʿilāt gibi
Vaḳf	Yedinci müteḥārriki iskān étmekdir. Mefʿūlātün cüz'ünden mefʿūlāt gibi
Kesf	Yedinci müteḥarriki ısḳāt étmekdir. Mefʿūlāt cüz'ünden mefʿūlün gibi
Ṣalm	Veted-i mefrūḳı ısḳāṭ étmekdir. Mefʿūlāt cüz'ünden feʿilün gibi
İżmār	Fāṣıla-i ṣuġrānıñ ikinci müteḥarrikini iskān étmekdir. Mütefāʿilün aṣlından müstefʿilün gibi
ʿAḳl	Fāṣıla-i ṣuġrānıñ ikinci müteḥarrikini ısḳāṭ étmekdir. Müfāʿaletün cüz'ünden mefāʿilün gibi
Tesbīġ	Āḫirdeki sebeb-i ḫafīf üzerine bir sākin ziyāde étmekdir. Fāʿilātān gibi

(38)

İẕāle	Āḫirdeki veted-i mecmūʿ üzerine bir sākin ziyāde étmekdir. Müstefʿilān gibi
Terfīl	Āḫirdeki veted-i mecmūʿ üzerine bir sebeb-i ḥafīf ziyāde étmekdir. Müstefʿilātün gibi
Cezz	Mıṣrāʿlarıñ āḫirlerinden bir cüz'ünü ḥaẕf ve ısḳāṭ eylemekdir
Şaṭr	Mıṣrāʿlarıñ āḫirlerinden ikişer cüz'üni ḥaẕf ve ısḳāṭ étmekdir

Yuḳarıda ẕikr u beyān olundıġı vech-ile bir beyt iki mıṣrāʿdan ʿibāret olaraḳ mıṣrāʿ-ı evveliñ cüz'-i evveline *ṣadr-ı beyt* ve cüz'-i aḫīrine *ʿarūż* tesmiye ḳılınup mıṣrāʿ-ı *s̱āniyyeniñ* cüz'-i evveline *ibtidā-yı beyt* ve cüz'-i aḫīrine *ḍarb* ve bunlarıñ miyānında bulunan cüzlere *ḥaşv* dénilür ki eger *ṣadr* ve *ibtidā* ve *ḥaşv*lerde ziḥāfāt-ı meẕkūreden bir ʿillet bulunmaz ise ol beyt sālim ve bulunduġı ṣūretde *müzāḥaf* taʿbīr olunur ki beyt-i meẕkūr her ḳangı baḥrden ise ol baḥriñ eczāsına ḥarekāt ve sekenātda tevāfuḳ étmek lāzimedendir. Faḳaṭ nevʿ-i ḥarekede muvāfaḳat édüp şaḫṣ-ı ḥarekede muṭābaḳat mültezem degildir. İmdi bir naẓmıñ müştemil olduġu elfāẓı teczi'e éderek muvāfaḳat (39) eyledigi baḥriñ eczāsına taṭbīḳ étmege lisān-ı şuʿarāda *taḳṭīʿ* dénilür ki uṣūl ve keyfiyeti beyt-i ātīde gösterilmişdir.

Beyt

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

Hezec + – – – / + – – – / + – – – / + – – –

Cesāret mi éderdim böyle dest-āvīz-i nā-çīze

Eger gūş étmeseydim ḳıṣṣa-i mūr u Süleymānı

Nitekim beyt-i meẕkūr baḥr-i hezec-i sālimden olmaġıla baḥr-i meẕkūruñ eczāsı sekiz kere mefāʿīlün cüz'ünden ʿibāret olduġundan işbu beytiñ daḫi sekiz kere mefāʿīlün cüz'üne taṭbīḳ ve teczi'esi lāzım gelür ki ṣūret-i taṭbīḳi bu vecih iledir *cesāret mi)* mefāʿīlün *éderdim böy* mefāʿīlün *le dest-āvī* mefāʿīlün *z-i nā-*

çīze mefāʿīlün *eger gūş ét* mefāʿīlün *meseydim ḳış* mefāʿīlün *ṣa-i mūr u* mefāʿīlün *Süleymānı* mefāʿīlün.

Tenbīh

Ber-vech-i meşrūḥ bir naẓmıñ ṣūret-i taḳṭīʿinde o naẓmıñ müştemil olduġu kelimelerden ancaḳ ḥurūf-ı melfūẓa maḥsūb ve muʿteber olup ḥurūf-ı ġayr-ı melfūẓa yalñız mıṣrāʿlarıñ āḫirlerinde maḥsūb ve orṭalarında taḳṭīʿden sāḳıṭ olur. Nitekim beyt-i meẕkūruñ mıṣrāʿ-ı evvelinde vāḳiʿ olan hā-yı resmiyyeleriñ ısḳāṭ ve işbāṭı gibi (40) Keẕālik miyān-ı beytde vāḳiʿ olan ḥurūf-ı imlā ile elfāẓıñ evvelinde bulunan hemzeler baʿżı kere taḳṭīʿden sāḳıṭ ve baʿżan daḫi maḥsūb olurlar. Nitekim beyt-i meẕkūruñ mıṣrāʿ-ı s̱ānīsinde vāḳiʿ olan hemzeniñ ısḳāṭı gibi.

ḪĀTİME DER-BEYĀN-I MUḤASSENĀT-I KELĀMİYE

Muḥassenāt-ı kelāmiyye iki nevʿdir: *Lafẓiye, Maʿneviye. Muḥassenāt-ı lafẓiye* taʿbīrāt ve elfāẓca maḳbūl ve muʿteber olan birṭaḳım ṣanāyiʿ-i bedīʿiyyeden ʿibāretdir ki lisān-ı Türkīde meşhūr ve müteʿāref olanlar ber-vech-i ātī ẕikr ü beyān olunur: *Cinās, İḳtibās, Tażmīn, Telmīḥ-i ʿaḳd* ve *Ḥall-i Seciʿ*

Ṣanʿat-ı Cinās

Lafżan birbirine müşābih ve mücānis ve maʿnen muġāyir olan lafıẓları bir fıḳrada ẕikr ve cemʿ étmege dénilür ki *Cinās-ı Tām, Cinās-ı Nāḳıṣ, Cinās-ı Münḥarif, Cinās-ı Lāḥıḳ, Cinās-ı Ḳalbī* ḳısımlarına münḳasım olur.

Cinās-ı Tām

ʿAded ve cins ve tertīb-i ḥurūf ve ḥarekāt ve sekenātda müttefiḳ olup maʿnāları muḫtelif olan lafıẓlarıñ bir fıḳrada cemʿine dérler.

(41) Beyt

Fāʻilātün fāʻilātün fāʻilātün fāʻilün

Remel – + – – / – + – – / – + – – / – + –

Cāhile cāh-ile rifʿat mi gelür ʿālemde

ʿİlm-efrāz-ı maʿārifdir olan ṣāḥib-i tūġ

Nitekim beyt-i meẕkūrda vāḳiʿ olan *cāhile* lafıẓlarınıñ ẕikr ve cemʿi gibi.

Cinās-ı Nāḳış

Cins ve tertīb-i ḥurūf ve ḥarekāt ve sekenātda muttefiḳ olup yalñız bir ḥarf ziyādesiyle ʿaded-i ḥurūfda teḫālüf éden lafıẓlarıñ cemʿine dénilir ki ol ḥarf-i zā'id baʿżı kere evvelde vāḳiʿ olur *kātib mekātib* gibi ve baʿżan daḫi orṭada olur *cedel cedūl* lafıẓları gibi ve baʿżı defʿa daḫi āḫirde vāḳiʿ olur *ʿaşḳ ʿaşḳar* lafıẓları gibi.

Cinās-ı Münḥarif

ʿAded ve cins ve tertīb-i ḥurūfda müttefiḳ olup yalñız ḥarekāt ve sekenātda muḫtelif olan lafıẓlarıñ cemʿine dénilir. Nitekim *kāfı*ñ kesriyle çamur maʿnāsına olan *gil* lafẓıyla kāfıñ żammıyla çiçek maʿnāsına *gül* lafıẓlarınıñ bir fıḳrada ẕikr ve cemʿi gibi.

(42) Cinās-ı Lāḥıḳ

ʿAded ve tertīb-i ḥurūf ve ḥarekāt ve sekenātda müttefiḳ olup yalñız bir ḥarfle nevʿ-i ḥurūfda teḫālüf éden lafıẓlarıñ cemʿine dérler ki ol ḥarf baʿżı kere evvelde vāḳiʿ olur *devr cevr* lafıẓları gibi ve baʿżan ortada vāḳiʿ olur *ṭaleb ṭarab* lafıẓları gibi ve baʿżı kere daḫi āḫirde vāḳiʿ olur *mektūb mektūm* lafıẓları gibi.

Cinās-ı Ḳalbī

ʿAded ve nevʿ-i ḥurūf ve ḥarekāt ve sekenātda müttefiḳ olup yalñız tertīb-i ḥurūfda teḫālüf éden lafıẓlarıñ ʿaks ve cemʿine dénilir ki iki ḳısımdır: *Ḳalb-i Tām, Ḳalb-i Nāḳıṣ.*

Ḳalb-i Tām

Lafẓ-ı maʿkūsda maʿnā bulunmaḳ şarṭıyla bir kelimeniñ cemīʿ-i ḥarflerini ʿaks ve ḳalb étmekdir. Nitekim *şitā'* lafẓından *āteş* ve *iḳbāl* lafẓından *lā beḳā* gibi. Faḳaṭ ṣūret-i mezkūrede baʿżı lafıẓlarıñ ʿaksi yine ʿaynı olur *derd ve dāmād* lafıẓları gibi.

Ḳalb-i Nāḳıṣ

Bir kelimeniñ baʿżı ḥarflerini ʿaks ve ḳalb étmekdir. Nitekim *emel* lafẓından *elem* ve *nebāt* lafẓından *benāt* gibi.

(43) Ṣanʿat-ı İḳtibās

Ḳur'ān-ı Kerīm veyāḫud eḥādīs̱-i şerīfeden bir fıḳra alup bilā tenbīh ʿibārede derc ve ẕikrétmege dénilür.

Beyt

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

Remel + + – – / + + – – / + + – – / + + –

Ṣanma ey ḫ˘āce ki senden zer ü sīm isterler

Yevme lā yenfaʿda ḳalb-i selīm isterler

Nitekim mıṣrāʿ-ı s̱ānīde vāḳıʿ olan *yevme lā yenfaʿ* fıḳrası Ḳur'ān-ı Kerīm'den aḫẕ ve iḳtibās ḳılınmış olduġundan beyt-i meẕkūr iḳtibās ṣanʿatını müştemildir.

Ṣanʿat-ı Tażmīn

Dīgeriñ nes̱r veya eşʿārından bir fıḳra ve mıṣrāʿ alup tenbīh ve taṣrīḥ éderek kelāmda ẕikr ve īrād eylemekdir. Mis̱āl: "Kār-ı evvelde kişi ʿāḳıbet-endīş gerek mıṣrāʿınıñ müfādı üzre bir işe mübāşeret olunmazdan evvel dā'imā ol işiñ netīce ve ʿāḳıbetini der-pīş-i muṭālaʿa étmek lāzımedendir." gibi.

Ṣanʿat-ı Telmīḥ

Feḥvā-yı kelāmda bir ḳıṣṣa veyāḫud bir mes̱ele remz ve işāret étmege dérler. (44)

Beyt

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

Remel – + – – / – + – – / – + – – / – + –

Nūr-ı Faḫr-ı ʿāleme eyle teveccüh dā'imā

Māh-ı ḳalbiñ éde engüşt-i ʿināyet iki şaḳ

Nitekim beyt-i meẕkūruñ mıṣrāʿ-ı s̱ānīsinde şaḳḳ-ı ḳamer muʿcize-i bāhiresine remz ve işāret ḳılınmış olduġundan beyt-i mezbūr telmīḥ ṣanʿatını mutażammın bulunmuşdur.

Ṣanʿat-ı ʿAkd u Ḥall

Ṣanʿat-ı ʿaḳd dīgeriñ nes̱rini naẓm ve *ṣanʿat-ı ḥall* dīgeriñ naẓmını nes̱r étmege dénilir.

Ṣanʿat-ı Seciʿ

İki veyāḥud fıḳarāt-ı kes̱īreniñ āḫirlerinde bulunan ḥarfleriñ ittiḥād ve ittifāḳına dénilür ki faṣl-ı s̱ālis̱de ẕikir ve beyān olundu.

Muḥassenāt-ı Maʿneviye

Maʿānī-i mutaṣavveriyye dā'ir birṭaḳım ṣanāyiʿ-i bedīʿiyyeden ʿibāretdir ki lisān-ı Türkīde müteʿāref olanlar ber-vech-i ātī beyān olunur: *Teżād, Tenāsüb, ʿAks, Mübālaġa, Īhām, İrsal-i Mes̱el.*

Ṣanʿat-ı Teżād

Birbirine żıd ve muḫālif olan iki maʿnāyı bir ʿibārede cemʿ (45) ve īrād eylemekdir. Mis̱āl: "Filān ẕāt her bir şey'i bilürim iddiʿāsındadır. Ḥalbuki hiçbir şey bilmez." gibi.

Ṣanʿat-ı Tenāsüb

Birṭaḳım umūr-ı münāsebeniñ ʿibārede cemʿ ve ityānına dénilür. Mis̱āl: "Nuṭḳ u lisān nevʿ-i benī̄ ādemi ḥayvānāt-ı sā'ireden tefrī̄ḳ ve ifrāz étdigi mis̱illū ʿilm ve ʿirfān daḫi ems̱āli miyānesinde ʿālī̄ ve ser-firāz éder" gibi.

Ṣanʿat-ı ʿAks

Bir ʿibāreniñ erkān-ı aṣliyyesinden baʿżı elfāẓı taḳdī̄m ve te'ḫī̄r éderek maʿnāsını ʿaks étmekdir. Mis̱āl: "Kibārıñ kelāmı kelāmıñ kibārıdır" gibi.

Ṣanʿat-ı Mübālaġa

Bir maddeniñ żaʿf ve ḳuvvetini beyān ve ifāde maḳāmında kelāmı ḥadd-i muḥāle ḳadar iblāġ ve ī̄ṣāl étmekdir ki bu daḫi *maḳbūle* ve *merdūde* ḳısımlarına münḳasim olur. *Mübālaġa-i Maḳbūle* ʿaḳl ve ʿādetce mümkün olabilecek ṣūretde bir şey'iñ żaʿf ve ḳuvvetini beyān ve iddiʿā eylemekdir.

Mübālaġa-i Merdūde

ʿAḳl ve ʿādetce mümkün olmayacak ṣūretde bir maddeniñ żaʿf (46) ve ḳuvvetini beyān ve iddiʿā étmekdir ki ṣūret-i mezkūre bir nevʿ kiẕb démek olduġundan üdebā ʿindinde maḳbūl ve muʿteber degildir.

Ṣanʿat-ı Īhām

Ḳarīb ve baʿīd olaraḳ iki maʿnāya delālet éden bir lafẓı ʿibārede ẕikr ve īrād édüp baʿżı ḳarīneler ile maʿnā-yı baʿīdini murād étmekdir ki bu daḫi *īhām-ı ḳabīḥ* ve *īhām-ı ḥasen* ḳısımlarına münḳasım olaraḳ iki nevʿdir.

Īhām-ı Ḳabīḥ

Ẕikr ve ṭaṣrīḥi ḳabīḥ ve müstehcen olan bir maddeye kelāmda īmā ve işāret étmege dénilür ki bu maḳūle īhāmı mutażammın olan nuṭḳ ve ʿibāre daḫi üdebā ʿindinde pek maḳbūl ve muʿteber degildir.

Īhām-ı Ḥasen

Ẕikr ve taṣrīḥi ḳabīḥ ve müstehcen olmayan bir maddeye īmā ve işāret étmekdir ki bu maḳūle īhām muḥassenāt-ı maʿneviyeden ʿaddolunur.

Beyt

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel – + – – / – + – – / – + – – / – + –

Ḫāk-pāy-i ber rikāb ihdā'sı nāçīz ise de

Ḳılma red ḳır atı vér yā al bağışla bir ḳula

(47) Nitekim beyt-i meẕkūrda *(ḳır at ve al ve ḳula)* lafıẓlarından *esb* ve *feres* murād olunmuşdur.

İrsāl-i Mes̱el

Melḥūẓ ve maṭlūb olan bir maddeyi tems̱īl ṭarīḳiye edā ve ifāde étmekdir.

Beyt

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Remel – + – – / – + – – /– + –

Nemletün cā'et bi-riclin min cerād

Tū Süleymanāni kun ay 'ali-nihād[156]

---

[156] Karınca bir çekirge buduyla geldi; ey yüce yaratılışlı sen de Süleyman ol!

İsrail kaynaklarında geçen bir menkıbeye göre bir gün Süleyman Aleyhisselam, askerleriyle giderken bir karınca yuvasından çıkıp: "Ya Süleyman yarın öğleyin askerlerinle birlikte benim davetlimsin. Deniz kenarına gelin." demiş ve Hz. Süleyman Aleyhisselam da askerleriyle birlikte bu davete icabet etmiştir. Misafirlerini gören karınca ağzında bir çekirge bacağı ile dışarı çıkmış ve ağzındakini 'püf' denize bırakmıştır. Daha sonra Süleyman Aleyhisselam'a dönen karınca: "Ya Süleyman askerlerine söyle denizin suyu yağ içi de et doldu isteyen yağına bansın isteyen etinden yesin." demek suretiyle ikramda bulunmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: MİYÂRU'L-KELÂM SÖZLÜK – DİZİN

A

ʿabes̱iyyāt : (< Ar.) işe yaramaz şeyler, saçmalıklar 21.

ābisten : (< Far.) gebe 30.

ʿAcem : (< Ar.) İranlılar, Arap olmayan, Araptan gayrı olan kavim 31, 33.

Aç : tok olmayan 25.

adam : (< Ar.) erkek kişi, insan 3, 6.

ʿaddolun- : sayılmak 13, 16, 46.

ʿaded : (< Ar.) sayı 40, 41, 42.

ʿadem : (< Ar.) yokluk 3, 7, 8.

ʿādet : (< Ar.) bir kimsenin yapmaya alıştığı şey, alışkanlık 45.

āfāḳ : (< Ar.) ufuklar 2.

ʿafv : (< Ar.) bir suçu, bir kusuru bağışlama 4.

aġyār : (< Ar.) başkaları, yabancılar, eller 24.

āḫir : (< Ar.) son 5, 6, 8, 9, 22, 23, 27, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 44.

aḫlāf : (< Ar.) halefler, gelecektekiler, bir kimsenin yerine geçecekler 3.

āhū : (< Far.) ceylân, karaca 31.

aḥvāl : (< Ar.) durumlar 13, 15.

aḫẕ : (< Ar.) alma, kabul etme 43.

aḳ : beyaz 25.

ʿaḳd : (< Ar.) bağ, bağlama, düğümleme; sözleşme kararlaştırma 40, 44.

aḳdem : (< Ar.) ilk, önce, önceki, daha önce 3.

ʿāḳıbet : (< Ar.) bir iş veya durum için son, sonuç 43.

ʿāḳil : (< Ar.) akıllı 25.

ʿaḳl : (< Ar.) düşünme, anlama ve kavrama gücü 4, 21, 37, 45.

ʿaks : (< Ar.) çarpma, çarpıp geri dönme, yankı 42, 44, 45.

aḳṭār : (< Ar.) taraflar, yanlar 2.

al- : bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak 46, 47.

aʿlā : (< Ar.) iyi, güzel 7.

ʿalāḳa : (< Ar.) ilgi, gönül bağı 17, 18, 19.

ʿālem : (< Ar.) yeryüzü ve gökyüzündeki nesnelerin oluşturduğu bütün, evren 28, 41, 44.

alın- : gücenmek 2.

ʿālī : (< Ar.) yüce, yüksek 45.

ʿālim : (< Ar.) bilgin 6, 7.

ʿaliyye : (< Ar.) alete mensup 2.

ʿām : (< Ar.) umumî, herkese ait 18.

ān : (< Ar.) kısa bir zaman 2.

ancaḳ : yalnız, sadece, lâkin, ama 4.

ʿanh : (< Ar.) o, ondan 13.

añla- : anlamak, kavramak 13.

ara- : birini veya bir şeyi bulmaya çalışmak 3.

ʿArabī : (< Ar.) Arap kavmine mensup, Arap dili 2, 3.

ʿarʿar : (< Ar.) güzeldeki boy pos, endam 31.

ʿārıż : (< Ar.) sonradan olan şey, bir şeyin zatına ve hakikatına ait ve lâzım olmayıp başka bir varlıktan bazan vaki ve kaim olan, takılan, yapışan 35.

ʿārī : (< Ar.) hür, arınmış, çıplak 21.

ārif : (< Ar.) irfan sahibi 41.

arslan : kedigillerden, erkekleri yeleli, yırtıcı, Afrika'da yaşayan, uzunluğu 160 cm, kuyruğu 70 cm ve ucu püsküllü, çok koyu sarı renkli güçlü bir memeli türü, arslan 20.

ʿarūż : (< Ar.) hecelerin uzunluk ve kısalık, kapalılık veya açıklık değerlerine göre türlü .

ses kalıplarından oluşan nazım ölçüsü 35, 38.

ʿarż : (< Ar.) sunma 2, 4, 9, 10.

aṣḥāb : (< Ar.) Hz. Muhammed'in meclislerinde ve konuşmalarında bulunanlar, sahabeler, sahip ve malik bulunanlar 2, 21, 22.

aṣliye : (< Ar.) asli 3, 35, 36, 45.

âşık : (< Ar.) seven 6, 9, 11, 34.

āşikār : (< Far.) belli, açık, meydanda 3, 41.

ʿaşḳ : (< Ar.) sevgi 41.

at- : atmak 46.

āteş : (< Far.) hararet, sıcaklık, kızgınlık 42.

ʿaṭf : (< Ar.) yöneltme, çevirme 10, 11, 14.

ātī : (< Ar.) gelecek 4, 32, 33, 39, 40, 44.

ʿaẕbü'l-beyān : (< Ar.) söylenişi tatlı 2.

B.

bādbān : (< Far.) yelken 25.

bağışla- : bağışlamak, vermek 46.

bahā : (< Ar.) kıymet, bedel, değer 21.

bahādır : (< Far.) yiğit, cesur 20.

bāhir : (< Ar.) belli, besbelli, açık, apaçık 44.

baḥr : (< Ar.) aruzdaki vezin takımlarından her biri 25, 32, 33, 35, 38, 39.

baḥs̱ : (< Ar.) bahis, konuşulan şey, söz 13, 15.

baẖtiyār : : (< Far.) bahtlı, talihli 6.

baʿīd : (< Ar.) uzak, ırak 46.

bāʿis̱ : (< Ar.) sebep olan 26.

bāḳī : (< Ar.) daimi, kalıcı 33.

bārgāh : (< Far.) otağ, huzur, girmek için izin almak lazım gelen yer 2.

bāṣira : (< Ar.) görme kuvveti, görüş, görme 23.

baṣīret : (< Ar.) önden görüş, seziş 23.

basīṭ : (< Ar.) yaygın, geniş; aruz vezinlerinden biri 32, 33, 34.

basṭ : (< Ar.) yayma, açma, uzun uzadıya anlatma 2, 5, 10, 11, 12, 14.

baʿżan : (< Ar.) ara sıra, arada bir, kimi vakit 19, 27, 40, 41, 42.

bāzār : (< Far.) pazar, çarşı 29.

baʿżı : (< Ar.) birazı, bir kısmı 3, 4, 6, 7, 11, 12, 13, 14, 17, 19, 27, 35, 40, 41, 42, 45, 46.

bedīhī : (< Ar.) besbelli, apaçık 3.

bedīʿi : (< Ar.) estetik; güzellik ölçülerine uyan, beğenilen 40, 44.

belāġat : (< Ar.) iyi konuşma, sözle inandırma yeteneği, söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı, retorik 2.

belle- : öğrenip akılda tutmak 33.

benāt : (< Ar.) kızlar 42.

benī : (< Ar.) oğullar 4, 21.

benī Ādem : (< Ar.) Adem oğulları 45.

ber : (< Far.) üzere 46.

ber-vech : (< Far.) olduğu üzere 3, 4, 10, 11, 32, 33, 39, 40, 44.

ber-vech-i ātī : (< Far.) aşağıdaki gibi 32, 40, 44.

ber-vech-i meşrūh : (< Far.) anlatıldığı üzere 4, 10, 11, 33, 39 **.**

beşer : (< Ar.) insan 11.

beşeriyye : (< Ar.) insanlık 12, 14.

beyān : (< Ar.) anlatma, açık söyleme 4, 5, 7, 10, 11, 12, 18, 32, 35, 38, 40, 44, 45, 46.

beyn : (< Ar.) ara, aralık 10, 11,17, 18, 21, 28, 29, 32, 33.

beyt : (< Ar.) ev; anlam bakımından birbirine bağlı iki dizeden oluşmuş şiir parçası 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 38, 39, 40, 41, 43, 44,46, 47.

bī-çāre : (< Far.) çaresiz 30.

bīhūde : (< Far.) boşuna, boş yere 8, 27.

bil- : bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak 3, 45.

bilā-fā'ide : (< Ar.) faydasız 14.

bi'l-cümle : (< Ar.) hep, bütün 2.

billāhit-tevfīḳ : (< Ar.) Allah'ın tevfikiyle 4.

binā kıl- : (< Ar.) bir şeye dayandırmak 3, 24, 26.

binā'en : (< Ar.) -den dolayı, -den ötürü, -diği için 3.

bir : sayıların ilki 2, 3, 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47.

birbiri : biri ötekini, öteki de onu 15, 40.

birṭaḳım : bazı, bir miktar, bir kısım 2, 4, 5, 14, 15, 21, 29, 35, 45.

bī-vefā : (< Ar.) vefasız 29.

bu : işaret zamiri, yerde, zamanda veya söz zincirinde en yakın olanı gösterir 2, 3, 4, 7, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 29, 35, 39, 45, 46.

buḫūr : (< Ar.) bahirler 32, 33.

bulun- : bulmak işine konu olmak 3, 22, 24, 26, 38, 40, 44.

Burūsa : Bursa 12, 14.

buyur- : bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek, emretmek 4.

bükül- : bükmek işine konu olmak, katlanmak 31.

bülbül : (< Ar.) bülbül, andelip, güzelliği ile tanınmış olan ötücü kuş 24.

bülend : (< Far.) yüce 28.

bütün : eksiksiz, tam 2.

C.

cāh : (< Ar.) itibar, makam 41.

cāhil : (< Ar.) öğrenim görmemiş, okumamış, bilgisiz 41.

cā'iz : (< Ar.) din, yasa töre veya başka bakımdan işlenmesinde yapılmasında sakınca olmayan yapılması iyi olan 11.

cāy : (< Far.) yer 26.

cebīn : (< Ar.) alın 31.

cedel : (< Ar.) sert münakaşa 41.

cedīd : (< Ar.) sert münakaşa 32, 33, 34.

cedūl : (< Ar.) kavga 41.

cedvel : (< Ar.) liste, çizelge 33, 34, 35.

cehl : (< Ar.) bilmezlik 2.

celb : (< Ar.) çekme, çekiş 29.

celīle: (< Ar.) büyük, ulu 21.

cemʿ : (< Ar.) toplama, yığma 15, 40, 41, 42, 44, 45.

cenāb : (< Ar.) büyük, yüce, saygı ifadesi olarak kullanılır 2, 4.

cesāret : (< Ar.) güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven 39.

cevāb : (< Ar.) bir soruya, bir isteğe, bir söz veya yazıya verilen karşılık, yanıt 13, 14, 15, 16.

cevher : (< Far.) elmas, mücevher, inci 4, 21, 31.

cihet : (< Ar.) yan, yön, taraf 2, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 29.

cīm : (< Ar.) Osmanlı abecesinin altıncı harfi 25, 26.

cinās : (< Ar.) çok anlamlı bir kelimeye, her defasında başka bir anlam yükleyerek birbirine yakın birkaç yerde kullanma 40, 41, 42.

cinās-ı nāḳıṣ : (< Ar.) cinaslı kelimelerin birinde bir veya bir kaç harfin ziyade olması suretiyle yapılan cinas 40.

cins : (< Ar.) tür, çeşit 41.

cühhāl : (< Ar.) bilgisizler, cahiller 27.

cümle : (< Ar.) bir hükmü anlatan söz dizisi; bütün, hep 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 19, 21, 28.

cümle-i fi‘liye : (< Ar.) fiil cümlesi 5, 7.

cümle-i iḫbāriyye : (< Ar.) haber cümlesi 7.

cümle-i inşā’iyye : (< Ar.) emir cümlesi 7.

cümle-i ismiyye : (< Ar.) isim cümlesi 5, 7, 8.

cüz’ : (< Ar.) kısım, parça, bölük 17, 18, 38 .

cüz’î : (< Ar.) az, pek az 13, 16, 17, 33.

Ç.

Çaġatay : adını Cengiz’in ikinci oğlu Çağatay’dan alan, Doğu Türkçesinin XV. yüzyılda oluşan yazı dili 2.

çamur : su ile karışıp, bulaşır ve içine batılır duruma gelmiş toprak, balçık 41.

çāre : (< Far.) bir sonuca varmak, ortadaki engelleri kaldırmak için tutulması gereken yol, çıkar yol, çözüm yolu 2, 3.

çatla- : parçaları ayni dağılmayacak biçimde yarılmak 24.

çekil- : çekme işi yapılmak 2.

çeşm-i cādū : (< Far.) büyülü bakış, büyülü göz, gamze 31.

çevir- : döndürmek; yüz döndürmek 2.

çiçek : bir bitkinin, üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü 41.

çoḳ : sayı, nicelik, değer, güç, derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan 2.

çün : (< Far.) gibi, nasıl, nice, çünkü 23.

çünki : (< Far.) şundan dolayı 3, 12.

D.

dā'imā : (< Ar.) sürekli olarak 7, 12, 18, 19, 43, 44.

daḫi : şart bildiren fiillerden sonra gelerek şartın geçerli olmadığını bildirir 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 13, 17, 18, 19, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 39, 40, 41, 42, 45, 46.

daḫīl : (< Ar.) bir işe karışmış olma 26.

dāmen : (< Far.) etek 4.

dār : (< Far.) dar ağacı, yurt, ülke 26.

ḍarb : (< Ar.) darbe 38.

daʿvā : (< Ar.) dava, iddia, çekişme 5.

dé- : demek, söylemek 4, 5, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 35, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 46.

defʿa : (< Ar.) kez, kere 41.

degin : kadar, dek gibi bir işin, bir durumun sona erdiği zamanı veya yeri gösterir 2.

dehr : (< Ar.) dünya 25.

delālet : (< Ar.) yol gösterme, kılavuzluk, işaret, iz 5, 6, 8, 9, 46.

deli : aklını yitirmiş olan, aklî dengesi bozulmuş olan, mecnun 25.

dellāl : (< Ar.) satılacak şeyi satan 29.

derc : (< Ar.) sokma, arasına sıkıştırma 16, 33, 43.

derk : (< Ar.) anlama, kavrama 4.

derkār : (< Far.) malûm, aşikâr 3, 11.

der-pīş : (< Far.) en önde 43.

dest-āvīz : (< Far.) ufak hediye, küçükten büyüğe verilen hediye 39.

devlet : (< Ar.) toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasî bakımdan teşkilatlanmış millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık 3.

dīger : (< Far.) başka, öteki, öbür 43, 44.

dil-ārā : (< Far.) gönül alan, gönül çeken, sevgili 31.

dil-beste : (< Far.) gönül bağlamış 31.

dil-sīyr : (< Far.) gözü gönlü tok 21, 22.

dimāġ : (< Ar.) akıl, beyin; insiyatif, girişim, teşebbüs; düşünme gücü 4.

ditre- : titremek 27.

dōlāb : (< Ar.) su dolabı, hayvanlar tarafından döndürülen su çıkarmağa yarayan dolab 28.

du‘ā : (< Ar.) Tanrı'ya yalvarma, yakarış 9.

dürr : (< Ar.) inci 31.

dürüstçe : (< Far.) sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan, doğru, onurlu 3.

E.

ebnā : (< Ar.) oğullar 2.

ebrār : (< Ar.) hayır sahipleri, iyiler, özü sözü doğru olanlar 2.

ebrū : (< Far.) kaş 31.

ebyāt : (< Ar.) beyitler 23, 26, 27, 29.

ecnebîye : (< Ar.) yabancı kimse veya nesne 3, 16.

eczā : (< Ar.) parçalar, kısımlar 12, 13, 15, 16, 32, 33, 35, 38, 39.

edā : (< Ar.) davranış, tavır, naz, işve, üslup 4, 13, 16, 47.

edāt : (< Ar.) bir kelimeden sonra gelerek o kelime ile diğer öğeler arasında ilgi kuran kelime, ilgeç 9, 19, 20 .

edevāt : (< Ar.) bir işi işlemeye vasıta olan şeyler 27.

efendi : (< Yun.) eğitim görmüş kişi için özel adlardan sonra kullanılan unvan 5, 6, 7, 10, 12, 14, 19.

efgende : (< Far.) yıkılmış, yıkık, düşürülmüş 31.

efkār : (< Ar.) düşünceler, fikirler 3.

efrād : (< Ar.) bireyler, fertler 11.

-efrāz : (< Far.) kaldıran, yükselten 41.

eger : (< Far.) şart edatı, şayet, -sa, -se 9, 38, 39.

eḥādīs̱ : (< Ar.) Hz. Muhammed’in sözleri 43.

ehl : (< Ar.) sahip, malik 23, 25.

eks̱er : (< Ar.) en çok daha ziyade 3, 19.

el : kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan . bölümü 3.

él : yabancı 24.

elfāẓ : (< Ar.) kelimeler, sözler 5, 13, 15, 16, 38, 40, 45.

elsine : (< Ar.) diller 3.

emel : (< Ar.) gerçekleştirilmesi zamana bağlı istek 42.

emn : (< Ar.) eminlik, korkusuzluk, rahatlık 26.

emr-i ḥāżır : (< Ar.) ikinci şahsa verilen emir 8.

ems̱āl : (< Ar.) numuneler, örnekler 45.

ems̱ile : (< Ar.) misaller, örnekler 17, 18.

emvāl : (< Ar.) para ile alınan şeyler, mülkler 29.

encām : (< Ar.) nihayet, son 30.

engüşt : (< Far.) parmak 44.

envāʿ : (< Ar.) çeşit 11.

erbāb : (< Far.) sahip, ehil 4.

erkān : (< Ar.) esaslar, yol, yöntem, usul 7, 8, 12, 15, 16, 19, 20, 32, 33, 35, 36, 45.

erẕāl : (< Ar.) alçaklar, soysuzlar 27.

esāmī : (< Ar.) adlar, namlar 33, 34, 35.

esb : (< Far.) at, beygir 47.

esbāb : (< Ar.) vasıtalar, lazımalar 11.

eşʿār : (< Ar.) vezinli ve kafiyeli sözler 23, 27, 33, 43.

ét- : yapmak, etmek, kılmak 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 28, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47.

evāmir : (< Ar.) buyruklar, emirler 9.

evvel : (< Ar.) önce, ilk, birinci 3, 7, 18, 30, 31, 38, 39, 40, 41, 42, .

evzān : (< Ar.) vezinler, ölçüler 33, 35.

eyle- : etmek, yapmak 3, 4, 5, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 22, 25, 27, 38, 43, 44, 45.

F.

faḫr : (< Ar.) övünme, büyüklenme 44.

fā’ide : (< Ar.) yarar, kâr 5, 9,13, 14, 16, 18, 28.

fā’iḳa : (< Ar.) fevkinde bulunan, manevî olarak üstünde olan 2.

fā‘il : (< Ar.) eden, yapan, işleyen 5, 6, 7, 13.

Fārisī : (< Ar.) İran dili, Farsça 2, 3.

farṭ : (< Ar.) aşırı, aşırılık 31.

fāṣıla : (< Ar.) aralık, ara 32, 37.

faṣl : (< Ar.) ayrıntı, ayırma bölüm 4, 5, 11.

fażā’il : (< Ar.) erdemler, güzel vasıflar 11.

feḥvā : (< Ar.) mana, kavram 43.

felek : (< Ar.) gökyüzü, sema 30.

fem : (< Ar.) ağız 31.

fenā : (< Ar.) yok olma, yokluk 29.

ferāġat : (< Ar.) vaz geçme, el çekme 21, 22.

feres : (< Ar.) at 47.

Ferhād : Ferhad ü Şirîn hikâyesinin erkek kahramanı 25.

feṣāḥat : (< Ar.) anlatışta düzgünlük ve açıklıkla birlikte amaca uygunluk 2.

feyyāż : (< Ar.) bolluk ve bereket veren, Allah 4.

fiḳarāt : (< Ar.) küçük hikayeler, kıssalar 14, 22, 44.

fiḳra : (< Ar.) kısa hikaye, masal 11, 21.

fi‘l : (< Ar.) iş, kar, amel, zamanla ilgili olup manaya yol açan kelime 5, 7, 8, 9, 10, 24.

fī’l-aṣl : (< Ar.) aslında 2.

fil-cümle : (< Ar.) nihayet, sonunda 10.

fikr ét- : (< Ar.) düşünmek 27.

fuhūm : (< Ar.) anlama, anlayış 21, 22.

fuṣūl : (< Ar.) fasıllar 4.

fünūn : (< Ar.) fenler, ilimler 3.

fütūr : (< Ar.) zayıflık, gevşeklik 13, 14.

G.

ġabī : (< Ar.) anlayışsız, ahmak 12.

ġaddār : (< Ar.) merhametsiz, zulmeden 29.

ġā'ib : (< Ar.) görünmeyen, hazır olmayan 8.

ġam : (< Ar.) keder, tasa 26.

ġarābet : (< Ar.) gariplik, tuhaflık 12, 16.

ġarībe : (< Ar.) evvelce görülmemiş, şaşılacak şey 16.

ġayr : (< Ar.) ayrı, başka, özge 3, 16, 26.

ġazel : (< Ar.) vezin ve kafiye bakımından birbirleriyle uyumlu olup dört beyit ile on beyit arasında değişen hacime sahip şiir, Klasik Türk Edebiyatında beş ile on beş beyit arasında değişen, ilk beytinin dizeleri birbiriyle, sonraki beyitlerinin ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklı, en çok lirik konularda yazılan nazım biçimi 31, 32.

gerçi : (< Ar.) her ne kadar, ise de 3.

gerdiş : (< Far.) dönüş, dönme, dolaşma 28.

gevher : (< Far.) elmas, cevher 21.

gibi : -e benzer 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45.

gil : (< Far.) balçık, su ile ıslanmış toprak 41.

girān-bahā : (< Far.) kıymetli, değerli 21.

görül- : göz yardımıyla bir şey, bir varlık algılanmak, seçilmek 3.

gūne : (< Far.) türlü, çeşitli 25.

gūş : (< Far.) kulak, işitme, dinleme 39.

güftār : (< Far.) söz 2.

gül : (< Far.) çiçek, gül 24, 31, 41.

gün : (< Far.) gündüz 30.

güzel : biçimindeki uyum ve ölçülerindeki denge ile hoşa giderek hayranlık uyandıran 3, 33.

H.

ḫaber : (< Ar.) Arap dil bilgisinde, isim cümlelerinde yüklem vazifesi gören kelime veya kelime öbeği 5, 6, 7.

ḫabl : (< Ar.) habn ve tay zihaflarının birleştirilmesi 37.

ḫabn : (< Ar.) kelimedeki ikinci sakinin düşmesi 6, 36.

ḫˇāce : (< Far.) hoca, bilgin; tüccar 43.

ḫafīf : (< Ar.) bir harfi müteharrik ile bir sakine denilir 32, 33, 34, 35, 36, 37.

ḥaḳīḳat : (< Ar.) birşeyin aslı, esası 16, 17.

ḥaḳīḳī : (< Ar.) gerçek, asıl 17, 18.

ḫāk-pāy : (< Far.) ayak toprağı, tozu 46.

ḫalʿ : (< Ar.) soyma, tahttan indirme 37.

ḫāl : (< Far.) ben 31.

ḥāl : (< Ar.) şimdiki zaman 7, 10, 12, 14, 16, 18, 21, 22.

ḥalbuki : (< Ar.) öyleyken, hakikat şu ki 45.

ḥāliyet : (< Ar.) hâle mensup, şimdiki 17.

ḫalḳ : (< Ar.) yaratma, yaratılma 25, 27.

ḥall : (< Ar.) çözme, çözülme, şiiri nesre çevirme 40, 44.

ḥamrā : (< Ar.) kırmızı, kızıl 31.

ḥancere : (< Ar.) gırtlak 4.

ḫāne : (< Far.) ev, mesken 29.

ḫār : (< Far.) diken 24.

ḫarb : (< Ar.) kef ve harm zihaflarının birleştirilmesidir 35.

ḥarb : (< Ar.) savaş 15.

ḫarc : (< Ar.) sarf, gider 21.

ḥarekāt : (< Ar.) harekeler 22, 24, 26, 38, 40, 41, 42.

ḥarf : (< Ar.) abeceyi meydana getiren işaretlerden her biri 24, 26, 27, 32, 41, 42.

ḫāric : (< Ar.) dış, dışarı 8.

ḫarm : (< Ar.) iki harekeli harfle bir harekesiz harften oluşan kelimenin harekeli olanını aradan çıkarma 35.

ḥasbe'l-īcāb : (< Ar.) durum dolayısıyla, durum icabı 7.

ḥasene : (< Ar.) iyilik, iyi hal, iyi iş 2, 3.

ḥāṣıl : (< Ar.) husule gelen, çıkan, üreyen 5, 8, 12, 14, 23.

ḫaṣiyy : (< Ar.) yarım 28, 29, 30, 31, 30, 31.

ḥaşv : (< Ar.) faydasız söz, fazlalık 38.

ḥaşviyyāt : (< Ar.) konuşma arasında kullanılan şey, meselâ vb. sözler 14.

ḫaṭā : (< Ar.) yanlış, yanlışlık 31.

Ḥātem : (< Ar.) Arap kabileleri arasında tanınmış 'Tayy' kabilesine mensup ve cömertliğiyle meşhur olan 'İbnü Abd-illah bin Saʿd'ın lâkabı 19.

ḥātem : (< Ar.) çok cömert 19.

ḫāṭır : (< Ar.) zihin, fikir 31.

ḫātime : (< Ar.) son, nihayet 4, 5.

ḫāver : (< Far.) gün doğusu 31.

ḥāvī : (< Ar.) kapsayan, içine alan 6, 7, 8, 10, 15, 16, 21, 22, 28.

ḫayriyye : (< Ar.) hayırla ilgili 3.

ḥaẕf : çıkarmak, eski yazıda noktasız harfli kelimelerden manzum, mensur cümle tertipleme 12, 13, 19, 20, 35, 36, 37, 38.

ḥaẕẕ : (< Ar.) kelimenin asli harflerinden harekesiz olanları düşürme 36, 37.

hele : madem, mademki 31.

hemīşe : (< Far.) daima, her vakit, her zaman 30.

hem-renk : (< Far.) rengi bir 31.

hemze : (< Ar.) Arapça'da elifin adı 40.

her : (< Far.) hep, bütün 3, 6, 7, 11, 14, 22, 25, 38, 45.

ḥesāb : (< Ar.) hesap, sayma, artimetik 8.

hetm : (< Ar.) hazf ve kasr zihaflarının birleştirilmesidir. Örn: Mefāʿīlün aṣlından feʿūl gibi 36.

hey'et : (< Ar.) şekil, suret, hal; kurul 27.

hezār : (< Far.) binlerce, çok sayıda 3.

hezec : (< Ar.) aruz bahirlerinden biri 32, 34.

ḫıdmet : (< Ar.) hizmet 3.

hilāl : (< Ar.) yeni ay 31.

himmet : (< Ar.) yardım, kayırma 2, 25, 30.

ḫiṭābet : (< Ar.) hatiplik, güzel söz söyleme 10.

ḫubn : (< Ar.) hubn ve harm zihaflarının birleştirilmesidir 37.

Ḫudā : (< Far.) Allah 27.

ḥudūs̱ : (< Ar.) sonradan peyda olan 5.

ḥulḳūm : (< Ar.) boğaz 4.

ḥulūl : (< Ar.) gelip çatma, girme 26.

ḥurūf : (< Ar.) harfler 23, 24, 39, 40, 41, 42.

ḥuṣūl : (< Ar.) türeme, çıkma 8, 9, 15.

ḫuṣūṣ : (< Ar.) konu, bakım, şekil, yol 2.

ḫuṣūṣiyet : (< Ar.) ahbablık, yakınlık 17.

ḥüccet : (< Ar.) senet, vesika, delil 23.

ḥükm : (< Ar.) emir, komuta 5, 6.

hüner : (< Far.) beceri isteyen ustalık, beceriklilik 7, 17, 32.

I.

ısḳāṭ : (< Ar.) düşürme, düşürülme 36, 37, 38, 39, 40.

ıṭlāk : (< Ar.) salıverme, koyuverme 19, 27, 28.

ıṣṭılāḥ : (< Ar.) ilim sözü, tabir, terim 32.

İ.

ʿibāre : (< Ar.) cümle, paragraf, bir metinden çıkarılmış birkaç satır 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15,16, 17,19, 20, 21, 22, 23, 43, 44, 45, 46 .

ʿibāret : (< Ar.) meydana gelmiş, toplanmış; bir şeyden teşekkül etmiş 4, 5, 38, 39, 40, 44.

iblāġ : (< Ar.) vardırma, vardırılma 45.

ibtidā : (< Ar.) başlama, başlangıç 2, 38.

ibtidār : (< Ar.) bir işe çabuklukla başlama 2.

īcāb : (< Ar.) lazım gelme, gerek 12.

īcād : (< Ar.) vücuda getirme, getirilme 8.

īcāz : (< Ar.) sözü kısa söyleme, az sözle çok mana anlatma 12, 13.

ictimāʿ : (< Ar.) toplanma, bir araya gelme 36, 37.

iddiāʿ : (< Ar.) haklı haksız bir hükümde ayak direme 45, 46.

idrāk : (< Ar.) anlayış, akıl erdirme 12.

ifāde : (< Ar.) anlatma, anlatış 4, 5, 10, 12, 13, 16, 17, 45, 47.

ifāde-i merām : (< Far.) meramını anlatma, kitaplara yazılan önsöz 4.

ifāde-i taḥrīriyye : (< Far.) yazı ile anlatış 10.

ifhām : (< Ar.) anlatma, anlatılma, bildirme 12.

ifrāġ : (< Ar.) şekillendirme 5.

ifrāz : (< Ar.) bir bütünden bir parça ayırma 45.

iḥsān : (< Ar.) iyilik etme, bağış, bağışlama 4, 21, 30.

iḥtimāl : (< Ar.) mümkün olma, mümkünlük, olabilirlik 8.

iḥtiraz : (< Ar.) sakınma, çekinme 12.

īhām : (< Ar.) iki manalı kelimelerden en az kullanılan manayı bilerek kullanma 44, 46.

īhām-ı ḥasen : (< Ar.) güzel olan manayı bilerek kullanma 46.

īhām-ı ḳabīḥ : (< Ar.) edep ve terbiye dışı olan manayı bilerek kullanma46.

iḫbār : (< Ar.) haber verme, bildirme, anlatma 7, 8.

iḫbārī : (< Ar.) habere ait, haberle ilgili 8, 10, 11.

ihdā’ : (< Ar.) hediye verme, hediye etme 2, 46.

iḫṭār : (< Ar.) hatırlatma, dikkatini çekme 9.

iḫṭārāt : (< Ar.) hatırlatmalar 9.

iḫtiṣār : (< Ar.) kısaltma, sadeleştirme 12, 13.

iḫtiyār : (< Ar.) seçme, seçilme 14.

iḳbāl : (< Ar.) birine doğru dönme, baht, işlerin yolunda gitmesi 20, 21, 22, 42.

iki : iki 5, 6, 7, 8, 18, 19, 24, 28, 30, 32, 33, 36, 38, 40, 42, 44, 46.

ikmāl : (< Ar.) tamamlamak, bitirmek, mükemmelleştirmek 7.

iḳtibās : (< Ar.) bir söz veya yazıyı olduğu gibi veya kısaltarak almak, birisinden ilmen istifade etmek, istifade suretiyle almak, ödünç alma 40, 43.

iktisāb : (< Ar.) kazanma, edinme 4.

ʿilāve : (< Ar.) bir şeye eklenen, katılan 5, 6, 7, 8, 13, 14, 29, 30, 31.

ile : beraberlik, araç, sebep veya yalın durum anlatan cümleler yapar 2, 4, 5, 6, 7, 10, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 31, 32, 33, 36, 40, 41, 46.

ileyh : (< Ar.) ‘erkek olan tek kişiye’ : ona 13, 14, 19.

ʿillet : (< Ar.) Arapça gramerde, bir kelimenin harfleri arasında illet harflerinden birinin olması hali 35, 36, 38.

ʿilm : okumakla veya görmek ve dinlemekle veya ihsan-ı Hak'la elde edilen malumat, bilmek, idrak etmek. 8, 21, 41, 45.

iltimās : (< Ar.) kayırma 9.

iltizāmī : (< Ar.) kendi için lüzumlu sayma 9.

īmā : (< Ar.) işaret 46.

ʿimāret : (< Ar.) mamuriyet, bayındırlık 29.

imdi : şimdi 4, 9, 29, 33, 38.

imlā : (< Ar.) bir dilin cümlelerini, kelimelerini doğru yazma bilgisi 24.

imsāk : (< Ar.) bir şeyden el çekme 4.

imtiyāz : (< Ar.) başkalarından ayrılma, farklı olma 11.

ʿināyet : (< Ar.) iyilik, yardım, lütuf 4, 21, 44.

ʿind : (< Ar.) nezd, kat 16, 46.

inhizām : (< Ar.) bozulma, yenilme 30.

inşā : (< Ar.) yapma, yapılma, dilek kipleri 7, 8, 9, 10, 11.

inşā’ī : (< Ar.) yapıya ait, dilek kipiyle ilgili 8, 10, 11.

īrād : (< Ar.) getirme, söyleme 5, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 35, 43, 45, 46.

irāde : (< Ar.) dileme, isteme, emir, ferman 18.

īrāṡ-ı meserret : (< Ar.) sevinç verme 20.

ʿirfān : (< Ar.) bilmek, anlayış, tecrübe ve zekâdan ileri gelen zihnî kemal 4, 45.

irsāl : (< Ar.) gönderme, yollama 4.

irsāl-i meṡel : (< Ar.) konuşurken yahut yazarken meşhur hikmetli sözleri kullanmak 44, 47.

iṣāġa : (< Ar.) kalıba dökme 5.

īṣāl : (< Ar.) ulaştırma, vardırma 45.

īṡār : (< Ar.) ikram, cömertlik 2.

iṡbāṭ : (< Ar.) şahit ve delil göstererek doğrusunu meydana çıkarma 39.

ise : -imek fiilinin şartı, oysa 3, 6, 7, 9, 11, 14, 25, 27, 38, 46.

isim : ad 4, 6.

iskān : (< Ar.) sakin kılma, yerleştirme 37.

istiʿāre : (< Ar.) bir kelimenin manasını eğreti olarak başka bir kelime hakkında kullanma 17, 18, 19.

istiʿāre-i mekniyye : (< Ar.) bir teşbihten müşebbehün bih (kendisine benzetilen) kaldırılarak yalnız müşebbehin(benzeyen) söylenmesiyle meydana gelen istiare 18, 20.

istiʿāre-i muṣarraḥa : (< Ar.) bir teşbihten müşebbeh kaldırılarak müşebbehün bihin söylenmesiyle meydana gelen istiare 18, 20.

istidʿā : (< Ar.) yalvararak isteme, dilekçe 9.

istifhāmī : (< Ar.) soruya ait 8, 9.

istiḥṣāl : (< O.) hasıl etme, meydana getirme 4.

istiʿlā’ : (< Ar.) yükselme, üste çıkma 9.

istiʿmāl : (< Ar.) yerinde, güzel kullanma 16, 17, 18, 20, 33.

istimrār: (< Ar.) devam etme, sürme 6.

istirāḥat : (< Ar.) rahat etme, dinlenme 23.

işʿār : (< Ar.) yazı ile bildirme, haber verme 7, 8.

işāret : (< Ar.) bir şeyi gösterme 43, 44, 46.

işāret ét- : (< Ar.) gösterme eylemi 43.

işbu : bu, işte bu 35, 39.

işkāl : (< Ar.) müşküllük, güçlük 21.

iştihār : (< Ar.) şöhretlenme, şöhret bulma 2.

iʿtibāriyle : (< Ar.) saygı gösterme 6.

iṭnāb : (< Ar.) konuşurken, fazla tafsilât vermek, lüzumundan fazla sözü uzatmak 12, 13, 14.

ittifāḳ : (< Ar.) uyuşma; sözleşme 19, 22, 24, 26, 44.

ittiḥād : (< Ar.) bir olma, birleşme 22, 24, 26, 44.

ityān : (< Ar.) söyleme, ispat 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20, 45.

īżāḥ : (< Ar.) açık, apaçık anlatma 14.

īżāḥāt : (< Ar.) açıklamalar 15, 19.

iẕāle : (< Ar.) giderme, yok etme 38.

iẕʿān : (< Ar.) anlayış, kavrayış 4.

iżmār : (< Ar.) saklama, gizleme37.

ʿizzet : (< Ar.) yücelik, ululuk, üstünlük 17.

K.

ḳabīḥ : (< Ar.) çirkin, fena 46.

ḳabīl: (< Ar.) türlü, gibi, benzer 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 28, 29, 30, 32.

ḳabż : (< Ar.) erkanı asliyeden beşinci sakini hazf etmek 35, 36.

ḳadd : (< Ar.) boy 31.

ḳader: (< Ar.) alın yazısı, yazgı 25.

ḳadr : (< Ar.) değer, itibar 11.

ḳāfiye : (< Ar.) şiirde dizelerin sonunda tekrarlanan ve aynı sesi veren hecelerin benzeşmesi, uyak 21, 23, 24, 26, 28, 29.

ḳaḥbe : (< Ar.) dönek. 29.

ḳal- : olduğu yeri ve durumu korumak 2.

ḳalb : (< Ar.) ‘vav’ ve ‘ye’ harflerini ‘elif’e, ‘elif’i ‘vav’ veya ‘ye’ye yahut ‘vav’ ile ‘ye’ harflerini birbirine çevirme 42, 43, 44.

ḳalem : (< Ar.) yazmak, çizmek gibi işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç 31.

ḳāmet : (< Ar.) boy, endam 31.

kāmil : (< Ar.) yetkin, erişkin, eksiksiz, ağır başlı 32, 33, 34.

ḳanġı : hangi 3, 8, 38.

ḳarīb : (< Ar.) yakın, yakın olan 32, 33, 34, 46.

ḳarīne: (< Ar.) güç anlaşılır bir şeyi anlamaya çözmeye sebep olan hâl, ipucu 17.

ḳaṣr : (< Ar.) köşk, saray 29, 35, 36.

kātib : (< Ar.) yazan, yazıcı 7, 9, 41.

ḳavā‘id : (< Ar.) kaideler, usuller 2, 3, 5, 6, 7.

ḳavā’id-i ṣarfiyye : (< Ar.) dilbilgisi kuralları 3.

ḳavālib : (< Ar.) kalıplar 5.

ḳayd : (< Ar.) şart 21, 22, 23, 26.

ḳażā: (< Ar.) olacağı ezelden Allah tarafından takdir olunan şeylerin vukua gelmesi 23.

ḳaẓıyye : (< Ar.) iş, husus, madde 3.

keder : (< Ar.) acı 30.

kef : (< Far.) köpük 35.

kelām : (< Ar.) söz.4, 5,7, 12, 13, 14,15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 28, 32, 43, 45, 46.

kelām-ı nefsī : (< Ar.) içten konuşma 5.

kelāmiyye : (< Ar.) söze ait 40.

kelimāt : (< Ar.) kelimeler, sözler 12, 17.

kelime : (< Ar.) anlamı olan ses veya ses birliği, söz 4, 17, 27, 42.

kemāl : (< Ar.) bilgi ve erdem bakımından olgunluk 21.

kemālāt : (< Ar.) insanın bilgi ve ahlak güzelliği bakımından olgunluğu 21.

kendi : iyelik ekleri alarak kişilerin öz varlığını anlatmaya yarar 3, 23.

kerīmāne : (< Ar.) kerim olan, kerim sahibine yakışır surette 27.

kesb : (< Ar.) çalışıp kazanma 2, 3.

kesf : (< Ar.) yedinci müteharriki düşürmek 37.

kes̠īre : (< Ar.) çok 22, 44.

keştī : (< Far.) gemi 25.

keyfiyet : (< Ar.) nitelik 4, 33.

kez̠ālik : (< Ar.) bu da öyle 5, 6, 7, 25, 29, 30, 40.

ḳıble-nümā : (< Ar.) kıbleyi, güneyi gösteren alet 27.

ḳılın- : yapılmak, edilmek 2, 3, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 26, 35, 43, 44, 46.

ḳır- : kırmak 31,46, 47.

ḳıṭʿa : (< Ar.) parça, kısım, cüz, bölük 3, 4, 30.

ḳısım : (< Ar.) parçalar halinde olan 8, 12, 13, 21, 22, 24, 40, 45, 46.

ḳıṣṣa : (< Ar.) hikaye, masal destan anlamlı fıkra, rivayet 39, 43.

ḳıyās : (< Ar.) karşılaştırma, mukayese etme 33.

ki : (< Far.) bir cümle içindeki isim veya zamiri bir cümleciğe bağlar 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46.

kibār : (< Ar.) duygu, davranış ve hareket bakımından ince zarif 45.

kināye : (< Ar.) imalı, üstü kapalı söz, bir sözün hem gerçek hem mecaz anlamıyla kullanılması 6, 7, 17, 18.

Kirdgār : (< Far.) Allah, Tanrı, Yaradan 2.

kitābet : (< Ar.) katiplik, yazma işi 10.

kiz̠b : (< Ar.) yalan, uydurma 7, 8, 46.

ḳula : boz ile kızıl arası at rengi 46, 47.

Ḳur’ān-ı Kerīm : (< Ar.) son peygamber Hz. Muhammed’e Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla indirilen îlahî kitap 43.

ḳurb : (< Ar.) yakın olma hâli 15.

ḳuṣūr : (< Ar.) eksiklik, noksanlık 4.

ḳuvvet : (< Ar.) bir fiili yapabilmeyi, bir tesire karşı koyabilmeyi sağlayan maddi veya ruhî hâl 2, 45, 46.

kübrā : (< Ar.) ululuk, azamet 32.

külliyet : (< Ar.) bütün olma hâli, bütünlük 17.

L.

lā beḳā : (< Ar.) bakî olmayan, sonu olan 42.

la'l : yakuta benzeyen kırmızı renkli değerli taş 31.

lafıẓ : (< Ar.) kelime, söz 4, 5, 6, 7, 9, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 40, 41, 42, 46, 47.

lafẓī : (< Ar.) lâfza ait olan, lâfızla ilgili 20.

lām : (< Ar.) Osmanlı abecesinde l harfi 24.

lā yetecezzā : (< Ar.) bölünmez, parçalanmaz 31.

lāyıḳ : (< Ar.) bir şeye sahip olmayı hak etmiş olan 2.

lāyıḳıyla : (< Ar.) gerektiği gibi 3.

lāzım : (< Ar.) lüzümlu olan, gerekli, gereken 18, 23, 39.

lāzıme : (< Ar.) yapılması gereken şey, vazife 12, 38, 43.

lāzımiyet : (< Ar.) gerekli olma durumu 18.

leb : (< Ar.) dudak 25, 31.

lehviyyāt : (< Ar.) eğlenceler, oyunlar 21.

le'īmāna : (< Ar.) adice 27.

leyāl : (< Ar.) geceler 30.

lisān : (< Ar.) anlaşma gayesiyle kullanılan işaretler sistemi, dil 2, 3, 4, 15, 19, 24, 39, 40, 44, 45.

lisān-ı 'azbü'l-beyān : (< Ar.) söylenişi tatlı dil; Türkçe 2.

lisān-ı māder-zād : (< Ar.) ana dil 2.

liyāḳat : (< Ar.) layık olma, uygun bulunma, yararlılık 3.

loḳma : (< Ar.) ağza bir defada alınan yiyecek parçası 25.

Luṭf : (< Ar.) ikram ve yardımda bulunma, iyi yumuşak 27.

M.

maʿānī : (< Ar.) mana ile ilgili olan 4, 5, 9, 12, 13, 15, 17, 44.

maʿa't-teessüf : (< Ar.) yazık ki 3.

madde : (< Ar.) bir cismi oluşturan unsur, maya, cevher 45, 46, 47.

māder-zād : (< Far.) anadan doğma, tabiî 3.

maʿdūm : (< Ar.) mevcut olmayan, bulunmayan 30.

mā-fī'l-bāl : (< Ar.) yürekteki istek, arzu 10.

māh : (< Far.) sevgili, güzel, ay 31, 44.

maḥal : (< Ar.) yer, mekan 13, 16, 17, 18.

maḥāmid : (< Ar.) şükürler, senâlar, medihler 2.

maḫāric : (< Ar.) mahreçler, çıkışlar 15.

maḥbūbe : sevilen kimse 20.

maḥsūb : hesaplanmış, sayılmış 39, 40.

maḫṣūṣ : (< Ar.) başkasında bulunmayan, bir şeye veya kişiye has olan 33.

maḫṣūṣa : (< Ar.) mahsus, hususî 4.

maḥsūsāt : (< Ar.) duyularımızla hissettiğimiz şey 4.

maḥv : (< Ar.) harab olma, yıkılma, ortadan kalkma, çökme, bozulma 30.

mā-ḳabl : (< Ar.) önceki, evvelki 24, 26.

maḳāle : (< Ar.) belli bir konu üzerinde yazanın kesin kanaatini ifade eden uzunca gazete veya dergi yazısı 10.

maḳām : (< Ar.) yer, mekan, durak, mevki 7, 10, 17, 18, 19, 35,45.

maḳbūl : (< Ar.) kabul gören, alınan, reddedilmeyen, beğenilen 12, 13, 14, 15, 16, 40, 45, 46.

maḳṣūd : (< Ar.) kast edilen, murad olunan 12, 13, 15, 16.

maʿḳūlāt : (< Ar.) akıl yoluyla kavranabilir, anlaşılabilir şeyler 4.

maḳūle : (< Ar.) cins, çeşit, 15, 16, 46.

maʿkūs : (< Ar.) ters dönmüş, zıt 42.

maʿlūm : (< Ar.) belirli, bilinmez olmayan, bilinen 4, 5, 6, 7, 11, 16, 20, 21, 22, 32.

maʿnā : (< Ar.) bir kelime, söz hareket veya işaretin ifaade ettiği şey, anlam 16, 17, 18, 20, 40, 41, 42, 44, 45, 46.

maʿnen : (< Ar.) manevî bakımdan, manevî yönden 40, 44, 46.

maʿrıż : (< Ar.) bir şeyin bildirildiği, arzolunduğu makam 10.

maʿrifet : (< Ar.) kendine has ustalık, maharet, hüner 17, 23.

maṣādır : (< Ar.) fiillerin olumlu veya olumsuz olabilen fakat şahıs ve zaman ifaade etmeyen asıl şekilleri 6, 7.

maṭlūb : (< Ar.) talep edilen, aranan 47.

maʿṭūf : (< Ar.) bir tarafa yönelmiş, yöneltilen 10.

mecāz : (< Ar.) bir sözün gerçek manasında kullanılmayıp ilgi ve benzerlik bağı bulunan başka bir manada kullanılması, gerçek olmayan 16, 17.

mecāz-ı mürsel : (< Ar.) benzetme gayesi güdülmeden yapılan mecaz 18.

mecāzī : (< Ar.) mecazla ilgili, mecaza ait 17, 18.

meclis : (< Ar.) topluluk, heyet, cemiyet 25.

mecmūʿ : (< Ar.) toplanmış, yığılmış, bir araya gelmiş 19, 28, 33, 38.

Mecnūn : (< Ar.) meşhur mesnevi kahramanı, deli 25.

meczūm : (< Ar.) kat'i karar verilmiş, son harfi harekesiz okunan kelime cezimli kelime 21, 22.

medḥ : (< Ar.) övme, iyi taraflarını anlatma, sena, sitayiş 27, 31.

medīd : (< Ar.) uzun, uzun süren, uzun zaman devam eden 3, 32, 34.

mefṣūl : (< Ar.) fasl olunmuş, ayrılmış 11.

mekteb : (< Ar.) eğitim ve öğrenim kuruluşu 16.

mektūb : (< Ar.) haberleşme maksadıyla yazılan kağıt, name 42.

mektūm : ketmolunan, saklanan 42.

melāl : (< Ar.) keder, hüzün, can sıkıntısı 13, 14.

melḥūẓ : (< Ar.) umulan, beklenen, hatıra gelen 9, 19, 47.

melzūm : (< Ar.) bir şeyden meydana gelen, bir şeyin icabı olan 18.

memleket : (< Ar.) bir devletin idaresindeki topraklar, ülke 3.

Mennān : (< Ar.) nimetlendiren, ihsan eden, Allah'ın sıfatlarından 4.

mensūb : (< Ar.) bir kişi veya şeyle ilişkisi olan 3.

menṡūr : (< Ar.) manzum olmayan, nesir halinde yazılmış olan 20, 21, 22, 28.

merʿ : (< Ar.) hükmüne riayet edilen, uyulan, hükmü geçen 7.

merāret : (< Ar.) acılık 26.

merātib : (< Ar.) dereceler, basamaklar 14, 15.

merdūd : (< Ar.) reddedilmiş, kovulmuş, atılmış 45.

merʿiyye : (< Ar.) yürürlükte olan 7.

meṡele : (< Ar.) halli güç iş, cevabı istenen soru 43.

meṡnevī : (< Ar.) her beytinin mısraları kendi arasında kafiyeli nazm şekli 29.

mestūr : (< Ar.) örtülü, örtülmüş, kapalı, perdeli 4.

meşaḳḳat : (< Ar.) sıkıntı, zahmet, güçlük 2, 3.

meşhūd : (< Ar.) müşahade olunan, gözle görünen 3, 23.

meşhūr : (< Ar.) şöhretli, adı yaygınlık kazanmış 2, 40.

meşhūr-ı āfāḳ : (< Ar.) dünyaca ünlü 2.

meşīme : (< Ar.) dölyatağı, etene 30.

meşrūḥ : (< Ar.) şerhedilmiş, açıklanmış 4, 10, 11, 33, 39.

metāʿ : (< Ar.) mal, servet, ticarî değeri olan mal 29.

mevdūʿ : (< Ar.) tevdi olunmuş 4.

mevḳūf : (< Ar.) tevkif edilmiş, tutulmuş 2.

mevḳūfun ʿaleyh : (< Ar.) kendisine şart koşulmuş 2.

mevṣūf : (< Ar.) bir sıfatla tavsif edilen 6.

mevżūʻa : (< Ar.) vaz olunmuş, konulmuş, yerleştirilmiş, ele alınan üzerinde durulan husus 2, 4, 6, 20, 23.

mevzūn : (< Ar.) vezinli, tartılı, ölçülü 23, 31, 32.

meyl : (< Ar.) bir tarafa doğru eğilme, sarkma 3.

mezbūr : (< Ar.) zikredilen, söylenen 2, 3, 4, 9, 10, 17, 18, 20, 29, 30, 44.

meziyet : (< Ar.) bir kişiyi başkalarından ayıran ve yücelten vasıf, üstünlük 11.

meẕkūr : (< Ar.) zikredilen, adı geçen, anılan 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47.

mıṣrāʻ : (< Ar.) bir beytin satırlarından her biri, bir satırlık manzum söz 28, 34, 38, 39, 40, 43, 44.

mihmān-nüvāz : (< Far.) misafir taltif eden 18.

miḥnet : (< Ar.) sıkıntı, zahmet, eziyet 26.

mihr : (< Far.) güneş 30.

millet : (< Ar.) topluluk, cemaat 3.

mīm : (< Ar.) Osmanlı abecesinde m harfi; alamet işaret 25, 26.

min ġayri ḥaddin : (< Ar.) haddim olmayarak 3.

miṡāl : (< Ar.) örnek, nümune, model 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 43, 45.

miyān : (< Far.) orta, ara, meyan, miyane 21, 26, 38, 45.

miʻyār : (< Ar.) ölçü, bir şeyin kıymet ve vasfını gösterir olan 2, 4.

mīzān : (< Ar.) ölçü, ayar 32.

mūcib : (< Ar.) icap eden, gereken 17.

muʻcize : (< Ar.) peygamberler tarafından gösterilen, fevkalade ve harikulade hal ve hareket 44.

mufaṣṣal : (< Ar.) tafsilatlı, etraflı, uzun uzadıya açıklanan, anlatılan 14.

muġāyir : (< Ar.) uygun olmayan, başka türlü 16, 40.

muḥāl : (< Ar.) gerçekleşmesi imkansız olan 45.

muḫālif : (< Ar.) bir fikir veya harekete karşı olan, zıt 16, 44.

muḥassenāt : (< Ar.) güzellikler, iyilikler 4, 5, 40, 44, 46.

muḫāṭab : (< Ar.) hitap edilen, kendisine söz söylenen 4, 5, 10, 12, 13, 14.

muḫill : (< Ar.) bozan, sakatlayan 12.

muḥkem : (< Ar.) tahkim edilmiş, sağlamlaştırılmış 29.

muḫtār : (< Ar.) seçilmiş, seçkin 2.

muḫtel : (< Ar.) bozuk, bozulmuş 13, 16.

muḫtelif : (< Ar.) aynı çeşitten olmayan birbirine uymayan 11, 14, 29, 40, 41.

muḥtemel : (< Ar.) olması mümkün, ihtimal dahilinde 8.

muʿḳad : (< Ar.) sıkıntılı, sıkışık, takid edilmiş 16.

muḳayyed : (< Ar.) kaydedilmiş, kayıtlı 24, 26.

muḳtaḍab : (< Ar.) aruz bahirlerinden biri 32, 34.

muḳteżā : (< Ar.) lazım gelen, icap eden 10, 11, 12, 15, 16, 28.

mūr : (< Ar.) karınca 39.

murād : maksad, arzu, dilek 4, 10, 12, 13, 16, 29, 46, 47.

muraṣṣaʿ : (< Ar.) nazım veya nesirde mısra veya cümleler arasında vezin ve kafiye hünerine dayanan parça 22.

muṭarraf : (< Ar.) yalnız fasılalar sonundaki harfte birliktelik bulunan seci 22.

mutaṣavver : tasavvur edilmiş, tasarlanmış 5, 9, 44.

mutavassıṭ : (< Ar.) tavassut eden, araya giren 12.

mutażammın : (< Ar.) içine alan, havi 44, 46.

muʿteber : (< Ar.) itibarlı, itibarlı olan, kıymetli 9, 14, 15, 16, 19, 21, 23, 26, 39, 40, 46.

muʿteriż : (< Ar.) itiraz eden, itirazcı 14.

muttaḥid : (< Ar.) birleşmiş, birlik oluşturmuş 10, 29, 30, 31.

muvaffaḳıyet : (< Ar.) muvaffak olma, başarma, başarı 3.

mużāf-ün ileyh : (< Ar.) isim tamlamalarında ‘belirten’ 15.

mużāriʿ : (< Ar.) aruz bahirlerinden birinin adı 32, 34.

mübālaġa : bir konu veya işde lüzumundan fazla ileriye gitme, büyütme 19,44, 45.

mübāşeret : (< Ar.) girişme, başlama 3, 43.

mübtedā : (< Ar.) isim cümlelerinde fail, özne 5, 6.

mücānis : (< Ar.) aynı cinsten 40.

mücerred : (< Ar.) cisim halinde bulunmayan, tecrid edilmiş 3, 24.

müctes̱ : (< Ar.) aruz bahirlerinden birinin adı 32, 34.

müddet : (< Ar.) bir şeyin devam ettiği zaman parçası 3.

mü’essese : (< Ar.) tesis edilmiş, kurulmuş olan, kuruluş; kafiye çeşidi 24, 26.

müfād : (< Ar.) mana, kavram 43.

müfred : (< Ar.) tek, yalnız, iki mısrayı birbiriyle kafiyeli olmayan müstakil beyit 29, 30, 31.

mültezem : (< Ar.) gerekli görülen 38.

mümill : (< Ar.) üretilmiş, fazlalaştırılmış 13, 14.

mümkün : (< Ar.) imkân dahilinde olan, kabil 45.

münāsebet : (< Ar.) ilgi, alaka, yakınlık 10, 11, 17, 45,.

münāsib : (< Ar.) uygun, yaraşır 17, 19, 35.

münderic : (< Ar.) dercolunmuş, içine yerleştirilmiş 11, 17, 35.

münḳasım : (< Ar.) taksim edilmiş, ayrılmış 8, 12, 13, 18, 21, 22, 24, 40, 45, 46.

münseriḥ : (< Ar.) aruz bahirlerinden biri 32, 34.

müreddef : (< Ar.) kafiye çeşidi, redifli 24, 26.

mürekkeb : (< Ar.) terekküp etmiş, iki veya daha fazla şeyin karışmasından meydana gelmiş 2, 11, 24, 26, 33.

müretteb : (< Ar.) tertip edilmiş, düzenlenmiş 5, 9.

mürüvvet : (< Ar.) erlik, mertlik 27.

müsāvāt : (< Ar.) her bakımdan aynı derecede olan 12, 15.

müsāvī : (< Ar.) aynı hâl ve derecede, farksız, eşit 15.

müsebbib : (< Ar.) sebep olan, ortaya çıkmasına yol açan 17, 18.

müsecca' : (< Ar.) secili 22.

müsellem : (< Ar.) herkes tarafından kabul edilen, tasdik olunan 2, 3.

müste'ār : (< Ar.) kendine ait olmayan, takma 29.

müstehcen : (< Ar.) edep ve ahlâk dışı 46.

müşābehet : (< Ar.) benzeme, benzeyiş 18, 19.

müşābih : (< Ar.) aralarında benzerlik bulunan şeylerden her biri, benzer 40.

müşāhede : (< Ar.) bir şeyi gözle görme 3.

müşākil : (< Ar.) aruz bahirlerinden birinin adı 32, 33, 34 .

müşebbeh : (< Ar.) teşbih edilen, benzetilen 19, 20.

müşebbehün bih : (< Ar.) kendisine benzetilen 19, 20.

müşk : (< Far.) misk, ceylanların karnından çıkarılan güzel kokulu, siyah renkli, koyu kıvamlı madde 31.

müştemil : (< Ar.) şümulüne alan, saran, kavrayan 4, 11, 13, 14, 19, 21, 31, 38, 39, 43.

müşterek : (< Ar.) ortaklaşa, elbirliği ile 19.

müştereken : (< Ar.) birlikte, beraberce 33.

müta'āḳib : (< Ar.) birbirinin ardından gelen, takip eden 22.

müṭālaʿa : (< Ar.) bir konuda karar verebilmek için iyice düşünme, mülâhaza 4.

müteʿalliḳ : (< Ar.) ait ve mensup bulunan, münasebetli 19.

müteʿāref : (< Ar.) bilinen, tanınan 40, 44.

müteʿassir : (< Ar.) güç, zor, çetin 15.

mütedārik : (< Ar.) aruz bahrirlerinden birinin adı 32, 34.

mütefāvit : (< Ar.) aralarında fark olan 12.

müteḥarrik : (< Ar.) harekeli 32, 35, 37.

müteḳārib : (< Ar.) birbirine yakın 34.

müteḳārib : (< Ar.) aruz bahirlerinden birinin adı 32.

mütekellim : (< Ar.) söyleyen, konuşan 4, 5, 9, 10.

mütemmimāt : (< Ar.) tamamlayıcı unsurlar 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14.

mütenāfir : (< Ar.) birbirinden nefret eden, nefret uyandıran 15.

mütenevviʿay : (< Ar.) çeşitli konuları ihtiva eden 3.

mütevaḳḳıf : (< Ar.) duran, bir şeye bağlı olan, aynı hâlde kalan 21.

mütevāliyen : (< Ar.) ara vermeden, süreklilik 15, 32.

mütevāzī : (< Ar.) eşit aralıklarla uzayıp giden, birleşmeyen 22.

müttaḥid : (< Ar.) birleşmiş, birlik oluşturmuş 10, 32.

müzāḥaf : (< Ar.) şiirde vezin zaruretinden, bir harfi düşürülmüş, okunmamış veya uzun iken kısa okunmuş olan bir kelime 38.

N.

nāçīz : (< Ar.) hiç olan, değersiz 39, 46.

nāçīzāne : (< Far.) naçiz olana yakışır tarzda 3.

nādānī : (< Far.) nadanlık 2.

nāfiʿ : (< Ar.) menfaat sağlayan, faydalı 3.

naḥr : (< Ar.) veted-i mefrūk ile bir sebeb-i hafifi düşürmeye denir Örn:

Mefʿūlāt cüz’ünden faʿ gibi kesme 36.

naḥv : (< Ar.) kelimenin birbirine bağlanmasıyla sözün teşkili ilmi, sözdizimi 3, 5 .

nā’ib : (< Ar.) vekil, bir kimsenin yerini tutan, yokluğunda işleri yürüten kimse 5, 6, 7.

nā’ib-i fail : (< Ar.) edilgen fiil öznesi 5.

nā-kām : (< Far.) arzusuna erişemeyen, kâm alamayan 30.

naḳdīne : (< Far.) kıymetli mal, kıymet 3.

naḳl : (< Ar.) aktarma, taşıma 3.

naẓar : (< Ar.) bakma, bakış 7, 25, 35.

naẓm : (< Ar.) şiir 5, 38, 39.

nebāt : (< Ar.) tapraktan çıkan şey, bitki 42.

nebiyy : (< Ar.) Allah’ın habercisi olan peygamber, resul 2.

necm : (< Ar.) yıldız, sitare 30.

nefs : (< Ar.) benlik, insanın kötülüğe meyilli tarafı 5.

nes̱r : (< Ar.) düzyazı 43, 44.

neşr : (< Ar.) yayma, dağıtma, saçma 3.

nevʿ : (< Ar.) türlü, çeşit, tür 4, 5, 7, 11, 17, 21, 24, 32, 38, 40, 42, 45, 46.

nevāl : (< Ar.) talih, kısmet, bağış 21, 22.

nezd : (< Far.) yan, kat, huzur 15.

niʿam : (< Ar.) nimetler 21.

niʿmet : (< Ar.) nimet 21.

nisbet : (< Ar.) oran, iki vaya daha fazla şey arasındaki münasebet, ilgi 7, 31.

nisbī : (< Ar.) ilgili.

nitekim : (< Ar.) nasıl ki, gerçekten, hakikaten 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47.

niyāz : (< Far.) dua, yalvarma, yakarma 4, 9.

niyet: (< Ar.) bir fiili, bir maksat için yapmayı düşünme ve yapmak için yönelme 3.

nūn : (< Ar.) Osmanlı abecesinde n harfi 25, 27.

nūr : (< Ar.) ışık, aydınlık, parlaklık 44.

nūrānī : (< Ar.) nurlu, ışıklı, parlak 4.

nuṭḳ : (< Ar.) söz, kelam, konuşma 5, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 23, 45, 46.

O.

oḳu- : yazılı bir metnin harflerini tanıyarak ne yazıldığını anlamak 2, 3, 7, 8.

ol : o işaret sıfat ve zamirinin eski şekli 3, 24, 26, 31, 38, 41, 42, 43.

ol- : vuku bulmak, maydana gelmek, varlık halini almak 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, .

13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 35, 38, 39, 40, 41, .

42, 43, 44, 45, 46, 47.

olan : vuku bulan, vaki, geçen, olmuş 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 35, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 47.

olun- : olmak fiiline konu teşkil etmek 2, 4, 10, 15, 19, 21, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 38, 40, 44.

'Os̱māniyye : (< Ar.) Osmanlılar'a ait 2, 3, 19.

Ö.

öğren- : bilgi edinmek, bilgi sahibi olmak 3.

ötedenberi : eskiden beri 2.

P.

peder : (< Far.) baba, ata 32.

pek : çok, fazla 2, 16, 46.

pest : (< Far.) alçak, aşağı, yavaş 28.

pīş-gāh : (< Far.) ön taraf 2.

pūşīde : (< Far.) örtünmüş, örtü 4.

R.

raġbet : (< Ar.) itibar, değer verme, ilgi, meyil 2, 3, 4.

rāḥat : (< Ar.) istirahat, dinlenme, serbest 26, 29.

rā’iḳa : (< Ar.) saf, halis 2.

rākiben : (< Ar.) binmiş olduğu halde 14.

rebʿ : (< Ar.) haz ve habn zihaflarının birleştirilmesi 37.

recez : (< Ar.) aruz bahirlerinden biri 32, 34.

red : (< Ar.) kabul etmeme, geri çevirme 46.

redīf : (< Ar.) şiirde kafiyeden sonra tekrarlanan ek veya kelime 27.

refʿ : (< Ar.) Arapça’da bir kelimenin sonunu ötre okuma; yüceltme 2, 36.

remel : (< Ar.) aruz bahirlerinden biri ki her mısra dört failatün den meydana gelir 32, 34.

remz : (< Ar.) bir manayı ifade eden veya delâlet eden şekil, işaret 43, 44.

renc : (< Far.) zahmet, eziyet, sıkıntı 26.

reşk : (< Far.) kıskanma, kıskanmayı uyandıran 31.

revī : (< Ar.) kafiyenin son harfi 24, 25, 26.

re’y : (< Ar.) düşünce sonucu verilen hüküm 23.

riʿāyet : (< Ar.) itibar, sayma, saygı, hürmet 12, 15, 21, 22, 23, 24, 28.

ricā : (< Ar.) dileme, isteme 4, 9.

ridf : (< Ar.) rediften önce gelen, elif, he, ye harfleri 24, 25, 26.

rifʿat : (< Ar.) yükseklik, yücelik, itibar 41.

risāle : (< Ar.) belli bir konuya tahsis edilmiş hacimce büyük olmayan kitap, kitapçık 3, 4, 11, 13, 35.

ruḫsār : (< Far.) yanak, yüz 31.

Rūm : (< Lat.) Anadolu 31.

rūşen : (< Far.) apaçık, aşikar 3.

S.

saʿādet : (< Ar.) mutluluk, kutluluk 21, 22.

saʿādet-ḥāl : (< Ar.) mutluluk, kutluluk 23.

ṣadā : (< Ar.) ses, yankı 4.

ṣaded : (< Ar.) kast, niyet, maksat, esas konu 11.

ṣadr : (< Ar.) ön, baş 38.

ṣafā : üzüntü ve kederden uzak olma, endişesizlik 26, 30.

sā'il : (< Ar.) sual eden, soran 15.

sā'ire : (< Ar.) diğer, başka, öteki 11, 45.

sāḳıṭ : (< Ar.) düşen, düşürücü 39, 40.

sākin : (< Ar.) hareketsiz harfler 32, 35, 36, 37, 38.

ṣal- : serbest hale getirmek, çözmek, bırakmak 25.

ṣalavāt : (< Ar.) Hz. Peygamber için yapılan dualar 2.

sālim : (< Ar.) aruz cüzlerinden hiçbiri zihafa uğramayan vezin 35, 38, 39.

s̱ālis̱ : (< Ar.) üçüncü 9.

ṣalm : (< Ar.) veted-i mefruku düşürmektir Örn: Mefʿūlāt cüz'ünden feʿilün gibi 37.

salṭanat : (< Ar.) tek kişinin iktidar olması ve idarenin babadan oğula geçmesi durumu 2.

ṣan- : zannetmek, farzetmek 43.

ṣanʿat : (< Ar.) yeni bir şey ortaya koyma 43, 44.

ṣanāyiʿ : (< Ar.) sanatlar 40, 44.

s̱ānī : (< Ar.) ikinci, ikinci derecede 5, 6, 8, 9, 18, 19, 25, 40, 43, 44.

ṣarf : (< Ar.) dilbilgisinin, dilin çekim şekilleri, yapımı ve kullanımı ile alakalı konuları araştıran kolu, şekilbilgisi 3, 5, 7, 21, 35.

ṣavt : nida, ses, sada 4.

sebeb : (< Ar.) bir şeyin olmasını veya bir hal üzre bulunmasını gerektiren şey 18, 32, 33, 35, 36, 37, 38.

sebeb-i ḫafīf : (< Ar.) iki harften harekeli bir harfle sakin bir harfden ibaret olan Örn: ben, ten, sen 32.

sebeb-i s̱aḳīl : (< Ar.) iki harekeli harften ibaret olan Örn: hareket, azamet 32.

sebebiyet : (< Ar.) sebep olma, gerektirme 17.

sebk : (< Ar.) yazıda ifadenin düzenlenme tarzı, kompozisyon düzeni 10, 11, 22.

seciʿ : (< Ar.) nesir kafiyesi 21, 22, 23, 40, 44.

seḥer : (< Ar.) şafakla güneşin doğuşu arasındaki vakit, sabahın erken vakti 30.

seḫāvet : (< Ar.) kerem, cömertlik 19.

sehv : (< Ar.) hata, yanılma, yanlışlık, kusur 4.

sekenāt : (< Ar.) durma, hareket etmeme 22, 24, 26, 38, 40, 41, 42.

s̱elās̱e : (< Ar.) üç 4.

selīm : (< Ar.) kusuru, noksanı olmayan 31, 43.

serfirāz : (< Ar.) başını yükselten, başta gelen, seçkin mümtaz 45.

serīʿ : (< Ar.) ahengi kuvvetli bir aruz bahri 32, 34.

s̱ervet : (< Ar.) zenginlik, varlık 15.

seyr : (< Ar.) gitme, gidiş, yürüyüş, 25.

ṣıdḳ : (< Ar.) doğruluk, gerçeklik 7, 8.

ṣıfat : (< Ar.) bir varlığı renk, şekil, hâl, sayı veya işaret yoluyla vasıflandıran, belirleyen kelime 7.

s̱ıḳlet : (< Ar.) ağırlık 15.

ṣīġa : (< Ar.) fiil çekimlerinde meydana gelen hâl, kip 8, 9.

silāḥ : (< Ar.) hücum veya savunma maksadıyla kullanılan ateşli veya ateşsiz alet 20.

sīm : (< Far.) gümüş 31, 43.

siper : (< Far.) herhangi bir tehlike veya zarar verici hâlden korunmak için arkasına saklanılan veya içine girilen tabiî veya yapma örtü 23.

sipihr : (< Far.) felek, gök, sema, asuman 29.

sitāyiş : (< Far.) övme, methetme, övgü 31.

ṣoñra : daha ilerki bir vakitte, ileride 2, 3, 4, 7, 11, 20, 27, 32.

su'āl : (< Ar.) soru 8, 15, 16.

sūd : (< Far.) fayda, kâr, kazanç 29.

ṣuġrā : (< Ar.) daha küçük, en küçük 32, 37.

ṣūret : (< Ar.) dış görünüş, tarz, tavır, üslup, hâl, 4, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 19, 33, 38, 39, 42, 45, 46.

sühūlet : (< Ar.) kolaylık, yumuşaklık 33.

sünbül : (< Ar.) zambakgillerden, salkım çiçekli, keskin, kokulu, soğanlı otsu bitki 31.

sürin- : (< Far.) kendine sürmek 24.

sürūr : (< Ar.) sevinç 21, 22, 26.

Ş.

şaḳ : (< Ar.) yarma, yarılma, çatlama 44.

şāmil : (< Ar.) şumüllü bulunan, içine alan, kaplayan 3, 5, 9, 10, 12, 15, 17, 21, 28, 30.

şarḳıyye : (< Ar.) doğu dili, tarihi ve kültürüyle uğraşan ilim kolu 2.

şaṭr : (< Ar.) mısraların sonlarından ikişer cüzünü hazf ve ıskat etmektir 38.

şāyegān : (< Ar.) lâyık, münasip 27.

şeb : (< Far.) gece, leyl 30.

şebnem : (< Far.) çiy, jale 31.

şecāʿat : (< Ar.) yiğitlik, cesurluk, korkusuzluk 20.

şekl : (< Ar.) biçim 36.

şems : (< Ar.) gün, güneş 31.

şeref : (< Ar.) yücelik, ululuk, izzet, seçkinlik 17, 33.

şerīf : (< Ar.) şeref sahibi, şerefli, ulu 43.

şermende : (< Far.) utanmış, mahcub utanılacak bir iş yapan 27.

şeter : (< Ar.) kabz ve harm zihaflarını birleştirilmesi 6.

şey : (< Ar.) belirsiz (kişi, eşya, olay) 7, 8, 24, 31, 45.

şiʿr : 23, 28, 29, 30, 31.

şiken : (< Far.) büklüm, kıvrım 31.

şikest : (< Far.) kıran 31.

şitā' : (< Ar.) kış 42.

şīve : (< Far.) tarz, üslup 2.

şu : bu ile o arasında orta uzaklığı ifade eder 2, 8, 21, 24, 32, 39.

şuʿarā : (< Ar.) şairler 32.

T.

taʿallüm : (< Ar.) öğrenme 2, 3.

tābiʿ : (< Ar.) başka bir kimse veya şeyin tesiri altında olan 3.

taʿbīr : (< Ar.) ifade, söz 10, 19, 24, 26, 27, 28, 29, 38, 40.

tafṣīl : (< Ar.) uzun, açarak anlatma, ayrıntılarına inme 7, 14, 35.

taḥaṣṣul : (< Ar.) hasıl olma 5, 6, 32.

taḥrīr : (< Ar.) yazma, yazı 4.

taḥrīren : (< Ar.) yazı ile, yazılı olarak 10.

taḥṣīl : elde etme, ürün sağlama 3, 8, 11, 21, 23.

taḥsīn : (< Ar.) güzel bulma 4.

taḥt : (< Ar.) alt, aşağı 2, 3.

taḳdīm : (< Ar.) küçüğün büyüğe bir şey vermesi, sunma 16, 45.

taḳdīr : (< Ar.) Allah'ın bütün yaratık için tayin ettiği ezelî hüküm, kader; beğenme, kıymet biçme 6, 12, 13, 20.

taʿḳīd : (< Ar.) ibareyi veya cümleyi anlaşılmaz şekilde düzenleme 12, 16.

taḳrīren : (< Ar.) takrir yoluyla 10.

taḳṭīʿ : (< Ar.) ayırma, parçalama; aruzla yazılmış şiirlerde mısraını veznin parçalarına göre ayırma ve bu şekilde okuma 39, 40.

taʿlīm : (< Ar.) bir işi öğrenmek veya alışmak için çalışma 2.

ṭaleb : (< Ar.) istek, arzu, rağbet 8, 9, 42.

tanẓīm : (< Ar.) nizama koyma, düzeltme 4, 10.

ṭarīḳ : (< Ar.) yol, seçilen tarz 3, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 47.

taṣrīḥ : (< Ar.) açık şekilde ifade ederek şüphe ve tereddütleri silme, açıkça anlatma 46.

taṭvīl : (< Ar.) uzatma, uzatılma 12, 13, 14.

tavaṭṭun : (< Ar.) vatan tutma, yurt edinme; yerleşme 3.

ṭavīl : (< Ar.) bir aruz bahri 32, 33, 34.

tavṭi'a : (< Ar.) anlatılacak maksadı destekleyecek tarzda önceden bazı sözler söyleme; sunuş 4.

ṭay : (< Ar.) dördüncü sakini hazf etmektir Örn: Müstefʿilün cüz'ünden müfteʿilün gibi 37.

tażarruʿ : yalvarma, Allah'a huşu içinde yalvarma 9.

tażmīn : (< Ar.) başka bir şairin bir mısraını veya beytini kendi söz, yazı veya şiirine alma 40, 43.

teceddüd : (< Ar.) yeni hale getirme, yenilik 5.

teczi'e : (< Ar.) kısım kısım ayırma 39.

tedbīr : (< Ar.) idare etme, çekip çevirme 23.

tederrüs : (< Ar.) ders görme, öğrenme 3.

te'essüf : (< Ar.) bir şeyin tesirini hissetme, acı duyma, üzülme 21.

tefhīm : (< Ar.) anlatma, açıklama 4, 10.

tefrīḳ : (< Ar.) ayırma, ayrı tutma 45.

te'ḫīr : (< Ar.) geriye bırakma, geciktirme, erteleme 16, 45.

tekellüm : (< Ar.) konuşma, söyleme 3, 4.

tekerrür : (< Ar.) yine olma, tekrarlama 23, 27, 32.

te'kīdiyye : (< Ar.) sağlamlaştırma, tekrarlama 14.

telaffuẓ : (< Ar.) bir harf, hece veya kelimeyi söylenmesi gerektiği şekilde seslendirme 4, 15.

te'līf : (< Ar.) eser yazma, yazılmış ortaya konulmuş eser 4, 5, 11, 16.

telmīḥ : (< Ar.) açıkça söylemeyip üstü kapalı şekilde ve imalı olarak ifade etme 40, 43.

temennī : (< Ar.) olmasını veya olmamasını isteme, arzu, dilek 8, 9.

tems̱īl : (< Ar.) misal getirme, örnek verme 47.

temyīz : (< Ar.) dikkatle ayırma, iyiyi kötüden ayırma 7, 11.

tenāfür : (< Ar.) nefret etme, karşılıklı olarak nefret etme 12, 15.

tenāsüb : (< Ar.) birbirini tutma, uygunluk 44, 45.

tenbīh : (< Ar.) hatırlatma 6, 9, 14, 27, 39, 43.

terākīb : (< Ar.) tamlamalar 3, 5.

terāne : (< Far.) rubaî 29.

tercīḥ : (< Ar.) diğerlerinden öne alma, üstün tutma, daha çok beğenme 27.

tercüme : (< Ar.) bir dilden başka bir dile çevirme 3.

terekküb : (< Ar.) mürekkeb olma, birden fazla şeyin birleşmesinden oluşma 5, 6, 9, 32, 33.

terfīl : (< Ar.) kelime sonundaki veted-i mecmunun üzerine bir sebebi hafif eklemektir Örn: Müstefʿilātün gibi 38.

terkīb : (< Ar.) birkaç şeyin birleşerek meydana getirdikleri yeni şey, tamlama, takım 4, 5, 6, 7, 11, 16, 32.

terḳīm : (< Ar.) yazma 3, 33.

tersīm : (< Ar.) resmini yapma, şeklini çizme 33.

tertīb : (< Ar.) sıraya koyma, sıralama 3, 4, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 40, 41, 42.

tervīc : (< Ar.) revaç verme, kabul etme, destekleme 3.

tesbīġ : (< Ar.) kelime sonlarındaki sebeb-i hafifin üzerine bir sakin harf eklemektir Örn: Fāʿilātān gibi 37.

teshīl : (< Ar.) kolay hale getirme, kolaylaştırma 2, 3.

teslīmāt : (< Ar.) selamlar 2.

tesmiye : (< Ar.) isimlendirme, ad koyma 4, 29, 30, 38.

teşbīh : (< Ar.) kıyaslama, benzetme 19, 20, 31.

teşekkül : (< Ar.) şekillenme, vücuda gelme 35.

teşhīr : (< Ar.) gösterme, sergileme 2, 3.

teşkīl : (< Ar.) şekillendirme 4.

tetābuʿ-ı iżāfāt : (< Ar.) zincirleme isim tamlaması 12, 15.

vaṣf : (< Ar.) bir kimse veya şeyi başkalarından ayıran kendine has hâl, nitelik, hususiyet 19.

vāsıṭa : (< Ar.) aracı 4.

vaṣl : (< Ar.) ulama, visal 10, 11, 27.

vāv : (< Ar.) Arap elifbasının yirmi altıncı, Fars ve Osmanlı yirmi dokuzuncu harfi 25.

vażʿ : (< Ar.) belirtme, koyma, belirtme 3, 32, 33.

vāżıḥ : açık, aşikar, belli 16.

vech-i şebeh : (< Ar.) teşbihte benzetme yönü 19, 20.

vech-ile : (< Ar.) böyle, bu şekilde, tarzda 2, 7, 13, 14, 16, 18, 21, 23, 38, 39.

vefā : (< Ar.) sözünü yerine getirme, sözünde durma 29.

vér- : iletmek, ulaştırmak, eriştirmek 15.

veted : (< Ar.) beytin ahenk unsurları tahlil edilirken tefileleri meydana getiren küçük üniteler 32, 33, 35, 36, 37, 38.

veyāḫud : (< Ar.) yahut, veya 5, 6, 7, 8, 12, 20, 22, 29, 30, 31, 32, 43.

vezin : (< Ar.) şiir ve musikide ahenk ölçüsü 22, 23, 29, 30, 31, 33.

vezn : (< Ar.) şiir ve musikide ahenk ölçüsü 21, 22, 23.

vuḳūʿ : (< Ar.) olma, meydana gelme, ortaya çıkma 7, 8, 9.

vücūd : (< Ar.) var olma, var oluş, varlık 18.

vücūh : (< Ar.) şekiller, yüzler, çehreler 4.

Y.

yāḫud : (< Far.) veya 8, 10, 14, 31, 43.

yalñız : tek, bir başına 19, 20, 22, 26, 29, 35, 39, 41, 42.

yan gel- : işleri bir yana bırakıp rahatına bakmak 25.

yaʿnī : (< Ar.) demek ki, demek oluyor ki 12, 24.

yār : (< Far.) sevgili, maşuk 24.

yaz- : yazmak fiili 2, 3.

yazı : yazılan şey 10.

yekdīger : (< Far.) bir taraf öbür tarafı 11.

yevm : (< Ar.) gün, ruz 43.

yine : tekrar, bir daha 3, 42.

yuḳarı : üst, yüksek bölüm 38.

yüz : başın ön kısmı 2, 20.

yüz çevir- : vaz geçmek, terk etmek .

Z.

żābıṭa : (< Ar.) kural .

żābṭ : (< Ar.) anlama 2, 3, 33.

żaʿf : (< Ar.) üstünlük 45.

ẓafer : (< Ar.) üstünlük, arzu edilen bir şeyi elde etme 30.

zaḥmet : (< Ar.) sıkıntı, meşakkat, eziyet 2.

zamāne : (< Ar.) yaşanılan zaman, devir, devran 27.

żamīr : (< Ar.) bir ismin yerini tutan kelime 5, 6.

żamm : (< Ar.) eklemek, katmak, fazlalaştırmak 7, 8, 14, 41.

ẓann ét- : (< Ar.) ihtimal üzerine hükmetmek, sanmak 26.

żann ol- : sanılmak 2.

ẕāt : (< Ar.) kişi, şahıs 4, 20.

zebān : (< Far.) dil, lisan 2.

zebān-zed : (< Far.) yayılmış, kullanışlı 2.

ẕekāvet : (< Ar.) zeka, çabuk anlama ve kavrama kabiliyeti 12.

ẕekī : (< Ar.) zekalı, çabuk anlayan kavrayan 12.

zelel : (< Ar.) hetm ve harm illetlerinin birleştirilmesidir Örn: Mefāʿīlün aṣlından fāʿ gibi 36.

ẕemm : (< Ar.) bir kimsenin aleyhinde konuşma, çekiştirme, ayıplama 27.

zen : (< Ar.) kadın 29.

zer : (< Far.) altın 43.

żıd : (< Ar.) aksi, ters 44.

zīb : (< Ar.) süs 31.

ziḥāf : (< Ar.) aruzda, uzun okunması gereken hecenin vezin zorlamasıyla kısa okunması 35, 36, 37, 38.

ẕihin : (< Ar.) anlama, kavrama gücü 4, 5, 8, 9.

ẕikr : (< Ar.) anma, düşünme, hatırlama 4, 7, 11, 15, 18, 19, 20, 35, 38, 40, 41, 43, 46.

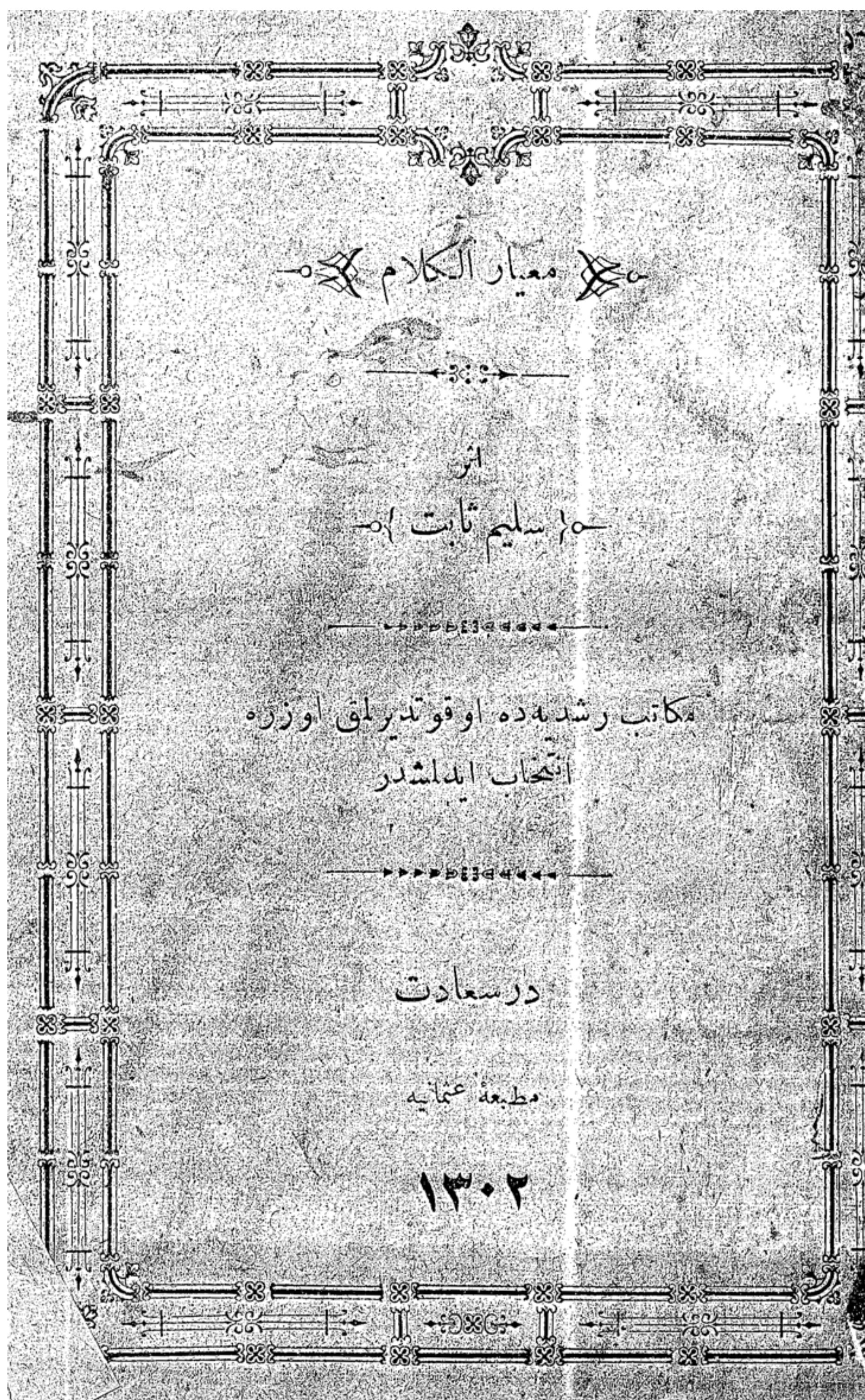
ẕillet : (< Ar.) hor ve hakir olma, alçalma 30.

ziyāde : (< Ar.) çok, fazla, artık 8, 14, 31, 37, 38, 41.

ẓuhūr : (< Ar.) meydana çıkma, görünme 2.

EK:

MİYÂRU'L-KELÂM (FOTOKOPİ)

معیار الکلام

اثر

سلیم ثابت

مکاتب رشدیه‌ده اوقوتدیرلمق اوزره
انتخاب ایدلمشدر

درسعادت

مطبعهٔ عثمانیه

١٣٠٢

معيار الكلام

اثر

سليم ثابت

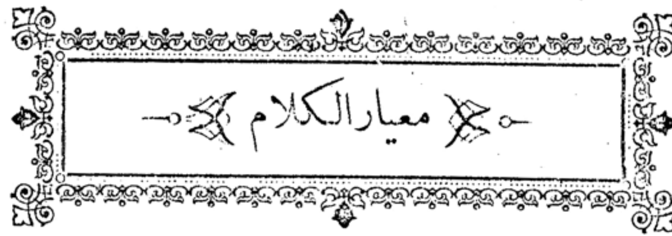
مكاتب رشديه‌ده اوقوتديرلمق اوزره انتخاب ايدلمشدر

استانبول

مطبعهٔ عثمانيه — در چنبرلى طاش

١٣٠٢

بسم الله الرحمن الرحيم

محامد لايقه رفع بارگاه جناب کردکار وصلوات فائقـه عرض پیشگاه نبی مختار وتسليمات رائقه بالجمله اصحاب وابراره اهدا وایثار قلندقدن صکره بسط گفتاره شو وجهله ابتدار اولنورکه ابتدای ظهور سلطنت عثمانیـه‌دن بوآنه دکین اقطار شرقیه‌ده زبانزد اولوب کسب اشتهار ایدن لسان ترکی فی الاصل چغتای وعربی وفارسی لسانلرینك قوت وشیوه‌سندن مرکب برلسان عذب البیاندرکه فصاحت وبلاعت جهتیله مشهور آفاق ومسلم جهان اولمشدر نه چاره‌که لسان مزبورك قواعد موضوعه‌سی لایق وجهله برضابطهٔ حسنه تحتنه النه‌رق تسهیل وتشهیرینه رغبت وهمت اولنمدیغندن تعلیم وتعلمی خصوصنده اوته‌دنبرو پك چوق زحمت ومشـقتلر چکلمکده اولدیغی جهتله ابنـای وطنك برطاقمی بتون بتون اوقویوب یازمه‌دن یوز چویروب جهل ونادانیده قالمقده وبرطاقمی دخی موقوف علیه ظن اولنان

عربی وفارسی تحصیلنه مدت مدیده طالدقدن صکره لسان مزبوری ینه درسنجه اوقویوب یازه‌مدقلری کورلمکده وبعضیلری السنهٔ اجنبیه تحصیلنه میل ورغبت ایدرك هزار مشقتله کرچه السنهٔ مذکوره‌یی تحصیل وتکلم واول لسانلرده بولنان فنون متنوعه‌یی تدرس وتعلم ایتدکاری مشهود ومسلم ایسه‌ده اکثریسی لسان مادر زادلرینی لایقیله بیلدکارندن فنون مذکوره‌نك لسان روشن بیان ترکی‌یه نقل وترجمه‌سیله بروجه مطلوب وطنمزده نشر وتشهیری قضیهٔ خیریه‌سنه عدم موفقیتلری مع التأسف مشاهده قلنمقده‌در چونکه برآدم تولد وتوطن ایلدیکی مملکت وتابع ومنسوب اولدیغی دولت وملتك لسانی اوزره قواعد صرفیه وتراکیب نحویه‌یی کوزلجه اوکرندکدن صکره هرقنغی لسان تحصیلنه مباشرت ایتمش اولسه بروجه سهولت اله کتوره‌جکی درکار ولسان مزبور اوزره تعلم وتدرس ایلدیکی فنون نافعه‌یی کندی لسانه نقل وترجمه‌یه کسب لیاقت ایده‌جکی بدیهی وآشکار اولمغله اولا لسانمزك برضابطهٔ حسنه تحتنه وضعیله اصول تحصیلیه‌سنك تسهیل وترویجنه برچاره وطریق ارانلمق اقدم اموردن بولندیغنه بناءً من غیر حد بویولده صرف نقدینهٔ افکار ایدیله‌رك اقدمجه لسان عثمانینك قواعد صرفیه وضوابط اصلیه‌سنی شامل برقطعه صرف ونحو رساله‌سی ترتیب وترقیم ایتدیکم مثللو بوکره دخی مجرد اخلاف وطنه ناچیزانه برخدمت ایتمك نیت خالصه‌سیله

نسان مربورك اصول ترکیبیه ومحسنات لفظیه‌سنی مشتمل برقطعه رساله تحریر وتنظیم ایدوب اسمنه (معیارالکلام) تسمیه وتوسیم ایلدم انجق مطالعه‌سنه رغبت بیوران ارباب کمال مطلع اولدقلری سهو وقصوری دامن عفویله بوشیده ومستور بیورملری رجا ونیاز اولنور (وبالله التوفیق)

﴿ توطئه ﴾

جناب فیاض ومنان نوع بنی آدمه عنایت واحسان بیوردیغی عقل وعرفان دماغ انسانیده مودوع وموضوع برجوهر نورانیدرکه معقولات ومحسوساتی انسان آنکله درك واذعان ایتدکدن صکره اکتساب واستحصال ایلدیکی امور معلومه‌یی ذهننده بالترتیب مخاطبه عرض وبیان مراد ایدکده حنجرهٔ حلقومدن چیقان صوت وصدایی بعض کیفیت مخصوصه ایله امساك وارسال ایده‌رك تشکیل ایلدیکی حرفلردن برطاقم کلمه‌لر ترکیب وتنظیم ایدوب لحم پارهٔ لسان ایله انلری تلفظ وتکلم واسطه‌سیله مرادینی بیان وتفهیم ایلر ایمدی بروجه مشروح معانیٔ ذهنیه‌یی ادا وافاده ایدن ذاته متکلم وصورت افاده‌سنه کلام دینلورکه اصول ترکیب وتألیفی فصول ثلثهٔ آتیه‌ده ووجوه تحسینی دخی آیریجه برخاتمه‌ده ذکر وبیان اولنه‌جغندن بورساله اوچ فصل وبرخاتمه‌دن عبارت اولوب * فصل اول تألیف کلام * فصل ثانی افادهٔ مرام * فصل

ثالث نظم ونثر * خاتمه دخی محسنات کلامیه بیاننده اوله‌جقدر .

﴿ فصل اول دربیان تألیف کلام ﴾

معلوم اوله‌که کلام ایکی قسمدر (کلام نفسی) (کلام لفظی) کلام نفسی متکلمك نفس وذهننده متصور اولان معانیٔ مرتبه‌دن عبارتدر کلام لفظی ذهنده متصور اولان معانیٔ مرتبه‌یی قوالب الفاظه افراغ واصاغه ایده‌رك متکلمك بسط وایراد ایلدیکی نطق وعباره‌یه دینیلورکه قواعد صرفیه وتراکیب نحویه‌یه توفیقاً برطاقم جمله ومتممات جمله‌نك تألیف وترکیبندن حاصل اولور جمله دخی فعل ایله فاعل ویا نائب فاعل ویاخود مبتدا ایله خبردن ترکب ایدوب مخاطبه فائدهٔ تامه افاده ایدن سوزه دیرلرکه ایکی نوعدر (جملهٔ فعلیه) (جملهٔ اسمیه) جملهٔ فعلیه مطلقا فعل ایله فاعل ویا نائب فاعلدن ترکیب‌اولنان عباره‌درکه فعللرك آخرینه برطاقم ضمیر نسبیلر علاوه‌سیله تحصل ایدوب حکمك تجدد وحدوثنه دلالت ایدر مثال (افندی‌کلدی . دعوی‌کورلدی) کبی تشکیم‌مثال مذکور ایکی‌جمله‌یی شامل اولوب جملهٔ اولی‌ده (کلدی)لفظی فعل (افندی) لفظی فاعل وجملهٔ ثانیه‌ده کذلك(کورلدی) لفظی فعل (دعوا) لفظی نائب فاعل اولدقلری‌جهتله جملتین مذکورتین فعل‌ایله فاعل ونائب‌فاعلدن ترکب‌ایتمشلردر .

﴿ جملهٔ اسميه ﴾

جملهٔ اسميه مبتدا ايله خبردن تركيب اولنان عبارهدركه خبرلرك آخرينه كذلك ضمير نسبيلر علاوه‌سيله تحصل ايدوب حكمك دوام واستمرارينه دلالت ايدر مثال (افندى عالمدر . سن معلومسين) كبى تشكيم مثال مذكور ايكى جملهيى حاوى اولوب جملهٔ اولاده (افندى) لفظى مبتدا (عالم) لفظى خبر (در) لفظى ضمير نسبى كذلك جملهٔ ثانيهده (سن) لفظى مبتدا (معلوم) لفظى خبر (سين) لفظى ضمير نسبى اولدقلرى جهتله جملتين مذكورتين مبتدا ايله خبردن تركب ايتمشلردر .

﴿ تنبيه ﴾

فاعل ايله نائب فاعل ومبتدا اسملردن يابلق وياخود اسم حكمنده اولان ضمائر ومصادر وكنايهلردن برى اولمق هرنقدر قواعد موضوعهدن ايسهده بعض كره صفتلردخى موصوفلرى اعتباريله فاعل ونائب فاعل ومبتدا اولهبيلورلر مثال (چاليشان اوقور . اوقويان سويلور . سويلان بختياردر) كبى تشكيم تركيب مذكور (چاليشان آدم اوقور اوقويان آدم سويلور سويلان آدم بختياردر) تقديرنده اولديغندن مثال مذكورده واقع اولان (چاليشان . اوقويان . سويلان) لفظلرى صفت اولدقلرى حالده فاعل ونائب فاعل ومبتدا اولمشلردر .

كذلك خبرلر دخی دائمـا صفتلردن یاپلمق هر نقدر قواعـد مرعیه‌دن ایسه‌ده بعض کره اسملر ویاخود اسم حکمنده اولان ضمائر ومصادر وکنایه‌لردخی خبر اوله‌بیلورلر مثال (اوقویوب یازمق هنردر ٠ هنرلرك اعلاسی اوقویوب یازمقدر) کبی تشکیم ترکیب مذکورده (هنر) لفظی اسم و (اوقویوب یازمق) لفظلری مصدر اولدقلری حالده خبر واقع اولمشلردر بیـان مذکوردن اکلاشلدیغی وجهله جمله‌ٔ فعلیه‌لرده فعل ایله فاعل ونائب فاعل وجمله‌ٔ اسمیـه‌لرده مبتـدأ ایله خبر کلامك ارکان اصلیه‌سندن اولوب اکمال فائده ایچون ارکان مذکوره‌یه مفعول وصفت ومضـاف الیه وحال وتمییز کبی حسب الایجاب دها برطاقم معمولات سائره ضم وعلاوه قلنورکه انلره دخی (متممات جمله) دیرلر فقط متممات مذکوره (نحو ترکی) رسـاله‌مزده بروجه تفصیل بیان قلنمش اولدیغندن بومقامده ایراد وذکرندن صرف نظر اولندی بوندن صکره معلوم اوله‌که جمله‌لر نسبت جهتیله دخی ایکی نوعدر نوع اول جمله‌ٔ اخبـاریه نوع ثانی جمله‌ٔ انشائیه ٠

﴿ جمله‌ٔ اخباریه ﴾

صدق وکذبه محتمل اوله‌رق برشـیئك وقوع ویاخود عـدم وقوعنی اخبار واشعار ایدن جمله‌در مثـال (افنـدی عالمدر کاتب دکلدر) کبی تشکیم مثـال مذکور ایکی جمله‌یی حاوی

اولوب جملهٔ اولاده علمك وقوعی وجملهٔ ثانیه‌ده کتابك عدم وقوعی اخبار واشعار قلنـدیغی و بواخبـارك صدق وکذبه احتمالی بولندیغی جهتله مذکور جمله‌لر اخباری قبیلندن اولمش اولور .

﴿ جملهٔ انشائیه ﴾

صدق وکذبه محتمل اولمیـه‌رق برشیئك وقوع و یاخود عدم وقوعنی انشا وایجاده دلالت ایدن جمله‌درکه (طلبی واستفهامی وتمنی) قسملرینه منقسم اولور (انشاءطلبی) برشیئك خارجده حصولنی ویاخود ترکنی امر وطلبـه دلالت ایدن جمله‌درکه امر حاضر وامر غائب صیغه‌لرندن یاپیلور مثـال (وقتـك بیهوده کچمسون تحصیل هنر ایله) کبی تکیم مثال مذکور ایکی جمله‌یی حاوی اولوب جملهٔ اولی‌ده فعلك ترکی وجملهٔ ثانیه‌ده حصولی امر وطلب قلندیغنـدن مذکور جمله‌لر انشائی طلبی قبیلنـدن اولمش اولور (انشاء اسـتفهامی) برفعلك ذهنـده حصـولنی طلب وسـؤاله دلالت ایدن جمله‌درکه کرك جملهٔ فعلیه وکرك جملهٔ اسمیـه‌لرده ارکان جمله ویاخود متممـات جمله‌دن برینـك آخرینـه (می) ادات استفهامیه‌سـنك ضم وعلاوه‌سی ویاخود اوللرینه شو (قنغی وکیم ونه وقاچ ونیچه ونره وقچان) کلمه‌لرندن برینك زیاده‌سیله حاصل اولور مثال (حساب اوقویورمیسین . اوقودیغك حسابمیدر کیمدن اوقویورسین)

کبی تتکیم عبارهٔ مذکوره اوچ جملهیی شامل اولوب جملهٔ اولیده فعلك وجملهٔ ثانیهده اسمك آخرینه (می) اداتی وجملهٔ ثالثهده (کیم) لفظی کتوریلهرك مذکور جملهلر انشائی استفهامی قلنمشدر .

(انشاء تمنی) برفعلك حصولنی ویاترکنی تمنی وارزویه دلالت ایدن جمله درکه فعل تمنی وفعل التزامی صیغهلرندن یاپیلور مثال (کیجه کوندوز یازملیسینکه کاتب اولهسین) کبی تتکیم عبارهٔ مذکورهده جملهٔ اولی فعل التزامی وجملهٔ ثانیه فعل تمنی صیغهلرندن ترکب ایدوب تمنی وآرزویه دلالت ایلدکاری جهتله مذکور جملهلر انشائی تمنی قبیلیدن اولمش اولور .

﴿ فائده ﴾

انشائی طلبیده ملحوظ ومعتبر اولان طلب اکر استعلا وتنبیه طریقیله وقوعبولور ایسه اکا (امر) دینلور تتکیم بیوکلر طرفندن کوچکلره ایراد اولنان اوامر کبی واکر طلب مذکور تضرع ونیاز طریقیله وقوعبولور ایسه اکا (دعا) و(رجا) دینلور تتکیم کوچکلر طرفندن بیوکلره عرض اولنان استدعالر کبی واکر طلب مزبور اخطار طریقیله وقوعبولور ایسه اکا (التماس) دینلور تتکیم اقراندن اقرانه اولنان اخطارات کبی .

ایمدی بر متکلم ذهننده متصور اولان معانیٔ مرتبهیی کرك

اخباری وکرك انشائی صورتلرندن بریله مخاطبه بیان وتفهیم ایلك مراد ایتدکده یاتقریراً افادهٔ حال و یاخود تحریراً عرض مافی‌البال ایده‌بیلورکه متکلم مز بورك مقالهٔ تقریریه‌سنه (خطابت) وافادهٔ تحریریه‌سنه (کتابت) دینلور بوصورتده بروجه مشروح ایراد اولنان کرك مقالهٔ تقریریه وکرك افادهٔ تحریریه‌نك شامل اولدیغی جمله ومتممات جمله‌لری مقتضای حال ومقامه توفیقاً ترتیب وتنظیم ایتمکه سبك وانشا تعبیر اولنورکه اوچ قسمدر ٠ سبك موصول ٠ سبك مفصول ٠ سبك مرکب

سبك موصول

مقام افاده‌ده بسط اولنان نطق وعباره‌نك شامل اولدیغی جمله ومتممات جمله‌لری وصل وعطف طریقیله ایراد واتیان ایتمکه دیرلرکه جمل مذکوره اخباریت وانشائیتده متحد اولمق ومعطوف ایله معطوف علیه بینلرنده فی‌الجمله مناسبت بولنمق لازمه‌دندر مثال (افندی ایوآته بینر وکوزل یازی یازار) کبی نتکیم مثال مذکورده واقع اولان جمله‌لر ایکیسیده اخباری وفاعللری دخی متحد اولدیغندن عبارهٔ مذکوره سبك موصوله توفیقاً وصل وعطف طریقیله ایراد اولنمشدر ٠

سبك مفصول

معرض افاده‌ده بسط اولنان نطق وعبارهٔنك حاوی اولدیغی

جمله ومتممات جمله‌لری فصل طریقیله ایراد واتیان ایتمکه دیرلرکه صورت مذکوره‌ده جمله‌لر اخباریت وانشائیتده مختلف اولدیغی ومتممات جمله بینلرنده اصلامناسبت بولنه‌مدیغی جهتله یکدیکره وصل وعطفلری جائز اوله‌مز. مثال (بورساله‌یی بن یازدم‌سن‌اوقو) کبی نتکم مثال مذکورده جمله‌ٔ اولی اخباری وجمله‌ٔ ثانیه انشائی اولدیغندن عبارهٔ مذکوره سبك مفصوله توفیقاً فصل طریقیله ایراد اولنمشدر .

﴿ سبك مركب ﴾

صدد بیانده بسط اولنان نطق وعباره‌نك مشتمل اولدیغی جمله ومتممات جمله‌دن بعضلرینی وصل وعطف طریقیله ایرادو بعضیلرینی دخی فصل طریقیله اتیان ایتمکدر مثال (افراد بشرك یکدیکره نسبتله درکار اولان قدر ومزیتی وبلکه حیوانات سائره‌دن نوع بشرك فرق وامتیازی جهتی انجق فضائل علومیه ایله در بوصورتده هربر آدم اسباب لازمهٔ تحصیلیه‌یه یاپشوب هیچ اولمز ایسه کندوسنی انواع مشترکهٔ حیوانیه‌دن تمییز وتفریقه چالشملیدر) نتکیم مثال مذکورده مندرج اولان فقره‌لردن برطاقی وصل و بعضلری دخی فصل طریقیله ذکر واتیان قلنمش اولدیغندن عبارهٔ مزبوره سبك مركب اصولنه توفیقاً ترتیب وایراد اولنمشدر بوندن صکره معلوم اوله‌که بروجه مشروح تألیف وترکیب اولنان نطق وعباره‌لرده مقتضای

حال ومقامه رعایت اولنمق و تنافر کلمات و تتابع اضافات وغرابت وتعقید صورتلرندن احتراز قلنمق لازمه‌دندر چونکه عقول بشریه ذکاوت جهتیله متفاوت اولدیغندن مقام افاده‌ده ایراد اولنان نطق وعباره دائما مخاطبك درجهٔ ادراکنه‌کوره ترتیب واتیان اولنمق ایجاب واقتضا ایدر یعنی مخاطب ذکی اولدیغی حالده ایجاز واختصار طریقیله بسط کلام وغبی اولدیغی تقدیرده اطناب وتطویل صورتیله افادهٔ مرام ومتوسط اولدقده مساوات طریقیله مرادینی بیان و افهام ایتمك مقتضای حالدندر ۰

﴿ ایجاز ﴾

معانئ مقصوده‌یی شامل اولان نطق وعباره‌نك بعض اجزاسنی ترك ایده‌رك کلامی اختصار ایتمکدرکه (مقبول) و (مخل) قسملرینه منقسم اولور ۰

﴿ ایجاز مقبول ﴾

مخاطبك اکلایه‌بیله‌جکی صورتده کلامی اختصار ایتمکدرکه ارکان جمله‌دن برینك حذفی ویاخود متممات جمله‌دن بعضلرینك ترکیله حاصل اولور ۰ مثال

(افندی بروسه‌یه کیتدیمی) دینلدکده (اوت کیتدی) جوابی (افندی بروسه‌یه کیتدی) تقدیرنده‌اولوب عبارهٔ مذکوره‌دن

فاعل ايله مفعول اليه حذف وترك اولنەرق كلام اختصار قلنمش اولديغندن جواب مذكور ايجاز مقبول طريقيله ايراد واتيان قلنمشدر .

﴿ ايجاز مخل ﴾

اجزای كلامدن محل فائده اولان برجزئی حذف وترك ايدەرك مخاطبك اكلايەميەجغی صورتده كلامی اختصار ايتمكدركه بووجهله ترتيب وايراد اولنان نطق وعباره مراد ومقصودی تماميله ادا وافاده ايدەمديكندن مختل عد اولنور . مثال (بورساله نەدن بحث ايدر) دينلدكده (بورساله بحث ايدر) جوابی (احوال كلامدن بحث ايدر) تقديرنده اولوب جواب مذكوردن محل فائده اولان مفعول عنه ترك اولنەرق كلام اختصار قلنمش اولديغندن ايجاز مخل قبيلندن اولمش اولور .

﴿ اطناب ﴾

معانیٔ مقصودەيی مشتمل اولان نطق وعبارەيه بعض اجزا والفاظ علاوه ايدەرك كلامی تطويل ايتمكدركه بودخی مقبول وممل قسملرينه منقسم اولور .

﴿ اطناب مقبول ﴾

مخاطبه ملال وفتور ويرميەجك صورتده كلامی تطويل

ایتمکدرکه جملهٔ تأکیدیه و یامعترضه و یاخود عطف تفسیر وسائرکبی بعض متمماتك ضم وعلاوه سیله حاصل اولور. مثال (افندی بروسه‌دن کلدیمی) دینلدکده (اوت افندی بروسه‌دن دون کلدی) جوابنده ایضاح ایچون برمفعول فیه زیاده اولنه‌رق کلام تطویل قلنمش اولدیغندن جواب مذکور اطناب مقبول طریقیله ایراد واتیان قلنمشدر .

اطناب ممل

مخاطبه ملال وفتورو یره‌جك صورتده کلامی تطویل ایلمکدرکه بووجهله ترتیب وایراد اولنان نطق وعباره بلا فائده برطاقم حشویاتی مشتمل اولدیغندن مقبول ومعتبر دکلدر . مثال (افندی بروسه‌یه کیتدیمی) دینلدکده (اوت افندی واپوره راکباً کملیك طریقیله بروسه‌یه کیتدی) جوابنده حال ومفعول الیه کبی برطاقم متممات زیاده اولنه‌رق بلا فائده کلام تطویل قلنمش اولدیغندن جواب مذکور اطناب ممل قبیلندن اولمش اولور .

تنبیه

مراتب عقول بشریه مختلف اولدیغندن عموماً بسط وایراد اولنان نطق وعباره‌لرده واقع اولان بعض فقرات مفصله ظاهرده هرنقدر اطناب وتکرار کبی کورینور ایسه‌ده بومثللو عباره‌لرده اختیار اولنان تفصیلات اطناب ممل قبیلندن اولمیوب

بلكه مراتب مذكوره يه رعايةً سوق واتيان قلنمش برطاقم ايضاحات مقتضيه دندر .

﴿ مساوات ﴾

معانئ مقصوده يى حاوى اولان نطق و عبارەنك اركان واجزاسنى تماميله ذكروايراد ايلكدر . مثال (بورسالەده نەدن بحث اولنور) دينلدكده (بورسالەده احوال كلامدن بحث اولنور) جوابى سائلك سؤالنه مساوى اولەرق ترتيب وايراد قلنمش اولديغندن جواب مذكور مساوات قبيلندن اولور .

﴿ تنافر كلمات ﴾

نطق وتلفظلرى متعسر ومخارج حروفده بر برينه متنافر اولان كلمەلرى برجملەده جمع وايراد ايلكدركه بومقوله الفاظى شامل اولان نطق وعباره لسانه ثقلت و يرديكندن نزد ادباده مقبول ومعتبردكلدر . مثال (فلان ذاتك قرب قبرندەحرب اولندى) تكيم مثال مذكورده جمع وايراد اولنان قرب وقبر وحرب كلمەلرى كبى

﴿ تتابع اضافات ﴾

برطاقم مضاف اليهلرى متواليا برجملەده ذكر وجمع ايتمكدر مثال (ثروتك حصولنك سببلرينك باشلوجەسى تجارتدر) تكيم مثال مذكورده جمع وايراد اولنان مضاف اليهلر كبى .

﴿ غرابت ﴾

معنالری غیر ظاهر اولان برطاقم الفاظ غریبه‌یی کلامده درج واتیان ایلدکدرکه بومقوله الفاظی حاوی اولان نطق وعباره‌لر دخی ادبا عنـدنده پك مقبول و معتبر دکلدر نتکیم زمانمزده قوللانیلان الفاظ اجنبیه کبی ٠

﴿ تعقید ﴾

کلامك ارکان واجزاسندن محل فائده اولان برجزئی مقتضای حال واستعماله مغایر اوله‌رق تقدیم وتأخیر ایتمکدرکه بووجهله ترتیب وتألیف اولنان نطق وعباره‌لر مراد ومقصودی صورت واضحه‌ده ادا وافاده ایده‌مدیکنـدن معقد ومختل عد اولنور مثـال (قاچ سـنه‌در مکتبه دوام ایدیورسـکز) دینلدکده (ایدیورز دوام مکتبه اوچ سنه‌در) جوابی مقتضـای حال وسـؤاله مخالف اوله‌رق ترکیب وایراد قلنمش اولدیغنـدن جواب مذکور تعقید قبیلندن اولمش اولور ٠

ـــه﴿ فصل ثانی در بیان افادهٔ مرام ﴾هـــ

معلوم اوله‌که مرام ومقصودی ادا وافاده‌نك طریقلری ایکیدر حقیقت مجاز ٠

﴿ حقيقت ﴾

مقام افادەده ايراد اولنان نطق وعبارەنك شامل اولديغى كلەلرى معناى حقيقيلرنده استعمال ايلەكدر • مثال (هنر ومعرفت انسانه موجب شرف وعزتدر) كبى تكيم، مثال مذكورده مندرج اولان كلەلر معانىٔ حقيقيەلرنده استعمال قلنمش اولديغندن كلام مزبور حقيقت قبيلندن اولمش اولور •

﴿ مجاز ﴾

كلمات مزبورەيى بعض قرينەلر ايله معناى حقيقيلرينه مناسب ديكر برمعناده استعمال ايتمكه ديرلركه بودخى اوچ نوعدر مجاز مرسل كنايه استعاره •

﴿ مجاز مرسل ﴾

معناى حقيقى ايله معناى مجازى بيننده جزئيت وكليت حاليت ومحليت عموميت وخصوصيت سببيت ومسببيت علاقه ومناسبتلرندن برى بولناندر •

﴿ امثله ﴾

جزئيت كليت	باشك صاغ اولسون
حاليت محليت	بودستى آقيور
عموميت خصوصيت	حيوانى حاضرلسونلر
سببيت مسببيت	يغمور اوتلرى بتوردى

كبى

تنکیم مثال اولده ذکر جزء ارادهٔ کل طریقیله (باش) لفظی وجود معناسنده استعمال ومثال ثانیده ذکر محل ارادهٔ حال طریقیله (دستی) لفظی صو ومثال ثالثده ذکر عام ارادهٔ خاص طریقیله (حیوان) لفظی آت ومثال رابعده ذکر سبب ارادهٔ مسبب طریقیله (یغمور) لفظی خالق معنالرنده استعمال قلنمش اولدیغندن امثلهٔ مذکوره مجاز مرسل قبیلندن اولمش اولور .

﴿ کنایه ﴾

معنای حقیق ایله معنای مجازی بیننده لازمیت وملزومیت علاقه‌سی بولناندر مثال (فلان ذاتك خانه‌سی آچیقدر) کبی تنکیم مثال مذکورده ذکر ملزوم ارادهٔ لازم طریقیله (خانه‌سی آچیق) کلمه‌لری مهمانواز مقامنده استعمال قلنمش اولدیغندن کلام مزبور کنایه قبیلندن اولمش اولور .

﴿ استعاره ﴾

معنای حقیق ایله معنای مجازی بیینلرنده مشابهت علاقه‌سی بولناندرکه بودخی ایکی قسمه منقسم اولور استعارهٔ مصرحه استعاره مکنیه .

﴿ فائده ﴾

بیان مذکوردن اکلاشلدیغی وجهله استعاره‌لرده‌دائما مشابهت

علاقه‌سی ملحوظ ومعتبر اولدیغندن بومقامده تشبیهه متعلق
بعض ایضاحات ویرلمك مناسب كورلدی شویله‌كه مشابهت
ایكی ذاتك بر وصفده اشتراك واتفاق ایتملریدركه اوذاتلردن
برینه مشبه دیكرینه مشبه‌به ومشترك اولدقلری وصفه دخی
وجه شبه دینلوب بونلرك مجموعنه بردن اركان تشبیه تعبیر
اولنور بوصورتده تشبیه مشتمل اولان عباره‌لرده دائما
برمشبه ایله برمشبه‌به وبرده وجه شبه ایله برادات تشبیه
بولنمق لازمه‌دندر . مثال (افندی سخاوتده حاتم كبیدر) تشكیم
مثال مذكورده (افندی) لفظی مشبه و (سخاوت) لفظی
وجه شبه و (حاتم) لفظی مشبه‌به و (كبی) لفظی ادات
تشبیه واقع اولمشلردر فقط لسان عثمانیده اكثریا وجه شبه
ترك وبعضاً دخی مبالغه ایچون وجه شبه ایله ادات
تشبیه‌ایكیسی بردن حذف‌وترك اولنه بیلور . مثال (افندی
حاتم كبیدرسن حاتمسین) تشكیم جمله‌ٔ اولی‌ده یالكز وجه شبه
حذف وجمله‌ٔ ثانیه‌ده وجه شبه ایله ادات تشبیه ایكیسی
بردن حذف وترك اولنمشدركه بوصورته تشبیه بلیغ اطلاق
ایدرلر .

﴿ استعارهٔ مصرحه ﴾

اركان تشبیهدن وجه شبه ایله ادات تشبیه ومشبه لفظلرینی
حذف وترك ایدوب كلامده یالكز مشبه‌به لفظنی ذكر وایراد

ایلکدر . مثال (کوزل سلاح قوللانور برارسلان کوردم)
کبی تشکیم مثال مذکور (کوزل سلاح قوللانور اسلان کبی
شجاعتلی بر بهادر کوردم) تقدیرنده اولوب وجه شبه ایله
ادات تشبیه ومشبه لفظلری بالحذف ارکان تشبیهدن یالکز
مشبه به اولان (ارسلان) لفظی ذکر واتیان اولنه‌رق بهادر
معناسنده استعمال قلنمش اولدیغندن کلام مزبور استعارهٔ
مصرحه قبیلندن اولمش اولور .

﴿ استعارهٔ مکنیه ﴾

ارکان تشبیهدن وجه شبه ایله ادات تشبیه ومشبه به لفظلرینی
حذف وترك ایدوب کلامده یالکز مشبه لفظنی ذکر وایراد
ایلکدر . مثال (اقبال فلان ذاته یوز کوستردی) کبی تشکیم
عبارهٔ مذکوره (ایراث مسرتده محبوبه کبی اولان اقبال
فلان ذاته یوز کوستردی) تقدیرنده اولوب وجه شبه ایله
ادات تشبیه ومشبه به لفظلری بالحذف ارکان تشبیهدن یالکز
مشبه اولان (اقبال) لفظی ذکر واتیان اولنه‌رق محبوبه
معناسنده استعمال قلنمش اولدیغندن کلام مزبور استعارهٔ
مکنیه قبیلندن اولمش اولور .

﴿ فصل ثالث دربیان نظم ونثر ﴾

بوندن صکره معلوم اوله‌که کلام لفظی یامنثور ویاخود موزون

اولور کلام منثور کندوسنده وزن وقافیه معتبر اولمیان کلامه دیرلرکه منثور عاری • منثور مسجع • قسملرینه منقسمدر •

﴿ منثور عاری ﴾

مشتمل اولدیغی جمله وفقره‌لر بیننده سجعه رعایت اولنمیان نطق وعبارەدر • مثال (نوع بنی آدمه عنایت واحسان بیوریلان نعم الهیه‌دن جوهر عقل برنعمت جلیله درکه نزد عقلاده اکا بها تقدیر اولنه‌مز اشته بویله برکوهر کرانبهایی تحصیل کمالات انسانیه اوغرینه صرف ایتمیوبده برطاقم عبثیات ولهویات یولنه خرج ایدنلره تأسف اولنور) نتکیم شو عبارەنك حاوی اولدیغی جمله وفقره‌لر بیننده سجعه رعایت قلنمدیغندن عبارۀ مذکوره منثور عاری تعبیرندن اولمش اولور •

﴿ منثور مسجع ﴾

شامل اولدیغی جمله وفقره‌لر میاننده سجعه رعایت اولنان نطق وعبارەدر • مثال (معلوم ارباب علوم ومجزوم اصحاب فهوم بیورلدیغی وجهله حضور وسعادت حال وسرور وفراغت بال ایله برآدمك دلسیر نوال اقبالی اولمسی انجق تحصیل علم وکماله متوقف ایدوکی وارستۀ قید اشکالدر)
نتکیم شو عبارەنك شامل اولدیغی جملهٔ وفقره‌لر بیننده سجعه

رعایت قلنمش اولدیغندن عبارهٔ مذکوره منثور مسجع قبیلندن اولمش اولور .

﴿ سجع ﴾

ایکی ویاخود فقرات کثیره‌نك آخرلرنده بولنان حرفلرك اتحادی وحرکات وسکناتده اتفاقنه دینلورکه مرصع . متوازی . مطرف قسملرینه منقسم اولور .

﴿ سجع مرصع ﴾

فقرهٔ اولی‌نك حاوی اولدیغی کلمه‌لردن هربری فقرهٔ متعاقبه‌ده مقابلی بولنان لفظلر ایله وزن وسجعده توافق ایتمکدر تنکیم مثال مذکورده معلوم ارباب علوم ومجروم اصحاب فهوم فقره‌لریله حضور وسعادت حال وسرور وفراغت بال فقره‌لرنده واقع اولان لفظلر کبی .

﴿ سجع متوازی ﴾

فقرهٔ اولی‌نك یالکز لفظ اخیری فقرهٔ متعاقبه‌نك لفظ اخیری ایله وزن وسجعده توافق ایلمکدر تنکیم مثال سابقده دلسیرنوال اقبال فقره‌سیله وارستهٔ قیداشکال فقره سنده واقع اولان اقبال واشکال لفظلری کبی .

﴿ سجع مطرف ﴾

فقرهٔ اولی‌نك لفظ اخیری فقرهٔ متعاقبه‌نك لفظ اخیری ایله یالکز

سجعده توافق ایتمکدر . مثال (مشهود باصرهٔ اهل بصیرت اولدیغی وجهله برآدمك سعادت حال وآسایش واستراحتی انجق تحصیل هنر ومعرفت ایله حاصل اوله‌جغی وارستهٔ قید بجتدر) تکیم عبارهٔ مذکورده واقع اولان بصیرت واستراحت ومعرفت وبحت لفظلری کبی .

﴿ کلام موزون ﴾

کندوسنده وزن وقافیه معتبر اولان نطق وعباره‌درکه اکا نظم وشعردخی دیرلر .

﴿ بیت ﴾

آتلسه چون قضادن تیر تقدیر
سپر اولمز اکا هیچ رأی وتدبیر

تکیم بیت مذکورده وزن قافیه‌یه رعایت قلنمش اولدیغندن کلام موزون قبیلندن اولمش اولور .

﴿ قافیه ﴾

ابیات واشعارك آخرلرنده تکرری لازمکلان حروف اخیره‌نك

حركات وسكناتده اتحاد واتفاقنه دينلوركه ایکی نوعدر . قافيۀ مجرده . قافيۀ مركبه .

﴿ قافيۀ مجرده ﴾

يالكز برحرف اوزرينه بنا قلنان قافيه دركه لسان شعراده اول حرفه روی ديرلر .

—○﴿ بيت ﴾○—

اغيارسز اول يار اولەمز خار ايله دركل
كل باغنی ايلر سـور ينور چاتلسـه بلبل

تكيم بيت مذكورده واقع اولان كل وبلبل لفظلرينك لاملری كبی

﴿ قافيۀ مركبه ﴾

حرف رويدن بشقه ماقبلنده بولنان ديكر حرفلره دخی رعايت اولنان قافيه دركه . مردفه . مؤسسه . مقيده . قسملرينه منقسم اولور .

﴿ قافيۀ مردفه ﴾

حروف روينك ماقبلنده حروف املادن يعنی (وای) حرفلرندن بری بولنان قافيه دركه اول حرفه دخی فعل وزنی اوزره ردف تعبير اولنور .

﴿ ردف واوی ﴾

—﴿ بیت ﴾—

عاقل ایسك دیمه فرهاد ایله مجنونه دلی
ایلسك خلقه نظر هر بری برکونه دلی

﴿ ردف الفی ﴾

—﴿ بیت ﴾—

صال کشتیٔ اموریٔنی بحر قدرده آق
آچ بادبان همتی یان کلده سیره باق

﴿ ردف یائی ﴾

—﴿ بیت ﴾—

اولمه برلقمه ایچون اهل شکم جیم کبی
مجلس دهرده لب بسته چکین میم کبی

نتکیم بیت اولده واقع اولان (مجنونه و کونه) لفظلرینك
نونلری روی واولری ردف اولوب بیت ثانیده واقع (آق
باق) لفظلرینك قافلری روی الفلری ردف کذلك بیت ثالثده

(جيم وميم) لفظلرينك ميملرى روى يالرى ردف اولديغنـدن ابيات مذكوره قافيهٔ مركبهٔ مردفه اوزرينه بنا قلنمشدر •

﴿ قافيهٔ مؤسسه ﴾

روى ايله ردف ميـانده ديكر برحرف حلول ايتمش اولان قافيـه‌دركه اول حرفه دخى فعيل وزنى اوزره دخيـل تعبير اولنور فقط حرف مذكورك جنس ونوعنده اتحاد معتبر اولميوب يالكز حركات وسكناتده اتفاقى لازمه‌دندر •

—{ بيت }—

بودار محنتى ظن ايتمه جاى امن و راحتدر
صفاسى غم سرورى باعث رنج و مرارتدر

تشكيم بيت مذكورده واقع اولان راحت ومرارت لفظلرينك تالرى روى الفلرى ردف وبونلرك ميانده بولنان حرفلر دخيل اولديغندن بيت مذكور قافيهٔ مركبهٔ مؤسسه اوزرينه بنا قلنمشدر •

﴿ قافيهٔ مقيده ﴾

حرف روينك ماقبلنده ردف حرفلرينك غيرى ديكر برحرف بولنان قافيه‌دركه اول حرفه دخى قيد تعبير اولنور •

—{ بيت }—

خلق كين ايله وارايسه مروت سنده
سنی ذم ایلمینی مدحله قیل شرمند

نتكيم بيت مذكورده واقع اولان سنده وشرمنده لفظلرينك نونلری كبی .

﴿ تنبیه ﴾

ابيات واشعارك آخرلرنده بعض كره حرف رويدن صكره برطاقم كلمه‌لر تكررايدركه انلره دخی فعيل وزنی اوزره رديف تعبيراولنور .

—{ بيت }—

لطف ايتمدم جهال ولیئمانه زمانه
ترجيح ايدر ارذالی كريمانه زمانه

نتكيم بيت مذكورده واقع اولان زمانه لفظی كبی وبعضاً دخی برطاقم ادوات تكرر ايدركه انلره دخی وصل وشايكان اطلاق اولنور .

—{ بيت }—

فكر ايتمه‌دەدر هیئتنی بيت خدانك
بيهوده دكل دره‌ديكی قبله نمانك

تشکیم بیت مذکورده واقع اولان ادات اضافت کبی .

﴿ فائده ﴾

کلام منثورك حاوی اولدیغی جمله‌لره فقره دینلدیکی مثللو کلام موزونك شامل اولدیغی جمله‌لره دخی مصراع دینلوب ایکی مصراعك مجموعنه بیت تعبیر اولنورکه ایکی قسمدر بیت خصی . بیت مفرد .

﴿ بیت خصی ﴾

مصراعلری بیننده قافیه بولنمیان نظم وشعره اطلاق اولنور .

﴿ بیت ﴾

که بلندی پست ایدر کاهی ایدر پستی بلند
مقتضای گردش دولاب عالم بویله‌در

تشکیم بیت مذکورك مصراعلری بیننده قافیه بولنمدیغندن خصی قبیلندن اولور .

﴿ بیت مفرد ﴾

مصراعلری بیننده قافیه‌یه رعایت اولنان نظم وشعره دینلور

—o{ بيت }o—

ندر سودی بو بازار فناده جلب اموالك
غنا و یرمز متاع مستعاری دوش دلالك

نتکیم بیت مذکورك مصراعلری بیننده قافیه بولندیغندن مفرد قبیلندن اولمش اولور ایمدی بر بیت مفرده وزنلری متحد دیکر قافیه‌ده بر و یاخود بر طاقم ابیات مفرده علاوه قلنان شعره مثنوی تعبیر اولنور .

—o{ مثنوی }o—

محکم دکل بو قصر سپهرك عمارتی
بیلم بو کهنه خانه‌ده کیم ایده راحتی
بو قحبه زنله وارمی برار برمراد اوله
غدار بی وفایه ندن اعتماد اوله

نتکیم مذکور بیتلر مفرد قبیلندن اولوب وزنده متحد وقافیه‌ده مختلف اولدقلری جهتله شعر مزبور مثنوی قبیلندن اولمش اولور کذلك بر بیت مفرده وزن وقافیه‌ده متحد یالکز بر بیت خصی علاوه قلنان شعره رباعی تسمیه اولنورکه بوکا ترانه دخی دیرلر .

رباعی

شب محو اولوب همیشه که نجم سحر طوغر
انجام انهزامده مهر ظفر طوغر
آبستن صفا وکدر در لیال هب
کون طوغمه‌دن مشیمهٔ شبدن نلر طوغر

نتکیم بیت اول مفرد وبیت ثانی خصی اولوب وزن وقافیه‌لری متحد اولدیغندن شعر مذکور رباعی قبیلندن اولمش اولور کذلك بربیت خصی‌یه وزن وقافیه‌لری متحد بر ویا ایکی ویاخود اوچ بیت خصی علاوه قلنان شعره دخی قطعه تسمیه اولنور.

قطعه

والد ووالده ودایه‌سی طفل هنرك
اعتبار وکرم وهمت واحسان تمام
آه کیم ایتدی فلك بونلری بردن معدوم
قالدی ذلتدن او بیچاره یتیم ناکام

نتکیم مذکور بیتلر خصی اولوب وزن وقافیه‌لری متحد اولدیغندن شعر مزبور قطعه قبیلندن اولمش اولور.

اوصاف خوبانی شامل اوله‌رق بربیت مفرده وزن وقافیه‌لری

متحد درت بیت خصی دن اون بیت خصی یه قدر علاوه قلنان شعره دخی غزل دینلوب اون بیتدن زیاده اولنلره قصیده دیرلرکه برذاتك ویاخود برشیئك مدح وستایشنی مشتمل اولور .

ــه{ غزل }هــ

ندر اول سیم بدن سیب ذقن اول کافم
جوهر لا یتجزامی دیسم یاخود فم

یانه اول ماه جبین اوزره دوابروی هلال
شمس خاورهله رخسارینه نسبت شبنم

لب حمراسنه همرنك اوله مز لعل یمن
زیب دندانه درعدن اولورمی بهم

چشم جادوسنه دلبستهدر آهوی ختن
خال هندوسنك افکنده سیدر روم وعجم

مشکه تشبیه خطادر شکن طرهسنی
قیریلور خاطری بردستهٔ سنبلده دیسم

قدرموزوننی کرعرعربی عار کورسه
بوکولوردی بلی رشکیله اولوب قامتی خم

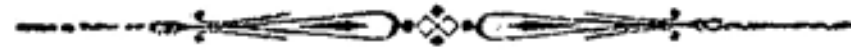
بویلهمی ایلر ایدیوصف دلارایی (سلیم)
نیله یم فرط کدورتله شکست اولدی قلم

تکیم بیت اول مفرد دیکرلری خصی اولوب وزن وقافیهلری

متحد اولدیغندن نظم مذکور غزل قبیلندن اولمش اولور بوندنصکره معلوم اوله که کلام موزونی تقدیر و توزین ایتمك ایچون شعرا اون طقوز بحر ومیزان وضع ایتمشلردرکه بروجه آتی بیان اولنور .

هزج . رجز . رمل . کامل . وافر . متقارب . متدارك . طویل . مدید . بسیط . منسرح . مقتضب . مضارع . مجتث . سریع . خفیف . قریب . جدید . مشاکل . بحرلریدرکه بحور مذکوره (فعولن فاعلن فاعلاتن مستفعلن مفاعیلن متفاعلن مفاعلتن مفعولاتن) شوسکز اجزا وارکاندن برینك تکرری ویاخود بر بریله ترکیبندن تحصل ایدوب اجزای مذکوره دخی سبب . وتد . فاصلهدن ترکب ایدرلر اصطلاح شعراده سبب ایکی قسمدر . سبب خفیف . سبب ثقیل . سبب خفیف برحرف متحرك ایله برساکنه دینلور (بَن وسن) کبی . سبب ثقیل . متوالیا ایکی حرف متحرکه دینلور (بزه سزه) کبی وتد دخی ایکی نوعدر وتد مفروق . وتد مجموع . وتد مجموع متوالیا ایکی متحرك ایله برساکنه دینلور (بنم سنك) کبی وتد مفروق ایکی متحرك ایله بینلرنده برساکنه دینلور (بنده سنده) کبی فاصله دخی ایکی نوعدر فاصلهٔ صغری فاصلهٔ کبری (فاصلهٔ صغری) متوالیا اوچ متحرك ایله برساکنه دینلور (پدرم سورم) کبی (فاصلهٔ کبری) متوالیا درت متحرك ایله برساکنه دینلور (هنرمز

شرفز کبی) بوصورتده ارکان مذکوره‌دن (فعولن) جزئی
بر وتد مجموع ایله بر سبب خفیفدن ترکب ایدوب (فاعلن)
جزئی برسبب خفیف ایله بر وتد مجموعدن (فاعلاتن) جزئی
ایکی سبب خفیف ایله بینلرنده بروتد مجموعدن مرکب اولورکه
دیکر اجزا وارکانك کیفیت ترکبلری بونلره قیاس اولنه ایمدی
بروجه مشروح اجزای مذکوره‌دن ترکب ایدن اون طقوز
بحرك وزنلری کوزلجه بللنوب سهولتله ضبط اولنمق اوزره
جدول آتی وضع وترسیم قلنه‌رق بحور مذکوره‌نك اوزان
واسامیسی درج وترقیم اولندی که بونلردن طویل . بسیط .
کامل . وافر . بحرلری اشعار عربه و جدید . قریب .
مشاکل . بحرلری اشعار عجمه مخصوص اولوب باقیلری
مشترکا استعمال اولنورلر

﴿ جدول اوزان ﴾

اسامی بحور	(مصراع اول)				ثانی
هزج	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	کذا
رجز	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	..
رمل	فاعلا تن	فاعلا تن	فاعلا تن	فاعلا تن	..
کامل	متفاعلن	متفاعلن	متفاعلن	متفاعلن	..
متقارب	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن	..
متدارک	فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن	..
وافر	مفاعلتن	مفاعلتن	مفاعلتن	مفاعلتن	..
طویل	فعولن	مفاعیلن	فعولن	مفاعیلن	..
مدید	فاعلا تن	فاعلن	فاعلا تن	فاعلن	..
بسیط	مستفعلن	فاعلن	مستفعلن	فاعلن	..
منسرح	مستفعلن	مفعولات	مستفعلن	مفعولات	..
مقتضب	مفعولات	مستفعلن	مفعولات	مستفعلن	..
مضارع	مفاعیلن	فاعلا تن	مفاعیلن	فاعلا تن	..
مجتث	مستفعلن	فاعلا تن	مستفعلن	فاعلا تن	..
سریع	مستفعلن	مستفعلن	مفعولات		..
خفیف	فا علاتن	مستفعلن	فا علاتن		..
قریب	مفاعیلن	مفاعیلن	فا علاتن		..
جدید	فا علاتن	فا علاتن	مستفعلن		..
مشاکل	فاعلا تن	مفاعیلن	مفاعیلن		..

جدول مذکورده مندرج اولان اجزا وارکان اشبو اون طقوز بحرك اوزان سالمه‌سی اولوب بونلره بعض علت و زحاف عارض اوله‌رق بر طاقم وزنلر دها تشکل ایدرکه عروض رساله‌سنده بیان وتفصیل قلنمش اولدقلرندن بومقامده اوزان مذکوره‌نك ایراد وذکرندن صرف‌نظر اولنوب یالکز زحافلرك بیانی مناسب کورلدی ٠

اسامیٔ	زحافات
قبض	ارکان اصلیه‌دن بشنجی ساکنی حذف ایتمکدر مفاعیلن جزئندن مفاعلن کبی ٠
کف	یدنجی ساکنی حذف ایتمکه دیرلر فاعلاتن جزئندن فاعلات کبی ٠
خرم	وتد مجموعك متحرکنی حذف ایتمکدر مفاعیلن جزئندن مفعولن کبی ٠
خرب	کف وخرم زحافلرینك اجتماعیدر مفاعیلن جزئندن مفعول کبی ٠
حذف	آخرده‌کی سبب خفیفی حذف ایتمکدر فاعلاتن جزئندن فاعلن کبی ٠
قصر	سبب خفیفك ساکننی حذف ومتحرکنی ساکن قیلمقدر فعولن جزئندن فعول کبی ٠

اسامیٔ	زحافات
هتم	حذف وقصر زحافلرینك اجتماعیدر مفاعیلن اصلندن فعول کبی .
جب	آخردهکی ایکی سبب خفیفی حذف ایتمکدر مفاعیلن جزئندن فعل کبی .
زلل	هتم وخرم علتلرینك اجتماعیدر مفاعیلن اصلندن فاع کبی .
نحر	وتد مفروق ایله بر سبب خفیفی اسقاط ایتمکدر مفعولات جزئندن فع کبی .
شتر	قبض وخرم زحافلرینك اجتماعیدر مفاعیلن جزئندن فاعلن کبی .
خبن	ایکنجی ساکنی اسقاط ایتمکدر فاعلاتن جزئندن فعلاتن کبی .
رفع	اولدهکی سبب خفیفی اسقاط ایتمکدر فاعلاتن جزئندن فعولن کبی .
شکل	خبن وکف زحافلرینك اجتماعیدر فاعلاتن جزئندن فعلات کبی .
حذ	ارکان اصلیهدن وتد مجموعی اسقاط ایتمکدر مفاعیلن اصلندن فعلن کبی .
بتر	بر سبب خفیف ایله بر وتد مجموعی حذف ایتمکدر فاعلاتن اصلندن فع کبی .

ربع — حذو خبن زحافلرينك اجتماعيدر فاعلاتن جزئندن فعل كبى .

طى — دردنجى ساكنى حذف ايتمكدر مستفعلن جزئندن مفتعلن كبى .

خلع — خبن وخرم زحافلرينك اجتماعيدر مستفعلن جزئندن فعولن كبى .

خبل — خبن وطى زحافلرينك اجتماعيدر مفعولات جزئندن فعلات كبى .

وقف — يدنجى متحركى اسكان ايتمكدر مفعولاتن جزئندن مفعولات كبى .

كسف — يدنجى متحركى اسقاط ايتمكدر مفعولات جزئندن مفعولن كبى .

صلم — وتد مفروقى اسقاط ايتمكدر مفعولات جزئندن فعلن كبى .

اضمار — فاصلهٔ صغر انك ايكنجى متحركنى اسكان ايتمكدر متفاعلن اصلندن مستفعلن كبى .

عقل — فاصلهٔ صغرانك ايكنجى متحركنى اسقاط ايتمكدر مفاعلتن جزئندن مفاعلن كبى .

تسبيغ — آخرده كى سبب خفيف اوزرينه برساكن زياده ايتمكدر فاعلاتان كبى .

زخافات	اسامیٔ
آخرده‌کی وتدمجموع اوزرینه برساکن زیاده‌ایتمکدر مستفعلان کبی .	اذاله
آخرده‌کی وتد مجموع اوزرینه برسبب خفیف زیاده ایتمکدر مستفعلاتن کبی .	ترفیل
مصراعلرك آخرلرندن بر جزئنی حذف واسقاط ایلمکدر .	جز
مصراعلرك آخرلرندن ایکشر جزئنی حذف واسقاط ایتمکدر .	شطر

یوقاروده ذکر و بیان اولندیغی‌وجهله بر بیت ایکی مصراعدن عبارت اوله‌رق مصراع اولك جزء اولنه صدر بیت وجزء آخیرینه عروض تسمیه قلنوب مصراع ثانینك جزء اولنه ابتدای بیت وجزء اخیرینه ضرب‌وبونلرك میاننده بولنان‌جزلره حشو دینلورکه اکر صدروابتداوحشولرده زخافات مذکوره‌دن برعلت بولنمز ایسه اول بیت سالم وبولندیغی صورتده مزاحف تعبیر اولنورکه بیت مذکور هر قنغی بحردن ایسه اول بحرك اجزاسنه حرکات وسکناتده توافق ایتمك لازمه‌دندر فقط نوع حرکه‌ده موافقت ایدوب شخص حرکه‌ده مطابقت ملتزم دکلدر ایمدی بر نظمك مشتمل اولدیغی الفاظی تجزئه ایده‌رك موافقت

ایلدیکی بحرك اجزاسنه تطبیق ایتمکه لسان شعراده تقطیع دینلورکه اصول وکیفیتی بیت آتیده کوسترلمشدر .

بیت

جسارتمی ایدردم بو یله دستاویز ناچیزه
اکر کوش ایتمسیدم قصهٔ مور وسلیمانی

تتکیم بیت مذکور بحر هزج سالمدن اولمغله بحر مذکورك اجزاسی سکز کره مفاعیلن جزئندن عبارت او لدیغندن اشبو بیتك دخی سکز کره مفاعیلن جزئنه تطبیق وتجزئه‌سی لازمکلورکه صورت تطبیقی بووجهله‌در (جسارتمی) مفاعیلن (ایدردم بوی) مفاعیلن (له‌دستاوی) مفاعیلن (زناچیزه) مفاعیلن (اکرکوش ایت) مفاعیلن (مسیدم قص) مفاعیلن (صهٔ مورو) مفاعیلن (سلیمانی) مفاعیلن .

تنبیه

بر وجه مشروح برنظمك صورت تقطیعنده اونظمك مشتمل اولدیغی کلمه‌لردن انجق حروف ملفوظه محسوب ومعتبر اولوب حروف غیر ملفوظه یالکز مصراعلرك آخرلرنده محسوب واورطه‌لرنده تقطیعدن ساقط اولور تتکیم بیت مذکورك مصراع اولنده واقع اولان های رسمیه‌لرك اسقاط واثباتی کبی

كذلك میان بیتده واقع اولان حروف املا ایله الفاظك اولنده بولنان همزه‌لر بعض کره تقطیعدن ساقط وبعضاً دخی محسوب اولورلر نتکیم بیت مذکورك مصراع ثانیسنده واقع اولان همزه‌نك اسقاطی کبی .

﴿ خاتمه دربیان محسنات کلامیه ﴾

محسنات کلامیه ایکی نوعدر . لفظیه . معنویه . محسنات لفظیـه تعبیرات والفاظجه مقبول ومعتبر اولان برطاقم صنایع بدیعیه‌دن عبارتدرکه لسـان ترکیده مشـهور ومتعارف اولنلر بروجه آتی ذکـر و بیان اولنور . جناس . اقتباس . تضمین . تلمیح عقد وحل سجع .

﴿ صنعت جناس ﴾

لفظاً بر برینـه مشـابه ومجانس ومعناً مغـایر اولان لفظلری برفقره‌ده ذکر وجمع ایتمکه دنیلورکه جناس تام جناس ناقص جناس منحرف جناس لاحق جناس قلبی قسملرینه منقسم اولور

﴿ جناس تام ﴾

عدد وجنس وترتیب حروف وحرکات وسکناتده متفق اولوب معنالری مختلف اولان لفظلرك برفقره‌ده جمعنه دیرلر .

﴿ بيت ﴾

جاهله جاهله رفعتمی كلور عالمده
علم افراز معارفدر اولان صاحب توغ

نتكيم بيت مذكورده واقع اولان (جاهله) لفظلرينك ذكر وجهی كبی .

﴿ جناس ناقص ﴾

جنس وترتيب حروف وحركات وسكناتده متفق اولوب يالكز برحرف زياده‌سيله عدد حروفده تخالف ايدن لفظلرك جمعنه دينلوركه اول حرف زائد بعض كره اولده واقع اولور كاتب مكاتب كبی وبعضا دخی اورطه‌ده اولور (جدل جدول) لفظلری كبی وبعض دفعه دخی آخرده واقع اولور (عشق عشقر) لفظلری كبی .

﴿ جناس منحرف ﴾

عدد وجنس وترتيب حروفده متفق اولوب يالكز حركات وسكناتده مختلف اولان لفظلرك جمعنه دينلور نتكيم كافك كسريله چامور معناسنه اولان (كل) لفظيله كافك ضميله چيچك معناسنه اولان (كل) لفظلرينك برفقره‌ده ذكر وجهی كبی .

﴿ جناس لاحق ﴾

عدد وترتیب حروف وحرکات وسکناتده متفق اولوب یالکز برحرفله نوع حروفده تخالف ایدن لفظلرك جمعنه دیرلرکه اول حرف بعض کره اولده واقع اولور (دورجور) لفظلری کبی وبعضاً اورتهده واقع اولور (طلب طرب) لفظلری کبی وبعض کره دخی آخرده واقع اولور (مکتوب مکتوم) لفظلری کبی .

﴿ جناس قلبی ﴾

عدد ونوع حروف وحرکات وسکناتده متفق اولوب یالکز ترتیب حروفده تخالف ایدن لفظلرك عکس وجمعنه دنیلورکه ایکی قسمدر قلب تام قلب ناقص .

﴿ قلب تام ﴾

لفظ معکوسده معنی بولنمق شرطیله برکلمه‌نك جمیع حرفلرینی عکس وقلب ایتمکدر نتکیم (شتاء) لفظندن آتش و (اقبال) لفظندن لابقا کبی فقط صورت مذکوره‌ده بعض لفظلرك عکسی ینه عینی اولور (دردو داماد) لفظلری کبی .

﴿ قلب ناقص ﴾

برکلمه‌نك بعض حرفلرینی عکس وقلب ایتمکدر نتکیم (امل) لفظندن الم (ونبات) لفظندن بنات کبی .

﴿ صنعت اقتباس ﴾

قرأن کریم ویاخود احادیث شریفه‌دن برفقره الوب بلا تنبیه عباره‌ده درج وذکر ایتمکه دنیلور .

﴿ بیت ﴾

صائمه ای خواجه‌که سندن زر وسیم استرلر
یوم لا ینفع ده قلب سلیم استرلر

تنکیم مصراع ثانیسده واقع اولان یوم لا ینفع فقره‌سی قرأن کریمدن اخذ واقتباس قلنمش اولدیغندن بیت مذکور اقتباس صنعتنی مشتملدر .

﴿ صنعت تضمین ﴾

دیکرلك نثر ویا اشعارندن برفقره ومصراع الوب تنبیه وتصریح ایدرك کلامده ذکر وایراد ایلمکدر مثال (کار اولده‌کشی عاقبت اندیش کرك) مصراعنك مفادی اوزره برایشه مباشرت اولنمزدن اول دائما اول ایشك نتیجه وعاقبتنی در پیش مطالعه ایتمك لازمه‌دندر کبی .

﴿ صنعت تلمیح ﴾

فحوای کلامده بر قصه ویا خود بر مثله رمز واشارت ایتمکه دیرلر .

—{ بيت }—

نور فخر عالمه ايله توجه دائما
ماه قلبك ايده انكشت عنايت ايكى شق

تنكيم بيت مذكورك مصراع ثانيسنده شق قمر معجزهٔ باهره سنه رمز واشارت قلنمش اولديغندن بيت مزبور تلميح صنعتنى متضمن بولنمشدر ٠

﴿ صنعت عقد وحل ﴾

صنعت عقد ديكرك نثرينى نظم وصنعت حل ديكرك نظمنى نثر ايتمكه دينلور ٠

﴿ صنعت سجع ﴾

ايكى ويا خود فقرات كثيره نك آخرلرنده بولنان حرفلرك اتحاد واتفاقنه دينلوركه فصل ثالثده برتفصيل ذكر وبيان اولندى ٠

﴿ محسنات معنويه ﴾

معانئ متصوريه دائر بر طاقم صنايع بديعيه دن عبارتدركه لسان تركيده متعارف اولنلر بروجه آتى بيان اولنور ٠ تضاد ٠ تناسب ٠ عكس ٠ مبالغه ٠ ابهام ٠ ارسال مثل ٠

﴿ صنعت تضاد ﴾

بر برينه ضد ومخالف اولان ايكى معنايى بر عباره ده جمع

وايراد ايلمكدر مثال (فلان ذات هر بر شيء بيلورم ادعاسنده‌در حالبوكه هيچ بر شي بيلمز) كبي .

﴿ صنعت تناسب ﴾

بر طاقم امور مناسبه‌نك عباره ده جمع واتيانه دينلور مثال (نطق ولسان نوع بنى آدمى حيوانات سائره‌دن تفريق وافراز ايتديكى مثللو علم وعرفان دخى امثالى ميانه‌سنده عالى وسرفراز ايدر) كبي .

﴿ صنعت عكس ﴾

برعباره‌نك اركان اصليه‌سندن بعض الفاظى تقديم وتأخير ايدرك معناسنى عكس ايتمكدر مثال (كبارك كلامى كلامك كبار يدر) كبي .

﴿ صنعت مبالغه ﴾

برماده‌نك ضعف وقوتنى بيان وافاده مقامنده كلامى حد محاله قدر ابلاغ وايصال ايتمكدركه بودخى مقبوله ومردوده قسملرينه منقسم اولور (مبالغهٔ مقبوله) عقل وعادتجه ممكن اوله بيله‌جك صورتده برشيئك ضعف وقوتنى بيان وادعا ايلمكدر .

﴿ مبالغهٔ مردوده ﴾

عقل وعادتجه ممكن اولميه‌جق صورتده بر ماده نك ضعف

وقوتنی بیان وادعا ایتمکدرکه صورت مذکوره بر نوع کذب دیمك اولدیغندن ادبا عندنده مقبول و معتبر دکلدر .

﴿ صنعت ایهام ﴾

قریب وبعید اوله‌رق ایکی معنایه دلالت ایدن بر لفظی عباره‌ده ذکر وایراد ایدوب بعض قرینه‌لر ایله معنای بعیدینی مراد ایتمکدرکه بو دخی ایهام قبیح وایهام حسن قسملرینه منقسم اوله‌رق ایکی نوعدر .

﴿ ایهام قبیح ﴾

ذکر وتصریحی قبیح ومستهجن اولان برماده‌یه کلامده ایما واشارت ایتمکه دینلورکه بومقوله ایهامی متضمن اولان نطق وعباره دخی ادبا عندنده پك مقبول ومعتبر دکلدر .

﴿ ایهام حسن ﴾

ذکر وتصریحی قبیح ومستهجن اولمیان برماده‌یه ایما واشارت ایتمکدرکه بومقوله ایهام محسنات معنویه‌دن عد اولنور .

﴿ بیت ﴾

خاکپای بر رکاب اهداسی ناچیز ایسه‌ده
قیلمه رد قیر آتی ویریا آل باغشله برقوله

تکیم بیت مذکورده (قیرآت وآل وقوله) لفظلرندن اسب وفرس مراد اولنمشدر

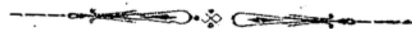
﴿ ارسال مثل ﴾

ملحوظ ومطلوب اولان بر ماده یی تمثیل طریقیله ادا و افاده ایتمکدر .

﴿ بیت ﴾

نملة جائت برجل من جراد
تو سلیمانی کن ای عالی نهاد

KAYNAKLAR

AHMET VEFİK PAŞA, *Lehçe-i Osmânî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, [hzl.] Recep Toparlı, Ankara 2000.

AKALIN, Mehmet, *Tarihi Türk Şiveleri*, TKAE, Ankara 1998.

AKSOY, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, C I-II-III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Sekizinci Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.

AKYÜZ, Yahya, "İlk Çağdaş Eğitim Bilimcimiz: Vizeli Selim Sâbit Efendi", *Tarih ve Toplum*, C 34, S 201, s. 15–21.

AŞIKOĞLU, Nevzat, "Selim Sâbit ve Rehnümâ-yı Muallimîn Adlı Eserindeki Eğitim Görüşleri", *Diyanet İlmi Dergi*, C 31, S 4, Ekim-Kasım-Aralık 1995, s. 115–120.

BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,* C I-II, İstanbul 1979

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ, *Sicil-i Ahvâl Defteri*, Nu.1, s. 260.

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ, *Sadâret Mektub-i Mühimme Tasnîfi*, Dosya Nu. 420, Vesika Nu. 25.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* İstanbul 1977.

BİLGEGİL, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

BİLİM, Cahit, "Selim Sâbit Efendi ve Rehnüma-i Muallimin", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S 1, Ankara 1985.

BİRİNCİ, Ali, "Bir Kaderi Değiştiren Kitap, Selim Sabit Efendi ve Eseri Muhtasar Tarih-i Osmânî", *Dergâh*, C 2, S 15, Mayıs 1991.

BURSALI M. TAHİR, *Osmanlı Müellifleri I-III,* Matbaa-i Amire, İstanbul 1925.

ÇINAR, Ali Osman, "Modern Eğitimci Selim Sâbit Efendi ve Sözün Ölçütü: Miyârü'l-kelâm" *Uluslararası Vize Tarih ve Kültürü Sempozyumu,* (Vize / 8 Nisan 2000), s. 211.

DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul 1977.

ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi I-II,* Eser Neşriyat, İstanbul 1961.

GENCAN, Tahir Nejat: *Dilbilgisi,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979.

İBRAHİM ALEATTİN, *Meşhur Adamlar Hayatı Eserleri*, C 4, İstanbul 1933.

KAÇALİN, Mustafa, "Eğitimci Selim Sâbit Efendi [1829–1911] ve Abece Çalışmaları", *Uluslararası Vize Tarih ve Kültürü Sempozyumu* (Kırklareli, 28 Nisan 2000) s. 160–161.

KANAR, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük KANAR*, İstanbul 2000.

KARA, Ahmet, *Selim Sâbit'te Eğitim* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul 1992.

KİLİSLİ MUALLİM RIFAT (Bilge), "Mektep Hatıraları", *Muallimler Mecmuâsı*, S 33, İstanbul Muallimler Birliği, Nisan 1925.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964.

KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul 1991.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Ötüken Yayınları, İstanbul 1926.

LEVEND, Âgâh Sırrı, *Divan Edebiyatı, Kelimeler, Remizler, Mazmunlar, Mefhumlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1943.

LEVEND, Âgâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Ankara 1984.

LEVEND, Âgâh Sırrı, *Dil Üstüne,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1973.

MAHMUD CEVAD, *Maarif-i Umumiye Nezareti Târihçe-i Teşkilat ve İcraâtı*, İstanbul 1338.

MERT, Özcan, "Kıbrıslı Hacı Ahmet Derviş Paşa (1843-1910)", *Üçüncü Uluslar Arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi,* C 1, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayını, Gazimagusa 2000.

MERT, Özcan, "Selim Sâbit Efendi ve Muhtasâr Târih-i Osmânî", *Uluslar arası Vize Tarih ve Kültürü Sempozyumu,* (Vize / 28 Nisan 2000) s. 99–102.

MEYDAN LARAUSSE, "Retorik", C X, s. 553.

MUALLİM CEVDET, "Selim Sâbit Merhum Hakkında", *Tedrisat Mecmuası*, C 13, s. 68.

MUSAVVER NEVSÂL-İ OSMÂNÎ, "Selim Sâbit Efendi", İstanbul 1327, s. 226.

MÜTERCİM ASIM EFENDİ, *Burhân-ı Kâtı*, [hzl.] Mürsel Öztürk, Derya Örs, Ankara 2000.

OKÇU, İbrahim, “Edebiyat Bilminin Temelleri Üzerine Bir Araştırma”, *Yağmur Dergisi*, S 10, s. 35.

OLGUN, Tahir, *Edebiyat Lugatı,* İstanbul 1973.

ONAY, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* [yyl.] Cemal KURNAZ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

ÖZEÇOĞLU, Halil, *Eğitimde Bir Öncü: Selim Sâbit Efendi, Hayatı ve Eserleri*, DEÜ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004.

ÖZEÇOĞLU, Halil, “Osmanlı Eğitiminin Modernleşmesinde Çok Yönlü Bir Entelektüel Selim Sâbit Efendi” *Toplumsal Tarih*, S 141, Eylül 2005.

ÖZTÜRK, Cemil, *Türkiye’de Dündün Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul, 1998.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C 3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1972.

SELİM SÂBİT, *Elifbâ-yi Osmânî*, İstanbul 1282.

SELİM SÂBİT, *Hamîdiye Kütüphânesi’nde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteridir*, İstanbul (tarihi belirsiz).

SELİM SABİT, *Miyarü'l-Kelam,* Matbaa-i Amire, İstanbul 1287.

SELİM SABİT, *Miyarü'l-Kelam,* Matbaa-i Osmaniye. İstanbul, 1303.

SELİM SÂBİT, *Muhtasâr Coğrafya Risâlesi*, Tersâne-i Âmire Matbaası, İstanbul 1292.

SELİM SÂBİT, *Muhtasâr Hesâb Risâlesi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1290.

SELİM SÂBİT, *Muhtasâr Sarf-ı Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1290.

SELİM SÂBİT, *Muhtasâr Târîh-i Osmânî*, İstanbul 1295.

SELİM SÂBİT, *Nahv-i Osmânî*, Mahmûd Bey Matbaası, İstanbul 1298.

SELİM SÂBİT, *Rehnümâ-yı Muallimîn*, İstanbul 1299.

SELİM SÂBİT, *Risâle-i Elifbâiyye*, İstanbul 1280.

SELİM SABİT, *Risale-i Elifbaiyye*, İstanbul 1282.

SELİM SÂBİT, *Tahvîl-i Mikyâs Levhâları*, Şevki Bey Matbaası, İstanbul 1287.

ŞEMSEDDIN SAMI: *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1901.

ŞİŞMAN, Adnan, "Mekteb-i Osmanî", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (*The Journal of Ottoman Studies*) S 5, 1986.

TAHİRÜ'L-MEVLEVÎ, *Edebiyat Lugatı*, İstanbul 1973.

TANYERİ, M. Ali, *Örnekleriyle Dîvân Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

TEDRİSAT MECMUÂSI, S 68, Teşrin-i Evvel 1341, s. 360–367.

TEMİZYÜREK, Fahri, "Eğitim Tarihimizde Önemli Bir İsim Selim Sabit Efendi", *Uluslararası Vize Tarih ve Kültürü Sempozyumu,* (Vize / 28 Nisan 2000)

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Beyan", C VI, Ankara 1953.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, C XXVIII, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara 1980.

TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe Sözlük,* I-II, Ankara 2005.

YETİŞ, Kâzım, *Talîm-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler,* Ankara 1996.

YETİŞ, Kazım, "Belagat-Türk Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi*, C 5. s. 385.

ÖZGEÇMİŞ

Hasan GÖKÇE, 1981 yılında Adana'da doğdu. İlköğrenimini 1992 yılında Elazığ Bahçelievler İlkokulu'nda, orta öğrenimini, Muğla Adile-İhsan Mermerci Ortaokulu'nda, liseyi 1999 yılında Aydın Yesevi Lisesi'nde tamamladı. Aynı yıl Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde başladığı lisans eğitimini 2003 yılında bitirdi.

CURRICULUM VITAE

Hasan GÖKÇE was born in 1981 in Adana. Having finished his primary education in Bahçelievler Primary School in 1992, his secondary education in Adile-İhsan Mermerci school and lycee education in Yesevi Lisesi in 1999 and from the Department of Turkish Language and Literature of Faculty of Letters of Marmara University, Istanbul in 2003.